

Li ser têgîna Mantiqê

Abdusamet Yîgît

Li ser tîgîna Mantiqê

Weşanên SORAN e

5î avrêla 2017

Edîtor : Zeynel Abidîn Han

Berpirsiyariya Redaksiyonê: Zagros Baran

Grafîk û Design : Gazîn Han

email: han-grafik@hotmail.de

Çap û Grêdan : Concept Medienhaus GmbH

Bülöwstr. 56-57 10783 Berlîn

ISBN 978-3-945956-47-2

..
.
.

Li ser tîgîna mantiqê

Di fahmkirina rewşa mantiqê de wê, dîroka aqil û ankû dîroka felsefeyê bi me re wê were ser ziman. Zanîn, di serî de çi ya? Ev di serî

de wê weke pirseka ku wê di hewldana fahmkirina wê de wê, gelek rewşên weke mantiqê jî wê derxe li pêşîya me bê. Zanîn, wê di serî de wê weke rewşeka jîyanî a ku ew pêş dikeve bê. Em di nava jîyanekê de dijîn. Ew jîyan jî, bi xweza û dîtina xwe ya li berçav re wê xwediyê dîtineka bi sazûmanî bê. Di xwezayê de ku mirov tenê darekê hilde li dest, ew di çerçoveya rewşa xwe ya darî de wê xwediyê rewşek çawa a bi sazûmanî bê, wê mirov li xwe hayirmayî bide hiştin.

Li ser rewşa fahmkirina wê sazûmanîya di xwezayê de wê, bi demê re wê gelek hizrên ji hevdû cuda wê derkevina li holê. Rengê hizirkirina ku wê ji rewşa bûjenî wê gavê biavêjê û wê nêzîk bibê, wê vê rewşê bi rewşa heyîna fizîkî a tiştê re wê werênê ser ziman. Weke rewşeke jixwerebûyî wê werênê wer ziman. Lê rengê hizirkirina ku ew bi têngîna mengîwerî nêz dibê, wê di temenê hemû sazûman û dîzayna xwezayî de jî wê li afrînerîyekî ku ew wê bi afirandina xwezayê re wê dide çêkirin, wê li wê bigerihê. Wê bi wê re wê werênê ser ziman. Di vê çerçoveyê de wê rewşa wê xwezayê, wê bi têngî û aqilekî ku ew jixwere nebûya wê wê werênê ser ziman. Di vê çerçoveyê de wê rewşa wê sazûmana xwezayî wê, di her demên dîrokê ên hizirkirinê de wê bale mirov wê bikişênê li ser xwe. Wê bi wê re wê, hizrên ji hevdû cuda wê werina hanîn li ser ziman.

Di rewşa fahmkirina xwezayê, sazûmana wê û rastîya wê de wê, wê di vê çerçoveyê de wê nêzîkatîyên ku wê li wê bibin jî wê bi wê re wê, li ser xwezayê bihizirin û wê di vê çerçoveyê de wê rengê hizirkirinê wê werênina li ser ziman. Di çerçoveya fahmkirina heyîna xwezayê de wê, di vê çerçoveyê de wê werê hanîn li ser ziman.

Her tiştê ku ew di xwezayê de ew heya, wê weke rewşeka ku ew afirîya bê. Her wusa, ji nava axê derketina şînahîyê û her wusa bi wê re mazinbûna wê, wê di vê çerçoveyê de wê di şêwayekî afirandinî de wê xwe bide dîyarkirin. Ev rewş û gelek rewşên weke wê ên xwezayî, wê temenê wê rewşa fahmkirina xwezayê wê bi têngîna mengîwerî jî bin. Di rewşa fahmkirina xwezayê de wê, dîrok, wê hertimî wê bi hizirkirina li ser wê re wê xwe bide dîyarkirin. Mirov, li hewirdora xwe dinerê û dibînê. Ew dîtina mirov, wê bi şêwayê ku mirov wê dibînê, wê di mejiyê me de wê weke hişkê wê cihê xwe bigirê. Di aslê xwe de ev rewş, wê bi xwezayî di rengê hizirkirina me ya ji rewşa tiştê ku ew bi hişkirinê ew hatîya kirin, wê xwediyê rewşeka mantiqî jî bê. Li vir, em dikarin vê rewşê weke mantiq(vac)ê xwezayê ê xweza jî wê hilde li dest û wê werênê ser ziman. Di rewşa têgihîştina xwezayê de wê aqilê mirov ê ji

wê, wê xwediyê wê sazûmana xwezayî a ku ew bi xwe re dibînê jî bê. Di vê çerçoveyê de mirov dikarê vê yekê jî bi wê re werênê ser ziman û wê hilde li dest ku wê xweza, wê weke rastîyeka bi mantiq jî bê bo mirov. Di vê çerçoveyê de wê di aslê xwe de weke rengê sererastkirina dîtîn û nerîna mirov a hesan jî wê dîtîn û nerîna mirov a li xwezayê bê. Xweza, di rewşeka ku ew xwe dide nîşandin de wê, xwediyê awayê xwe yê bi wê dîtînê û hwd re bê.

Di rewşa fahmkirina xwezayê de wê di vê çerçoveyê de wê xwediyê rastîyekê bê dîtina mirov. Bi wê re mirov divê ku vê yekê jî werênê ser ziman ku mirov dema ku mirov li rewşa jîyanê û hewirdora xwe dinerê, her wusa di vê çerçoveyê de mirov wê rastîya têgînîya wê jî wê bi wê re wê bi têgîn bike. Derkkirin û têgînkirina xwezayê, wê di vê çerçoveyê de wê weke rewşeka jîyanî a ku ew bi aqilê me re bê. Li vir, jîyan, weke ku mirov li wê dihizirê û car bi car kurdan jî di nava xwe de dihanî ser ziman û gotin ku "her tişt xwediyê mantiqê xwe ya xwezayî ya' wê, di vê çerçoveyê de wê têgînekê wê bide me. Di rewşa xwezayê de wê her wusa wê di vê çerçoveyê de wê li jîyanê û hewirdora xwe wê bihizirin.

Rewşa hizirkirina li xwezayê, wê weke rewşek pirr kevn bê. Herwusa, di destpêka hizirkirinê de wê mirov, li xwezayê binerê û wê bihizirê. Wê bi wê hizirkirina xwe re wê hewirdora xwe wê werênê ser ziman. Bi gotinaka din, wê tişt a ku dît, wê werênê ser ziman. Di nava wê dîtînê de wê her tişt a ku ew hatîya dîtîn wê hebê. Di dîmenekî ku mirov ji dûr ve li xwezayê dinerê û wê dike ku wê hilde li dest de wê xweza, wê dîmenekî ku ew bide me, wê di wê de wê gelek rewşên xwezayî wê hebin. Di nerîna li daristanekê de mirov, wê tenê darekê bibînê di wê dîmenê wê yê daristanî de? Bêgûman, wê ji wê darê wê zêdetir wê tişt wê hebin. Dîmenek wê pirr serrû bê. Lê di kûrehiya wê de wê, ew xweza, wê di nava xwe de wê bi awayekî xwezayî û zindiyî wê xwedîyê heyîn û hebûnên navxweyî ên xwe bê.

Xweza, di vê çerçoveyê de wê weke rewşek teybet bê. Di rewşa derkkirina xwezayê de wê, rewşa salixkirinê wê weke rewşek ku mirov wê hinekî li ser wê, wê bike zorê de jî bê. Ber ku wê xweza, wê dayimî di navarewşa gûharînî a bi xwe re bê de wê êdî wê, ew salixkirina mirov a ji wê xwezayê, wê demkî û ankû weke rewşek ku wê ew rewşa ku ew salixkirin ji wê hatîya kirin ku ew bûhûrîya wê li holekê wê bimênê.

Di rewşa fahmkirina têgîna salixkirî de wê rewşa xwezayî wê, weke rewşek fîzîkî wê ew werina hanîn beremberî hevdû wê di nava wan de li hevyekeyê wê were lêgerîn. Hevyekî, wê di çerçoveya têgîna

wekehevdûbûnê de wê xwediyê wateyê bê. Di vê çerçoveyê de mirov dikarê weke şibandina li hevdû jî wê werênê ser ziman. Rewşa fîzîkî a bi hebûnê ku mirov wê dihizirê û wê dike ku wê fahm bike û bi wê fahmkirina bi wê re mirov wê derk dike û wê di xwe de wê dike weke aqilekî. Ew aqil, wê weke dîmenekî wê bê. Heta ku wê, weke wêneyekî wê bê ku wê bê hanîn li ser ziman.

Di rewşa wê de wê, di vê çerçoveyê de ew rewşa ku ew wê weke aqil hatî hildan ji wê rewşa fîzîkî, wê di di rastîyê de wê bi rewşa fîzîkî û ya aqilê ku ew ji wê ya, wê weke hevdû bin. Dema ku ew werina danîn berhevdû, wê hingê, ew aqil, wê weke ku wê carna kurd di nava civatên xwe de wê werênina ser ziman, 'divê ku ew aqil, wê rastîyê werênê ser ziman.' Lê gelo, ew aqil wê di rewşa wê de wê karibê wê werênê ser ziman? Di vê çerçoveyê de ew rewşa ku wê di mejiyê mirov de wê temenê gûman û lêpîrsînekê bê, wê di derbarê derkkirina tiştê de jî wê temenê heman gûman û lêpîrsînê bê. Di rewşa fahmkirina wê de wê aqilê mirov wê, di vê çerçoveyê de wê xwediyê rewşeka ku ew bi wê re wê ew karibê wê fahm bike bê. Aqilê mirov, wê di vê çerçoveyê de wê weke dîtina bi hiş a wê rewşê bê. Lê ew rewşa wê fîzîkî ku ew dema ku ew di wê de ew derkkirin ew hatîya kirin, wê ew dem derbasbûyî bê. Lê ew rewşa fîzîkî ku ew bi dîmen û dîtinekê weke ku ew li holekê mabê û hebê jî lê wê, ew weke ku ew di w de gelek gûharîn bi demê re wê bi wê re bûbin bin.

Ev rewş, wê weke rewşeka heyînî wê wê bê. Di vê çerçoveyê de mirov, divê ku vê yekê jî wê bi wê re werênê ser ziman, ku wê bi aqil re wê rewşa fîzîkî û aqil, wê weke rewşeka ku ew wê bi hevdû re wê were derkkirin bin. Bi gotinaka din, wê di rastîyê de wê ew rewşa fîzîkî wê weke rewşa ku ew hatî derkkirin bê. Di vê çerçoveyê de ew reng û rewşa fîzîkê, wê bi şêwayekê wê sînor û çerçoveya rengê hizirkirinê xîz bike û wê sînorê wê, wê bi xwe re wê bide dîyarkirin. Di vê çerçoveyê de wê ew derkkirina bi aqilî, wê di vê çerçoveyê de wê weke rewşeka wê rewşa fîzîkî bê. Rewşa fîzîkî, çawa ya û bi çi rengê ew tê dîtin û ankû ew hatîya dîtin, wê ew were derkkirin. Mejî, wê bi vê rengê wê, bi wê rengê ku ew dîtîya, wê hilde nava xwe. Ev hildan, wê piştî wê weke hildanaka mejiyê me bê. Wê bi mejî re wê hebe.

Lê li vir, divê ku mirov vê yekê jî bi wê re werênê ser ziman ku ew hildana li mejî ji wê rewşa fîzîkî, wê weke rewşeka ku wê tîkiliya mejî û rewşê jî wê bi hevdû re wê deynê bê. Mejî, bi rewşê re ew tîkiliyê dênê. Her wusa li ser wê re wê bi sehên me yên dîtinê, bihîstinê û hwd re wê

êdî wê wê rewşê wê hilde nava xwe. Wê mejî, wê ew weke ku wê dîmenê wê rewşê wê bi têgînî wê di xwe de wê bide çêkirin. Di vê rewşê de wê mejî, wê weke hebûna zindî a ku ew rewşê di xwe de bi derk dike bê. hebûna mejî a zindî, wê di vê çerçoveyê de wê di aslê xwe de wê rengê dîtî û derkkirinê jî wê bi xwe re wê weke ku wê bide dîyarkirin. Li vir, mirov wê çawa wê bibînê? Di wê dîtî de wê ji mirov û girtinên mirov ên xêvî ên berê wê tevlîbûn bibin li wê rewşa derkkirî a ji rewşa fîzîkê? Ev, wê weke rewşeka ku wê bi serê xwe wê bi mejiyê me re wê li ser rewşa fîzîkê û derkkirina wê re wê bê mijaraka lêkolîn û fahmkirinan. Di vê çerçoveyê de jî wê, gelek zanyar û ankû filosofên ku ew bi demê re ew hatina û çûna, wê aqil wê bimeşênin. Di rewşa derkkirina rewşa xwezayî de wê aqil, wê rewşê di xwe de wê qayd bike. Wê weke ku wê dîmen û ankû wêneyê wê derxe. Wê di vê çerçoveyê de wê mejî, wê xwediyê wêneyekî rewşê bê. Ev xwedîbûna wêneyî, wê piştî wê, weke rewşeka mejîyî jî bê. Ew wêneyê mejî ku ew bi aqil bê û ankû bi dîtî û hwd bê ku ew were lêpîrsîn û ankû bê xistin berpîrsînê de wê, çendî ew wêneyê wê karibê weke rewşeka wê rewşa fîzîkî a ku ew ji wê hatîya girtinê? Em vê jî bi wê re divê ku weke pîrsekê bikin û bi wê re di rewşa hizirkirina xwe ya li ser wê rewşê û aqil re de ku em bikin, wê bidomênin.

Aqil, wê weke rewşeka dîtî a bi hiş a bi mejiyê me bê. Her wusa mejî, bi têkiliyên xwe yên nava xwe re wê ji aliyê bîo-têkilî û têkilîyên kimyewî û hwd re wê, ew wê rewşê bi xwe re wê bide çêkirin. Hinekî jî, wê temenê wê girtina di mejî de wê xêv bê. Lê wê temenê xêvê jî bi heyîna mirovî re wê rastkirin û ankû bi rewşna ku ew di wê de bûna re wê di genetîkên mirov re ew rastbûnên ku ew bûna, wê bi wan re ew bibê. Di vê çerçoveyê de wê temenê wê girtinê wê di mejî de wê were çêkirin û girtin. Mejî, wê bi hizirê. Her wusa wê rewşa ku wê dît, wê di xwe de wê bigirê. Wê bi wêneyê bike. Weke zindiyekê wê xwestek, mêyl, haz û hwd'an, wê bi xwe re wê pêşbixe. Wê li ser wan re wê rê, mêyl û xwestekên xwe wê bi hizirkirinê jî bike. Mirov wê hîs bike. Bi hîskirinê re wê xwestek û ajo bi hevdu re wê hebin. Wê mirov, di çerçoveya hebûna xwe de wê bixwezê û ankû wê bi hîsên xwe re wê bixwezê.

Aqil, wê xwediyê dîrokek pirr demdirêj û kevn bê. Her wusa, em divê ku vê rewşa bi aqil û hevnasîna mejî bi xwezayê re dîroka wê heta serdemên berî zayînî wê bibê. Wî pêşî bidest hîskirinê bike. Piştî ew hîs, wê hin bi hin wê tîr bibin û wê bidest pêşketina xwe ya weke aqil bikin. Wê bi demê re wê aqil pêşbikeve. Piştî jî wê ew ev rewşên aqil, wê hin

bi hin wê, bi dîtînên me yê ji xwezayê û ankû ji derve re wê pêşbikeve. Mirov, her dîtina ku ew kir, wê pêşî, weke wêneyekê wê dimejî de wê cih bigirê û wê mirov, wê nikaribê wê wateyê bidîyê de. Pêşî, wê weke wêneyekî ku ew di mejî û xêvê de ew hatîya girtin û bicih bûya bê. Lê ev rewş, wê bi demê re wê pêşbikeve. Bi ser wê re wê pêvajoyên jîyanî ên demdirêj wê derbas bibin, heta ku wê mirov wê karibê wan wêneyan weke hişekî wê êdî fahm bike. Di vê çerçoveyê de wê hertimî weke wêneyê bê. Di vê çerçoveyê de wê aqilê pêşî, wê di vê çerçoveyê de wê, weke wêneyekî ku ew bi tememî nehişa bê.

Bi demê re wê aqil, wê pêşbikeve. Pêşketina aqil jî wê, bi wê hişkirina wê wêneyê di mejî û ankû di xêvê de bê. Mirov, wê di xêva xwe de wê ew wê wêneyê wê bidest hizirkirina li wê bike. Dema ku ew çû deverekê, wê mirov bi mejî û xêva xwe de wê devera ku wê û ankû wî bi mejiyê xwe re dît, wê derkbike. Wê bibînê. Wateya dîtînê a bi 'bibînê' re wê ew bê ku ew derkbike bê. Derkkirin, wê di vê çerçoveyê de wê wê rewşa wê dîtînê, wê weke dîmenekî û ankû wêneyekê wê dimejiyê mirov de wê bicih bike. Mirov, wê ew wê wêneyê û ankû dîmenê wê bi xwe re wê bibînê. Lê ew dîmen û ankû wêne, çend ku mirov wê dibînê weke wêne jî wê ne dihişê wê de bê. Mirov, dikarê vê, weke dîtina bêhiş jî wê werênê ser ziman. Piştî wê, mirov, dibê ku ew dûbare herê wir. Dema ku care duyem ew çû wir, wê vê carê, wê li ser wê wêneyê wê yê deverê ku wê mirovê bi mejiyê xwe re di care pêşî de qaydkiribû, wê hevnaşînekê wê bijî. Wê ew cih, wê di care duyem de wê, ji wê re wê beyênî newê. Ev rewş, wê di aslê xwe de wê di temenê bicihbûna mirov û pêşxistina cih weke war jî jî bê bi jîyane wî re. Bo vê yekê, ew rewşa bi wênekirinê a di mmejî de re wê bo mirov û pêşketina mejî û her wusa bicihbûna wî ya di jîyanê de jî wê giring bê. Li vir, wê êdî di vê çerçoveyê de wê di çerçoveya bi cihbûnê û her wusa pêşketina mejî de wê li ser wan wêneyê ku ew dibînê û ankû wan dûbare bi dîtînê re dibînê re wê, nasîn û aqil bi hevdû re wê pêşbikeve. Di vê çerçoveyê de wê, di vê dema pêşî a pêşketinê de wê nasîn, wê weke têgiheka giring a bi hewirdorê re bê. Mejî, nas dike. Ji vê giringtir wê nebê bo mirov. Ev nasîna bi mejî re wê girêdanê bi wê nasînê re wê bi mejî re li wê cihê di çerçoveyeka hoyandina bi dîtînê re wê bide çêkirin.

Hevnaşîn, wê di aslê xwe de wê weke aliyekî giring ê wê pêşketina ku wê bi aqil wê piştî wê li ser wê dîmenê û wêneyê re ku wê çê bibê jî bê. Her wusa wêne û ankû dîmen, dem bi dem ku mirov di dîtina wê de wê bikeve *nezelalîyê* de jî wê di mejiyê xwe de, lê wê ew bi wê re wê di mejî

de wê bijî. Mejî, di nava xwe de wê gelek rewşên ku ew wê bijî, wê hişê mirov ê bi dîtina me re bihiş re ku ew heya, wê di farqe û hişê wê de bê. Di vê çerçoveyê de wê rewşa mejî wê weke rewşeka teybet a giring a di vê çerçoveyê de a pêşketinî bê. Mejî, wê di vê çerçoveyê de wê, bi demê re wê wan wêneyan, wê di mejî de wê weke têgihna wê bide dîyarkirin. Dema ku mirov, cihek dît û ew piştî care duyem çû wê cihê û ew cih dúbare dît, wê dîtina care pêşî, wê ji wê care duyem û dîtina duyem re wê bê weke hişekî ku mirov wê destpêkê de ne farqê de bê. Di vê çerçoveyê de wê rewşek, wê pêşbikeve. Rewşa dúbarekirinê, wê ji aliyekî ve wê temenê derkkirina bi hişî û ankû bihişkirina rewşê jî wê bi xwe re wê pêşbixe bê.

Rewşa fahmkirina bi aqil re wê di vê çerçoveyê de wê êdî wê li ser wan dîtînên dúbare û ankû dîtînên beyenî ku ew di mejî de wê li dîtînên din wê zêdebibin wê, mejî bi wan re wê di nava xwe de wê sazûmanekê wê di xêvê de wê pêşbixe. Mejî, wê van rewşan, wê gelek rewşan, wê di nava wan de wê, weke ku şibandinekê wê di nava wan de wê çê bike. Şibandin, wê nêvî bi nêvî, wê weke rewşa dúbarekirinê bê di vê rewşa derkkirina bi hiş de. Her wusa wê mirov, wê bi aqil re wê ew, wê bi aqilê xwe re wê vê rewşê wê bike. Ev rewşa derkkirina bi aqil, wê di vê çerçoveyê de wê hin bi hin wê pêşbikeve.

Di rewşa pêşketina aqil de wê, her wusa wê rewşa dúbarekirinê û ankû dîtînê wê bibê. Mirov, wê piştî wan dîtînên xwe wê tevlî hevdû bike. Di vê tevlîhevdû kirinê de wê weke afêrêdnêrîyên zindî ên ku mejiyê me ew afirandina wê biafirin. Minaq, wê piştî pêşketina serdemên şariştanîyê re wê mirov, di mejiyê xwe de wê tefkîr bike ku mirov difirê. Mirov ne bi per(bask)e ku ew bifirê. Tayr biper a ku ew bi wan peran difirê. Mirov, wê şêr weke sawalek çolî a hov û wahşî wê bibînê. Her wusa, mar bibînê. Wê bi vê rengê gelek ajal û sawalan bibînê ku ew jî zindî na û dijîn di wê jîyanê de wê. Wê bi wê re wê di mejiyê mirov de wê ew sawal, wê kirin û teybetîyên xwe yên ku ew bi çav tînin dîtînin re wê di mejî de wê bimênin. Ev jî, wê di mejiyê mirov de wê çî bigirê.

Minaq, mirovê ku ew nikarê bifirê, wê xwe bi per bihizirê ku ew karibê bifirê. Wê lapên mirov weke yên şêr nebin ku ew naporûşkan bike. Lê wê xwe wusa bihizirê. Wê serê wî ne serê eylo bê. Lê wê li şûna serê xwe wê serê eylo wê tefkîr bike. Bi vê rengê wê ji rewşa ku ew di wê de heya û ankû ew dibînê, cudatir wê zindiyna û ankû afêrênderîyna wê çê bike di mejiyê xwe de. Ew zindî û ankû afêrênderîyna ku ew di jîyanê de tûna na. Yan jî, mirov ew ne dîtina. Mirovekî ku ew bi per û difirê, mirov

nikarê bibêjê ku wî ew di jîyanê de ew dîtîya. Lê wê di mejiyê xwe de wê tefkîr bike. Her wusa, ev rewşa firînê, wê di mejiyê mirov de wê hertimî wê weke rewşeka ku wê wî hayirmayî û bikelecan dike bê. Wê di vê çerçoveyê de wê li ser wê re wê bihizirê. Wê bike ku wê fahm bike. Her wusa, wê bi wê re wê bike ku wê tefkîr bike. Ew bixwezê ku ew wê bike. Li vir, rewşek giring heya ku em divê ku wê li vir werênina ser ziman. Ew jî ew a ku ew dîtina mirov weke bi per ku ew dikarê bifirê, wê ji rewşeka ku ew heyî zêdetirî wê weke rewşeka bi xwesteka mirov re ku ew diafirê bê. Ev jî, wê nîşanaka pêşketineka mazin a bi mirov re bê. Mirov, dikarê bixwezê. Her wusa, ev rewşa bi vî rengî çêkirina zindiyên ku ew di jîyanê de tûna na û tenê di xiyalên wî de hena, wê nîşanaka bûyîn û pêşketina xwestekê bê. Xwestek, wê ji aliyekî ve wê ew jî nîşanaka wê bê ku mirov êdî wê biazil bibê û wê karibê hin bi hin biazil bibînê û biazil tefkîr bike. Wê karibê, êdî aqil bi awayekî ku ew karibê biazirênê wê bikar bînin.

Di rewşa pêşketina aqil de wê, rewşn bi vî rengî ên weke xwestekê, hîskirinê, hazgirtinê û hwd, wê rewşna ku wê nîşanaka wê jî bin ku mirov aqilê wî pêş dikeve. Wê nîşanaka wê bin ku mejî, êdî wê bi hiş karibê bihizirê. Her wusa, wê karibê li tiştekî ku ew li jîyanê bi fîzîkî nebê, ew li wê bihizirê û wê di vê çerçoveyê de wê weke rewşek fîzîkî di xwe de wê derk bike û wê pêşbixe. Pêşxistina xwestekê, hazgirtinê, hîsê û hwd, wê di vê çerçoveyê de wê giring bê. Di vê çerçoveyê de wê, ev rewş, wê weke rewşna ku wê mirov, wê bi mirovîya wî re wê êdî wê bidina pêşxistin. Wê mirov, wê ji rewşa wî ya jîyanî a xwezayî wê hin bi hin ev rewş, wê wî dûr bikin. Wê beyenî bikin li xwezayê. Wê li şûna wan, wê mirov, wê êdî wê, pêdîvî û xwestekên xwe, wê di xwe de wê di mejiyê xwe de wê li wan bihizirê û wê wan tefkîr bikê. Wê bi wan re wê, êdî wê bikeve rewşek din de. Rewşên weke xwestekê, hazgirtinê, hîsê û hêstê, wê di vê çerçoveyê de wê rewşna ku wê ew li ser aqil re wê pêşbikevin bin. Wê di temenê wan de wê hiş hebê. Xwestek, wê aqilê bi xwe re bi rengê têgînkirina afirandinê wê pêşbixe. Hazgirtin, wê aqil bi rengê têgîrtin û ankû tahmkirinê û hwd re wê pêşbikeve. Hîs, wê li ser sehan re wê bi derkkirinê re wê aqil pêşbixe. Hêst jî wê bi xwe re wê aqilê hêstiyarî wê pêşbixe. Her wusa, wê li ser vê rengê aqil ê dawî re jî wê piştî wê gelek rengên hizirkirinê ên weke helbest, wêje, tîyatro û hwd wê pêşbikevin.

Pêşketina aqil, wê her wusa, wê piştî bicihbûna mirov û pêşxistina şariştanîyê re wê bi awayekî bi sazûmanî wê pêşbikeve. Her wusa, wê

aqil, wê weke rêyeka ku wê bi wê re wê jîyane xwe biadilênê û wê li ser aqil re wê pêwîstî û pêdivîyên xwe yên jîyanî wê kifş bike û wê werênê li cih. Di vê çerçoveyê de wê aqil, wê weke rewşek teybet bê. Aqil, wê piştî wê, weke rewşeka ku mirov bi wê, dikarê jîyane xwe bidomênê jî bê.

Her wusa, wê pêvajoyên aqil û pêşketina wê ên destpêkê, wê di vê çerçoveyê de wê li ser esasê, têgîna jîyanê û pêşxistina wê bi rengekî sazûmanî bê. Mirov, wê çawa bijî, wê rengê wê, wê were kifşkirin. Mirov, wê di nava jîyane xwe de wê çawa bijî û bi rengê bijî, wê êdî wê bi aqil wê ew wê kifş bike. Ev jî, wê aqil û jîyanê, wê bihevdu re bike nava têkiliyek pirr mazin de di çerçoveya jîyane mirov a bicihbûyî de. Mirov, wê bi aqil wê weke ku wê çawa jî xwezayê wê sûdwergirê û wê jî wê xwe bide jîyankirin û hwd, wê di vê çerçoveyê de wê bikarbênê. Aqil, wê temenê rengekî bi vî rengî ê bipêşketina mirov a jîyanî re wê çê bike. Li vir, em divê u vê yekê jî werênina ser ziman ku wê aqil, wê weke rewşek teybet a jîyanî bê. Di vê çerçoveyê de wê di jîyanê de wê aqil, wê pêşî, wê li ser rewşa kifşkirina jîyanê û çawa jîyankirinê re wê pêşbikeve. Ev jî, wê piştî wê di dewama wê jîyanê û pêvajoyên wê yên jîyankirinê re wê hin bi hin, wê hêst biafirin û wê hanîna wan ya li ser ziman wê bibê. Wê rengên wê yên hanîna li ser ziman, wê bibê.

Aqil, bi vê rengê, mirov di serî de wê bi wê re wê kifş bike, wê xwediyê rengekî pêşketinê ê bi ezmûnî bê. Mirov, wê ezmûn bikê. Wê bi wê re wê bijî. Her wusa wê di vê çerçoveyê de wê xwe bide jîyankirin. Mirov, tiştî ku ew dît, wê ew weke fêrekê jî bê, di mejiyê mirov de. Mirov wê li ser wê fêrê re wê, wê êdî wê gav bi gav wê pêşde wê herê. Di rewşa aqil de wê rewşek teybet wê li vir, hebe. Weke ku me hinekî li jor jî hanî li ser ziman, di rewşe wênekirina bi mejî re wê mirov, di rewşa xwe wê de wê weke ku wê bi aqil bibê. Lê em jî gotina aqil ku weke ku ew di kurdî de wê dihê bi watekirin, wê têgîna ku ew hatî bidest xistin û heta bi şewayekî ku ew êdî weke xwebixwe ya û bi xwe re xwediyê hişmendiyeke re wê, biwateyî wê bi xwe re wê werênê ser ziman. Di vê çerçoveyê de mirov divê ku vê yekê werênê ser ziman, pêvajoya pêşî weke pêvajoya wênekirinê a di mejî de wê ev pêvajo, wê pêşî wê temenê xêva mirov a ku ew wê êdî wê temenê pêşketina aqilê me bê, wê bi afirênê. Bi wê re jî wê, aqil, wê xwediyê temenekî bê. Weke ku çawa ku wê piştî wê di jîyanê de wê nivîsandin û hwd wê pêşbikevin, em dikarin van rewşan hemûyan, weke wêneya xêvî ên di jîyanê de jî wan werênina li ser ziman. Di vê çerçoveyê de wê xêv, wê weke temenekî wê

derkeve li pêş. Em li vir, di vê çerçoveyê de em, divê ku bi girngîyekê bahse xêvê di hîm de bikin. Rewşa xêvê, wê di vê çerçoveyê de wê di aslê xwe de wê weke zindiyekî di hundûrê zindîyekê de wê, bi wê girtina di xwe de wê, weke hebûnêka zindî ku ew êdî têrî xwe dike û kêrî xwe tê, wê di rewşekê de wê pêşbikeve. Di vê çerçoveyê de wê di jîyanê de wê bidest serdestkirina hebûna mirov bi aqil bike.

Xêv, wê li vir, wê ji xwe re wê temenekî çê bike. Li vir, têkiliya xêvê û xwezayê ku mirov wê êdî wê piştî wê pêşketina wê re ku mirov wê hilde li dest û wê werênê ser ziman, wê di çerçoveyeka qûtbûna mirov ji wê û her wusa, bi awayekî hewldana bi têgînî li wê bidest serdestbûna wê kirinê re wê xwe bide nîşandin. Di rewşa pêşketina xêvê de wê, aqil, zanîn û têgihiştin wê pêşbikeve. Wê ev aqil, zanîn û têgihiştin wê, weke rewşeka ku ew ji wê xwezayê fêrbûya bê. Lê ew fêrbûn, bi wê xêvê re wê weke ku ew zindîbûya û bi hişbûya, wê lê werê. Di vê çerçoveyê de wê ji xwezayê qûtbûna mirov, wê destpêbike. Wê beyenîbûna mirov wê li ser aqil re wê pêşbikeve ji xwezayê. Di rewşa qûtbûna mirov a ji xwezayê de wê, vê çarê, wê aqil wê weke rewşeka ku ew bi wê bijî wê pêşbixe. Di vê çerçoveyê de wê aqil, wê êdî wê bi mirov wê bi wê xwesteka mirov re wê bixwezê ku ew fahm bike, nas bike û têbigihê. Wê vê jî wê bi demê re wê bike. Di pêvajoyên şariştaniyê re wê, hin bi hin wê aqil, wê bi nasînê re wê pêşbikeve. Wê li ser jîyanan û jîyankirinê re wê têgihiştin wê pêşbikeve. Bi wê re jî wê, rewşa bi aqilkirinê wê pêşbikeve. Rewşa biaqilkirinê, weke ku mirov dikarê wê werênê ser ziman, wê weke rewşeka ku wê êdî aqil wê di xwe de wê bidest afirandinê bike. Bi vê rengê, wê bi demê re wê derketina têgînên weke anamismê, totemîsmê û piştî mîtolojiyê û hwd wê pêşbikeve. Ev jî, wê weke pêvajoya aqil ên giring ên hîmî bin. Bi aqil, mirov dikarê van pêvajoyan, weke zaroktîyê jî wê werênê ser ziman. Piştî wê hin bi hin, wê mirov, wê bidest pêşxistina wê bike. Pêvajoyên weke yên anamismê û totemîsmê, ên pêvajoyên ku wê mirov bi dîtina xwe re çî dîtîya, ku wê li gorî wê bijî bê. Yanî, ev pêvajo, wê ne weke pêvajoyîna afirandinê a di mejî de bin. Wê weke pêvajoyîna girtinê a di mejî de bin. Di vê çerçoveyê de wê mirov li ser van pêvajoyan re wê hewl bide ku wê pêşketinê bi xwe re bike. Piştî van pêvajoyan re pêvajoya mîtolojiyê û hwd, wê weke pêvajoya aqil ya bi aqil karîna afirandinê bê. Di vê çerçoveyê de wê teybetîya sereka a vê demê wê bi rengê afirandinê wê xwe bide nîşandin. Di vê demê de wê, mirov bihizirê. Weke ku me hinekî li jor hanî li ser ziman, wê mirov nikaribê bifirê. Lê wê mirov, wê teyran wê bibînê ku ew difirin û wê li

ser wê dîtina xwe re wê li mirov bihizirê ku mirov karibê bihizirê. Çendî ku mirovekî ku ew di jîyanê de bi per û dikarê bifirê wê nebê jî wê mirov, di mejiyê xwe de wê biwê rengê wê afirandinê bike. Li ser wê afirandinê wê, bihizirê. Mirov, nikarê vê rengê afirandina mirov bifirînê, tenê bi têngîna xwestekê re wê werênina li ser ziman. Ji wê zêdetirî, bi asta pêşketina aqil û rengê re jî mirov dikarê wê hilde li dest û şîrove bike.

Rengê hizirkirina vê demê, wê bi tememî wê xwediyê rewşeka ku ew di mejî de ew li xwezayê û her zindiyê ku ew di xwezayê e heya, wê lê binerê. Wê li vir, wê weke serdemeka ku wê bi pêşketina bi levhanîn, lêhanîn û levkirina xosletan a li hevdû re wê xwe bi aqil re wê bide diyarkirin. Minaq, mirov, dikarê biaxifê. Lê wê wusa wê bê hizirin ku wê her zindî, wê bi ziman bibê û wê biaxifê. Wê karibê biaxifê. Ev rewş, wê weke rewşeka têngîna bê. Wê bi aqil bê. Di mejiyê mirov de wê ew bibê. Dervî mejî, wê ew nebê. Rewşa dana axiftinê a hemû zindiyan, wê weke rewşa ku mirov nikarê bifirê ku ew dihê dayîn firandin û hwd, wê xwe werênê ser ziman. Di vê çerçoveyê de wê gelek rewşên ku ew ne li gorî dîtina xwezayê û ankû di çerçoveya wê rewşa heyîna wê xwezayê de na, wê werina pêşxistin. Aqil, wê di vê demê de wê bi vê rengê, wê temenekê xwe yê pêşketinê wê di jîyanê de wê bide çêkirin. Bi wê re jî, wê ew rewş, wê weke rewşa pêşî a li jîyanê nerîn û afirandina wê bê. Her wusa, mirov li xwezayê binerê û her tiştê ku ew dît, wê bi afrînerîyekê wê werênê ser ziman, wê di vê çerçoveyê de wê karîna afirandinê a aqilê mirov jî wê bide nîşandin. Li vir, ew rewş, wê weke rewşeka teybet a mejî û aqilê me bê. Mejî, di hizirê. Bi vê re jî wê, gelek afirandinan wê bide çêkirin. Her zindiyê ku ew di xwezayê de ew heya, wê kifş bike û wê xosletên wan jî wê kifş bike, wê li ser xosletên wê re wê aqil wê pêşbixe. Wê wê zindiyê bi wê xosletên wê re wê şîrove bike û salix bike. Her wusa, wê bi wê re wê asta hêz, hovî û rewşa hêrîşkarîya wê jî wê kifş bike. Bi wê re wê têngîna xwe parastinê jî wê bi wê re wê pêşbixe. Li ser wê re wê êdî wê xwe biparêzê. Wê xwe ji telûkeyê biparêzê.

Di vê rewşê de wê gelek têngînên ku ew di nava hevdû de dibûhûrin wê hebin. Di serî de wê rewşên xwezayî, jîyanî, zindiyî û aqilî ku mirov bi mejî wê çê dike û hwd, wê di nava hevdû de bin. Mejî, wê di vê çerçoveyê de wê van rewşan hemûyan di çerçoveyekê de wê hilde li dest û wê pêşbixe. Rewşa aqilê mirovê, wê di vê çerçoveyê de wê bi rengê ku mirov wê dît, wê bi wê re wê kifş bike. Wê weke ya ku wê dîtî, wê ew tişt, wê werê herêkirin. Her wusa, têngîna *herêkirinê* û ya *bawerîyê*, wê weke du têngînên ku wê di rengê aqilê mirov ê ku mirov wê dît de ku wê,

di çerçoveyek wê mirov bi wê ewla bê, wê bi xwe re wê werênê ser ziman. Di vê çerçoveyê de mirov dikarê van herdû rewşan, weke rewşna têtînê ên ku mirov bi zanebûna xwe ewlaya, wê werênê ser ziman. Têtîna herêkirinê û bawerîyê, wê weke du têtînen ku wê pîrr piştî wê bi pêşketina aqilê me re wê xwe bide dîyarkirin bin. Rewşên destpêkê, wê weke rewşna ku wê mirov wê li ser aqil û rewşên xwe yên jîyanî ên hîssî û ajoyî û hwd re wê pêşbixe bê. Têtîna herêkirinê wê, weke ya bawerîyê, wê bi aqil dîtîne û di çerçoveya wê dîtîna bi aqil de ku ew wusa were pejirendîne wê bi xwe re wê bide dîyarkirin bê. Li vir, wê êdî wê rewşa pêşketina mantiq(vac)ê, wê hin bi hin wê pêşketina xwe wê bide dîyarkirin bê. Her wusa, wê weke rewşên levkîrî bê. Herêkirinê wê li ser levkîrinekê re wê bê kirin. Di vê çerçoveyê de wê levkîrin û ankû levhanîn, wê di çerçoveyê de wê li ser xosletan re wê weke rêzikeka têtîna mantiqê jî wê xwe bide dîyarkirin bê.

Di rewşa fahmkîrinê de wê, her wusa, wê hin bi hin wê bi asta pêşketina aqil û her wusa bi pêvajoyên wê re ku wê tîrîtî bi aqil re wê çê bibê re wê aqil zêdetîrî wê derkeve li pêş. Pêvajoyên aqil, wê her wusa, wê di vê çerçoveyê de wê, di derbarê pêşketina aqil de wê, temenekî pîrr zêde mazin û baş wê bidîna danîn li holê. Di fahmkîrinê de wê mirov, wê bi aqil re wê derkeve li pêş. Aqil, çendî ku ew pêş dikeve û pê de wê, fahmkîrin, wê weke tiştêkî 'xweza' a ji xwezayê qût wê pêşbikeve. Di vê çerçoveyê de wê li ser wê xwezabûna fahmkîrinê re wê têkilî bi xwezaya hewirdorê re wê werê danîn.

Aqil, wê temenê xwe yê pêşketinê wê ji rewş û dîtînen derve wê bigirê. Di vê çerçoveyê de wê bi demê re wê çendî ku wê dem bibûhûrê, wê bi jîyanê û jîyankîrinê de wê dîtîn û rewşên jîyanî wê zêde bibin. Mirov, wê zêdetîrî wê di aqilê xwe de wê bigirê. Di vê çerçoveyê de wê ev pêvajoya girtîne, wê ji aliyekî ve wê bişibihê jîyane mirovekî. Ew mirov, pêşî zaro ya. Piştî mazin dibê û balix dibê. Piştî jî wê di zanebûna xwe de wê pîr bibê. Di vê çerçoveyê de wê ev dem, her yekê jî wê bi astek zanîne re wê werina ser ziman.

Di rewşa aqil de wê, pêvajoyên aqil, wê bi xwe re wê hin bi hin wê pêşketinê di hişmendîyê de wê çê bikin. Bi aqil, wê dîtîn, wê weke rewşeka pêşketî wê derkeve li pêş. Çendî ku mirov di aqilê xwe de zêde pêşve diçe, wê her wusa ew nerîna mirov a li jîyanê jî wê bi xoslet û teybetîya xwe re wê rûniştîr bibê. Mirov, wê bi wê re wê di çerçoveyê de wê her wusa wê bi dest hizirkîrinê bike. Hizirkîrin û şîrovekirin, wê weke rengna aqil ê afirandinê na. Her wusa, ji hizirkîrinê û şîroveyê re wê, tenê

têgîneka darêjkî wê pêwîst bê. Di temenê wê de wê rewşên fizîkî û hwd, wê weke ezmûnna wê hebin. Bi wê re wê li ser wan re wê werê hanîn li ser ziman. Yan jî wê, rewşa fizîkê, wê bi biriqîna wê, wê têgînên nû ên weke rewşên fizîkî û hwd wê werina hizirîn. Weke rewşa mirovê ku ew nikarê bifirê lê ku ew dihizirê ku ew bi per a û dikar bifirê. Ev rewş, li vir, wê ji aliyekî din ve wê, li vir, di çerçoveya levkirina xosletan re wê werê dîtin. Li vir, ev levkirina xosletan, wê çendî, wê mirov karibê wan pêkbênê. Her wusa, li vir, mirov ji vê aliyê ve jî divê ku wê lê bihizirê. Li vir, bi têgînî wê wateyeka mantiqî jî wê ew bê ku mirov tişta ku ew karibê bike, ji mirov re zêde derve têgîna herêkirinê û hwd nayê û hwd, wê xwe bide nîşandin. Tişta ku ew hat herê kirin, wê weke rewşa mantiqî jî bê. Li vir, wê çaxê, têgîna herêkirinê, wê ji aliyekî ve weke kirdeyek vêşarî wê mantiqîtîyê wê di xwe de wê bihawênê û wê werênê ser ziman. Di vê çerçoveyê de wê mantiq, wê weke xiyeletekê wê xwe bi wê re wê bide dîyarkirin.

Di rewşa fahmkirina têgîna herêkirinê de wê li vir têgîna mantiqê, wê hertimî di keviyeka mejiyê mirov de wê bi têgihî û şîyarî wê hebe. Her dema ku mirov li wê bihizirê, wê ew xwe bide dîyarkirin. Li vir, ya ku wê ji mirov re wê 'makul' werê, wê weke ya mantiqî bê. Li vir, tişta ku mirov wê bi mantiqî wê hilde li dest, wê ew tişt wê hebe. Ev jî, wê bide nîşandin ku wê hebûn, wê weke rêgezek din ya têgîna matinqê bê. Li ser wê re wê ew bibê. Yan jî, wê li ser tevger, kirin, xûy û hwd re wê ew hebe. Mirov, dema ku wê tştê dijî, mirov wê li gorî rewşekê dijî. Li vir, rewşa jîyankirinê, wê hertimî wê xwe bi wê re wê bide dîyarkirin. Di serdemên kevn ên kevnara de wê têgîna mantiqê û ankû vacê, wê weke têgîneka ku wê di temenê kirinên mirov de wê bi aqil, wê hin bi hin wê were rûniştandin. Di aslê xwe de felsefeya serdema kevnara, wê di vê çerçoveyê de wê pêşî, wê têgîneka rûniştî wê bi xwe re wê bide çekirin. 'Têgînek rûniştî' ku mirov bahse wê dike, wê her wusa, wê di serî de wê mantiqê werênê bîra me. Bi 'têgîna rûniştî' re wê ew were dîtin û fahmkirin ku wê mirov di çerçoveya wê nêzîkatîya xwe de wê aqilê xwe wê, bi awayekî wê pêşbixe, wê di çerçoveyek mantiqî de wê ew bibê. Bo vê yekê, mirov dikarê vê rewşê weke rewşek mantiqî jî werênê ser ziman. Di serdema berî serdema pêşketina felsefeyê de wê têgînên ku ew werina li ser ziman, wê li wan newê nerîn ku ew di jîyane de ew hena û ankû nîn in. Di vê çerçoveyê de wê di çerçoveya xwe de û di nava xwe de wê xwediyê mantiqekî bê.

Ev rewş, wê bi demê re wê pêşbikeve. Wê piştî re wê li ser rewşa fîzîkê re wê pêşbikeve. Felsefe, wê hinekî jî wê bi mantiqî wê bi rewşa fîzîkî wê xwediyê rengê pêşketinê bê. Di vê çerçoveyê de mirov dikare wê rewşa pêşketina aqilê felsefeyê, li ser rewşa fîzîkê re wê werênê ser ziman. Li vir, mantiqê tîgîna fîzîkî, wê xwe weke rastîyeka kifşkar a di hizirkirina mirov de wê bide dîyarkirin. Mantiqê rewşa fîzîkî, wê di çerçoveyeka hebûnê de wê xwe bide dîyarkirin. Tişt ku ew hebê, bi hevdû re di ahengekê de bê, Bi hevdû re ne vajî hevdû bê û bi hevdû re ne di nakokîyê de bê, wê rewş û rastîya mantiqê fîzîkî wê bide hanîn li ser ziman.

Em dema ku rengê pêşketina aqilê mirov ê bi dîroka wê re ku wê dihildina li dest, mirov wê bi wê re kifş dike, wê weke ku wê weke astaka ku mirov bi aqil xwe nikaribê ji wê biravê, wê hatina gihiştina wê asta mantiqî û bi mantiqî dîtinê wê bibê. Di vê çerçoveyê de wê ew rewş, wê li ser pêşketina aqil û dîroka aqil re wê xwe bide dîyarkirin.

Di rewşa fahmkirina rewşa rastîyê de weê tîgînekê, wê di navaroka hizir de wê li wê were hizirîn. Mirov, wê li ser tîgîna rastîyê wê hizrên xwe wê werênê ser ziman. Lê ew gotina rastîyê wê ji gelek alîyan ve wê hizir wê li ser wê werina ser ziman. Her hatinên li ser ziman, wê gotina rastîyê ji aliyekî ve wê werênina li ser ziman. Wê di rastîya gotina rastîyê de wê li rastîyê wê were lêgerîn. Bi wê re wê ew were kifşkirin. Wê ew were hanîn li ser ziman.

Di rewşa fahmkirina aqil de wê her wusa ev rewşa fahmkirinê wê weke rewşek teybet bê. Mirov li vir, dema ku wê rengê gotina rastîyê li wê dihizirê, wê bi wê re wê li tevgerên mirovî ên ku ew dikarin di jîyanê de ku ew li mirov 'makûl' werin, wê di wê çerçoveyê de wê ew werina li ser ziman. Di rewşa fahmkirina rewşa tîgîna rastîyê de wê, ast, pîvan û rada wê çi bê? Mirov wê çi ji xwe re wê bike pêpelok ku ew li ser wê re wê gotina rastîyê wê werênê li ser ziman. Di vê çerçoveyê de wê, mirov, wê li çi binerê û biçi bawer bê ku ew rast a û wê li gorî wê werênê ser ziman? Di ewşa fahmkirina gotina rastîyê de wê di çerçoveyek mantiqî a hanîna wê ya li ser ziman de wê ev alî û hinek aliyên din jî ku mirov wan kifş bike, wê bi wê re wê hebin. Ew jî, wê di vê çerçoveyê de wê çerçoveyekê di hanîna mirov a li ser ziman de wê biafirênin. Di serdemên berê de wê çawa werê hanîn li ser ziman, wê li ser wê bê sekin in. Tîgîna ku ew hat hanîn li ser ziman, wê rast û baş bê. Her wusa, di vê çerçoveyê de dema ku mirov bahse rastîyê bike, di kurdî de ew wateya rastîyê heya ku ew tişt, bi hebûnê di jîyanê de ew hebê. Di vê çerçoveyê de wê gotina

rastiyê wê ji aliyekî ve wê xwediyê wateyê bê. Yanî, bi gotinaka din, wê gotina rastiyê, wê di temenê xwe de wê xwediyê têgîneka hebûnê bê. Her wusa, dema ku ew têgîna gotina rastiyê ne xwediyê ya hebûnê bê, wê çaxê, wê bê weke 'derew' ê. Derew, ya ku ew nerast a, wê dihênê ser ziman. Li vir, di vê çerçoveyê de em li vir, vê yekê jî bi wê re kifş dikin ku di rastiyê de wê têgîna mantiqî wê xwediyê rewşek dûalîtîkî bê. Wê bi wê re wê di çerçoveya wê têgîna dûalîtîkî a dûalî de wê xwe bide hanîn li ser ziman. Tiştek, ya heya û yan jî nîn a. Tiştek yan baş a û yan jî ne baş a. Tiştek yan şêrîn a û yan jî ne şêrîn a. Her wusa, di vê çerçoveyê de wê xwediyê rewşek heyînê bê. Di vê çerçoveyê de wê mantiq, wê weke têgîneka ku ew ji hinek aliyan ve wê nexwezê, ku ew derkeve wê têgîna dûalîtîkî. Wê *rewşa sêyem* **ku** wê bike xwe werênê ser ziman, wê nebê. Di vê çerçoveyê de wê *rewşa sêyem*, wê di wê de wê nebê. Bi gotina din, wê bi rengê 'nebûna rewşa sêyem wê xwediyê rewşekê **bê**. *Nebûna rewşa sêyem*, weke têgînekê herêkirina wê, wê mantiq, wê di çerçoveya têgîneka dûalîtîkî de wê bike ku ew were hildan li dest. Li gorî têgîna nebûna rewşa sêyem, wê her tişt yan A bê û yan jî wê ne A bê. Li gorî wê jî, wê ji wan herdû têgînên A û A, wê yek rast bê. Yanî dema ku A rast bê, wê A xelat bê. Di *rewşa dûalîtîya* wê de wê, ji herdû aliyan ku wê vajî hevdu bin, wê yek rast bê û ya din jî wê nerast bê. Mirov, dikarê vê rewşê bi vê rengê jî werênê ser ziman. Mirov yan heya û yan jî nîn a. Wê rewşek sêyem a dervî wê, wê nebê. Mirov yan heya û yan jî nîn a. Di nava van herdû têgînan de wê, wê yek rast bê. Ku mirov, hebe, wê têgîna 'nîn a' wê şaş û nerast bê. Wê xelat bê. Lê dema ku mirov nebê jî wê hingê jî ew nehebê. ...

Li vir, em divê ku vê yekê jî bi wê re werênina li ser ziman ku ew têgîna nebûna rewşa sêyem, wê her wusa wê di *rewşa mantiqê* de wê, rengê aqil, wê weke di çerçoveya hebûn û nebûnê, rastî û nerastîyê de wê werênê ser ziman. Li vir, ya ku ew rast a, wê li vir, wê ew jî wê, weke têgîneka ku ew mirov divê ku wê hinekî din jî li wê bihizirê bê. Di *rewşa fahmkirina têgîna rastîyê* de wê têgîna rastiyê, wê rastî di çerçoveyek ahangî de wê hebe. Ev *rewşa ahengî*, wê bi şert û mercên xwe re wê hebe. Em li vir, vê rewşê weke rewşek teybet wê hildina li dest. Di *rewşa fahmkirina levkirina di hundûrê gotina rastiyê* de wê, weke aliyekî din ê rêgezî ê têgîna mantiqê bê.

Têgîna rastîyê, wê hertimî wê weke têgîneka ku wê navaroka lêgerîn ku wê bibin û têgînên ku wê werina li ser ziman, wê biafirênê. Di vê têgîna rastîyê de wê, rastîya hebûna tiştê, wê bê xwestin ku ew were

fahmkirin. Li vir, her tişt a ku ew heya, wê li vir, wê xwediyê rastiyeke heyînî bê. Rastiya heyînî, wê weke têgînekê wê çerçoveya wê hebûna ku ew heya wê werênê ser ziman. Wê bi wê re wê li ser wê bihizirê. Li vir, em vê yekê vê yekê, divê ku mirov li ser wê bisekinê ku ew têgînkirina derkî ku ew bibê, wê karibê bide nîşandin ku tişt û ankû hebûn heya. Derkkirin, wê nîşanaka hebûna hebûnê jî di gelek rewşan de ew hatîya hanîn li ser ziman. Ev jî, bi vê rengê hatîya li ser ziman ku mirov, tişteki derk dike û dihilde mejiyê xwe, ew hildan nîşanaka hebûna wê ya. Yanî bi gotinaka din, hizirkirina û bi wê re derkkirin, wê weke nîşanaka derkkirinê bê. Minaq, ez bihizirim û bêjim ku kurd hena, wê kurd, ne ji ber ku ez dihizirim ku ew hena, êdî ew dihebin. Ew ji xwe hena. Ez li ser wê heyîna wan re wê gotinê dibêjim. Li vir, dema ku ez dibêjim kurd hena, wê çaxê, ez bi wê re wê rewşa ddina dîyarkirin ku ez wê hebûnê dihênima li ser ziman. Lê li vir, tişt a ku min hanî li ser ziman weke têgînekz zêhnî ku ew hatîya derkkirin û rewşa fizîkî a kurdan a li jîyanê heya, wê çendî karibê di hevyekeyê de wê xwediyê girêdanîyeka bi hevdû re bê. Mirov, dikarê wan piştî wê derkkirinê re wan bi hevdû re werênê ser ziman? Li vir, rewşa ku mirov wê dibînê, weke ku derkkirin, wê weke rewşek zêhnî, wê di wê rewşa xwe ya serbixwe de wê, karibê ew weke têgînekê xwe bide dîyarkirin.

Hizirkirina kirina min ya ku ez dibêjim kurd hena, wê bêjim nedê nîşandin ku ew kurd hena û ankû nîn in. Lê ji aliyekî salixkirî ve wê rewşa hanîna li ser ziman a derka min, wê di destpêkê de wê weke wê biriqîna wê rewşa hebûna kurdan jî bê. Ev rewş, li vir, hinekî tevlihev a. Em li vir, divê ku hinekî li ser wê bisekin in. Di rewşa hebûna kurdan de wê, ew rewşa derkkirina kurdan weke aqilekî wê rewşa kurdan di mejiyê min de wê bike weke zêhnekê jî. Di vê çerçoveyê de ez dikarim li wan bihizirim. Yanî, kurd, weke zêhnekê di mejiyê min de hebûna wê û di jîyanê de ji xwe ew hebûna wan ya ku ew heya, wê li vir, wê weke rewşna ji hevdû cuda bin. Lê li vir, hevîyek, di nava wê rewşa fizîkî a kurd û ya zêhnê de wê di rewşa derkbûyî, salixbûyî û hatî bûyî weke zêhenkê a kurd de wê hebê. Li vir, dûalîteya bi aqil, wê li vir, wê weke rewşek serbixwe bê. Wê di vê çerçoveyê de wê ew xwe bide dîyarkirin. Li vir, ji aliyekî din ve heman têgînê hildina li dest. Minaq, ez weke ku ez li gotina kurd weke civakek hizirîm, ez li gotina şahmaran bihizirim. Şahmaran, ez derk dikim. Ber ku ew aqil û zêhnê şahmaranê bi min re heya, ew heya. Lê ew di jîyanê de weke gotina kurd ew tûna ya. Ez wê nabînin. Tenê, ew hizra wê heya di mejiyê min de. Lê di temenê wê de

wê, rewşek hizrî a zêhnî ku wê li şûna ya rewşa fîzîkî a ku ew di jîyanê de hebê, wê weke ezmûnêka bi dîrokê re ku ew pêşketîya wê di temenê wê derkkirina bi gotina şahmaran û derka wê ya zêhnî de bê. Her wusa, li vir, wê çaxê, mirov dikarê vê rewşê bi vê rengê fahm bike ku tiştê ku ez hizirim ku ew heya, ew dibê ku ew hebê jî û dibê ku ew nebê jî. Lê ew di rewşek zêhnî de ew bi aqilê xwe re ew heya. Li vir, pirseka din dimênê li holê. Ew jî ew a ku ev têngîna zêhnî a gotina şahmaran ji kû hat û di mejiyê min de afîrî? Dema ku ew di jîyanê de ew nebê, wê çaxê, ew çawa bû di mejiyê min de? Di vê çerçoveyê de wê rewşa derkkirina bi hizirkirinê re wê, xwe weke rewşek hizirkî a ku mirov wê di vê çerçoveyê de wê weke aqilekî bi hizirkirinê re wê werênê ser ziman bê. Di rewşa hizirkirinê de wê, li vir hîm û temen wê, ev rewşa bê. Li vir, ji aliyekî din ve mirov, divê ku wê bi vê rengê jî wê werênê ser ziman. Gotin û têngîna şahmaran, li jîyanê ew bi hebûnî nîn a. Lê ew ji aliyê mirovna din ve jî, dervî min ew hatîya hizirkirin. Ew hizirkirin jî wê, ji aliyekî ve wê temenê hizirkirina min bê. Ev rewşa hizirkirina dervî min a ji aliyê mirovna din ve wê, temenê wê hizirkirina min a bi gotin û têngîniya şahmaran re bê. Di vê çerçoveyê de wê ew weke rewşek fîzîkî û zêhnê wê bi hevdu re wê di nava aqilê min de wê hebe.

Di rewşa hizirkirinê, şîrovekirin û salixkirinê de wê têngînê weke gotina şahmaran, wê di nava aqil de wê weke aqilekî ku ew aqilê hatî hizirkirin ji wan re wê weke rewşek fîzîkî jî wê hebe. Lê di vê rewşê de jî wê ew rewş wê di mejiyê mirov de wê hebe. Li vir, ku em li gorî gotina mantiqê û têngîna wê weke rastiyekê wê werênina ser ziman, divê ku ew weke rastiyekê li jîyanê bi hebûnî hebe. Lê ew li şûna wê weke rastiyekê di mejiyê min de weke aqilekî ew heya. Li vir, gotina rastiyê a li ser têngîna mantiqê re mirov, dema ku wê dike ku wê fahmbike, mirov wê bibînê ku ew wê, li ser wê re jî wê hizirkirin, wê bibê. Hinek aliyan ve wê, ew tenê bi hebûna ku ew di jîyanê de heya re wê werê hanîn li ser ziman. Lê ji hinek aliyan ve jî wê weke têngînekê rastî a ku mirov wê, li ser aqilê xwe re wê dihênê ser ziman jî. Gotina aqil, di vê çerçoveyê de weke hildan bi têngînek mantiqî, mirov dibînê ku wê Zerdeşt jî di çerçoveya têngîna avestayî de wê, weke têngînekê rastî a bi aqil ku ew hebûna wê ji jîyanê û ankû ji hebûnê di jîyanê de ku ew hena û rewşên ku ew bûna ku ew hatîya hizirkirin bê. Di vê çerçoveyê de wê di çerçoveyê de wê, ew wê bi vê rengê wê werênê ser ziman. Li vir, gotina Zerdeşt a weke weke aliyek sêyem a hanîna ail dervî gîyan û laş, wê di vê rewşê de wê nîşanakaya wê bê. Ji aliyekî din ve wê, werê hanîn li ser

ziman ku ew "aqil, bo ku mirov jîyan nas bike û di wê xelatîya nekê." Ev gotina weke "aqil, bo ku mirov jîyan nas bike û di wê xelatîya nekê" wê, gotineka ku wê li vir, wê di xwe de wê weke kirdeyek vêşarî wê fêrbûna ji hebûna jîyanî û her wusa fêrên wê û hwd wê, xwediyê fêrbûnekê bê. Ev gotin, heta roja me jî di nava kurdan weke gotinaka xalkê dihê hanîn li ser ziman. Û bi wê re ez divê ku vê yekê jî werênima ser ziman ku wê ev gotin, wê heta roja me jî, wê bi têngîna xwe re wê reng û şamalê bide kirin, tevger û xûyên wan.

Di vê rewşê de wê werê dîtin ku wê têngîneka rastîyê, wê weke têngîneka ku ew mirov, li vir, divê ku wê di jîyanê de wê hilde li dest bê. Di çerçoveya têngîna mantiqî de wê, li vir, ku wê di nava civake kurd de wê werê hanîn li ser ziman, wê hertimî kirinên wan bi têngînî wê bide dîyarkirin. Em li vir, vê yekê biawayekî vekirî li ser rewşên wan ên kevneşopî, têngînî û her wusa hanînîyên wan ên ku ew dihênina li ser ziman de wê, li wê rewşê heyîder bin ku ew li gorî rastîyekê bê, ji wan re 'makul' were û her wusa 'ne derew bê.' Li vir, ev hersê rewş, wê weke rewşna ku wê hertimî li berçav bigrin bin di hanînên xwe yên li ser ziman û vegotinên xwe de. Bi wê re wê jî wê, gotinek hertimî wê ji demên berê û heta roja me ve wê weke navê wan wê ji wan re wê were gotin. Ev gotin jî ew a ku dihê gotin ku "heta ku kurd bi çavê serê xwe nebînê bi w bawer nekê." Ev gotin, wê weke gotineka ku hema bêje her kurd wê dizanê. Ber ku herî hindik, wê û ankû wî, di jîyane xwe de çend caran ew bihîstîya. Di vê gotinê de wê li gorî têngîna mantiqê, wê têngîneka hebûnî a di jîyanê de ku ew heya, wê hebe. Di vê çerçoveyê de wê ev rewşa ku "kurd, heta ku ew ew bi çavê serê xwe nebînê bi wê bawer nekê", wê di aslê xwe de wê weke gotineka ku wê ji aliyekî ve wê regekî mantiqî ê di mejî de ku ew bi wê dihizirê wê bi xwe re wê werênê ser ziman. Di vê rewşê de mirov, divê ku vê yekê jî werênê ser ziman ku wê rewşa fahmkirina bi mantiqê, wê li vir, wê di vê çerçoveyê de wê têngîna wê ya rastîyê wê were hanîn li ser ziman. Ev têngîna bi gotinî a rastîyê a di hevoka "kurd, heta ku ew ew bi çavê serê xwe nebînê bi wê bawer nekê" de wê weke gotineka ku ew di jîyanê de ew xwedî hebûn bê wê were dîtin. Yanî, li vir, ji vê gotina rastîyê a di vê hevokê de ku ew heya, wê ew têngîna rastîyê ku ew di jîyanê de heya û têdîtin, bidest tê girtin, tê hildan li dest û hwd, wê bi wê re wê hebe. Di vê çerçoveyê de ew tişt a ku ew bi hebûnî heya, wê ew weke rastîyê, wê xwe bide dîyarkirin. Yanî, wê kirdeya vê gotina rastîyê, wê tiştêkî ku ew di jîyanê de hebê û dihê dîtin bê. Li vir, têkiliya di nava têngîna gotina rastîyê a bi aqil û rewşa weke

kirdeyekê ku ew ji wê xwe dide hanîn li ser ziman a tiştên bihebûnî a di jîyanê de ku ew hena, wê li vir, wê ew têkiliya nava wan wê bi zanînê wê weke renegekî zanînê e mantiqî bê. Li vir, têkiliya di nava tiştê heyî û aqilê wê de wê, li berçav wê were dîtin. Wê ew tişt were dîtin û wê li wê were hizirîn. Wê li ser wê hizirkirinê re wê ew aqilê wê tiştê wê were hildan. Di vê çerçoveyê de wê ew têkilîya aqilê mantiqî e di nava tiştê bi hebûnî heya û ya aqilê wê de wê were danîn.

D rewşa fahmkirina bi aqilê mantiqî de wê têngîna zêhnê, wê xwe li vir, wê di çerçoveyeka ku ew bi rewşa fîzîkî re di xwe de ew xwe dihênê li ser ziman re wê bide dîyarkirin. Di rewşa têngîna mantiqî de wê li vir, ew hevîyeka di nava zêhnê û rewşa fîzîkî de û ankû ew hevîyeka di nava rewşa hebûna tiştê û hişê wê û hwd, wê bi hevdû re wê salixkirina bi hevdû re ew divê ku ew werênina li ser ziman. Li vir, rewşa ji wê têngîna hişmendî karîna fahmkirina wê tiştê û ankû hebûna tiştê, wê weke rewşeka ku wê li wê were lêgerîn. Li vir, di dewama wê de mirov divê ku vê yekê jî werênê ser ziman ku wê di têngîna mantiqî de wê hanîniya li ser ziman ku ew bi aqil dibê, wê ew weke rewşeka ku ew wê li ser rewşa rewşa fîzîkî re ku ew bi têngîni li wê dihê hizirkirin bê. Li vir, rewşa têngîna hişmendiyê, wê weke rewşeka bi aqilî a bi dîtbarîya wê bê. Di çerçoveya dûalîteya rewşa fîzîkî û têngîna wê ya bi hişê wê re wê, ew were ji wê girtin wê, bi wê re wê ew were li ser ziman.

Di jîyanê de ew mantiqê ku ew di nava rewşên fîzîkî de ku ew li wê dihê lêgerîn, wê bi têngîneka lêhatîniyê bê. Bi wê re jî wê li ser wê têngîniyê re wê ew were hanîn li ser ziman. Di vê çerçoveyê de ku ew lêhatîni hebe û dijberî û ankû nakokî di nava wê de nebê. Di rewşa nakokiyê de wê yek li dijî ya din bê. Li ser vê re jî wê yek ji wan herduyan ku ew li dijî hevdû na û ankû vajî hevdû na, wê rast bê. Di vê çerçoveyê de wê, yek rast bê û ya din jî wê nerast bê. Bi wê re ya ku ew rastbê, ya li hemberî wê, wê ne biderfet bê ku ew rast bê. Du rastî, wê bi hevdû re wê, ew nebin.

Têngîna mantiqî, wê li vir, wê ji aliyekî ve wê bi têngîneka monîsmî wê xwe bide dîyarkirin. Yekîtiya ku ew weke rastîyeka yekane ku ew wê dihênê li ser ziman, wê di vê çerçoveyê de wê bi wê re wê hebe. Li vir, di hizirkirina yekîtiyekê de wê û rast herêkirina wê, li vir weke ya temenê rastîtiya wê bê. Li vir, ev rewşa ku wê bi têngîna rastîtiyê re wê li ser têngîna mantiqiyê re wê were ser ziman, wê têngîna mantiqiyê, wê weke têngîneka darazî jî wê ji aliyekî ve wê bide dîyarkirin û nîşandin. Bi gotîneka din, wê ji aliyekî din e felsefîkî re wê weke daraza mirovî a bi

aqil jî wê mantiq, wê xwe bide nîşandin. Li vir, rewşa mantiqîyê, wê weke rewşek teybet bê di nava rewşa fahmkirina aqil de. Di rewşa fahmkirina mantiqê de wê rewşek tenê wê nebê. Mirov, li vir, di serî de divê ku vê yekê bi wê re wê fahm bike. Di rewşa fahmkirina mantiqê de wê wê gelek mantiq wê karibin xwe bidina li dest. Her rewşa têngînî, wê weke têngînekê wê li gorî rewşa xwe ya ku ew bi wê re hatî li ser ziman re wê, xwediyê rewşek mantiqî jî bê bi hebûna xwe re. Di vê çerçoveyê de wê rewşa mantiqê, wê weke rewşek têngînî bê. Di nava kirin, tevger, xûy û rewşên me yên jîyanî de jî wê ew hebe. Her tevger, kirin û xûyên me yên ku ew wan dikin ku wan bi rastî bikin, wê di vê çerçoveyê de ew çerçoveya rastî, wê li gorî xwe wê weke çerçoveyek mantiqî jî bê. Ew çerçove, wê xwe li ser wê têngîna rastîyê re wê bide nîşandin. Li vir, ji wê gotina rastîyê mirov çî fahm dike û ankû çî divê ku wê fahm bike, wê weke rewşeka ku wê di wê de wê li gorî rewşa ku ew hatîya hizirkirin, wê li kirinê, tevger û xûyê wê were hizirkirin. Ev jî, wê li gorî wê têngînê wê kirina wê tevgerê, kirin û xûyê wê bike weke kirin, tevger û xûyna ku ew bi wê mantiqê wê hatîya kirin bê. Yanî, bi gotinaka din, wê ew têngîn wê ji wan kirinan re wê bê weke mantiqekî kirinî, tevgerî û xûyî. Wê ji temen ve wê ew têngîn wê wan tevger, kirin û xûyan wê bide nîşandin. Li vir, bi teybetî, rengê mantiqê mirov wê, di jîyane mirov de wê bi rengê jîyane mirov re wê xwe ji aliyekî ve wê bide dîyarkirin. Bi wê re wê, mirov çawa bihizirê, xwediyê çî nirx, rewîst û darazan bê. Wê bi çî kevneşopîyê mazin bûbê. Ev rewş hemû û gelek rewşên weke wan, wê temenê wê daraza mantiqî de bin. Wê ew wê bidina dîyarkirin. Li vir, mirov, dema ku mantiqê şîrove bike, divê ku mirov bi vê rengê jî wê werênê ser ziman ku wê di wê çerçoveya ku mirov fêrbûya û bi zanebûn bûya, wê ew pêşketina wê bibê. Lê bi wê re jî wê, têngîna mirovî a dilê mirov, wê weke aqilê mejiyê mirov wê di wê dîtîna bi mantiqî de wê karibin bibina xwediyê wateyê û bibine weke temenekî ku ew kifş dikin.

Di vê çerçoveyê de mirov, di xwe de wê hertimî, bi keseyetîya xwe re wê mazin bibê û ankû wê pêşbikeve. Ev rengê mazinbûna keseyetîyê, wê weke şewayekî serbixwe wê di nava xwe de wê bibê. Wê keseyet, di nava xwe de wê bi awayekî pirralî bê. Wê hem ji aliyekî ve wê weke ku ew serbixwe ya bê. Lê ji aliyekî ve wê bi nirxên ku ew bi wan dijî û mazîn bûya jî wê ji navikê ve wê bi wê rewşa civakî, civaknasî û navenga ku ew di wê de mazînbûya, wê bi wê ve girêdayî bê. Wê bi endamên din ên civakê re wê heman nirxên weke ziman û hwd, wê parve bike û wê li ser wê re wê xwe werênê ser ziman. Di vê çerçoveyê de wê mirov, wê di

çerçoveyek dualî de wê bibê. Wê di nava wan rewş û têkilîyên ku ew di wan de mazin bûya de wê xwe serbest û mazin hîs bike. Di wê rewşa civakî de ew çendî serkevtî bê, wê xwe bi wê re wê weke yekî serkevtî wê bide dîyarkirin. Di vê çerçoveyê de wê, ew rewşa ku mirov li vir, wê di serî de wê fahm bike, wê rewşa navendî a civakî ku ew di wê de wê mazin bûya. Wê xûy, tevger û kirinên hevbeş wê hebin. Wê bi hevdû re wê di ahengekê de wê werina kirin. Li vir, hebûna civakê, wê weke sînorekî bê ji hebûna keseyetîya mirov re. Mirov, di xwe de wê bi aqilê xwe yê gerdûnî wê bike ku wê bihizirê. Wê di xwe de wê bi wê rengê wê hîs bike. Lê wê ew wê di çerçoveyekê de wê ew bijî.

Her wusa rewşa têgîna mantiqê, di vê çerçoveyê de mirov dikarê wê hilde li dest. Mirov, di nava wan rêzik û rêgezên civakî de ku ew dijî, wê bi hevdû re di ahengekê de wê bi kevneşopîyekê wê bijîn. Derketina dervî wê, wê weke derketina dervî wê hebûna civakê jî bê. Di vê çerçoveyê de wê di aslê xwe de wê weke derketina dervî aqilê civakê jî bê. Gelo di rastiye de ev wusa ya? Li vir, ev rewş, weke rewşeka ku mihtacê bi fahmkirinê re ku mirov di wê de kûr bibê ya. Yanî bi gotinaka din, wê mihtacê fahmkirinê bê. Di rewşa fahmkirina aqilê mirov de wê civak, temenek bê. Mirov, dîrokekê bi hebûna xwe û ya civakê re bi hevdû re dijî. Wê di wê çerçoveyê de wê ew xwe werênê ser ziman. Di nava wan rewş û têkiliyan de û ankû li gorî wan û bi wan re di ahengekê de hanîna li ser ziman, wê weke rewşek mantiqî a li gorî rewşa jîyane civakê wê rewşa ku ew di wê de dijî bê. Di rewşa fahmkirina mantiqê civakê de wê, bi wê re wê xwe werênê ser ziman. Mantiq, her wusa wê li vir, wê weke rengê hizirkirinê bê. Mirov, divê ku vê yekê di serî de wê werênê ser ziman ku wê mantiq, wê di wê rewşê de wê rewşa ku ew di wê de ya bê. Lê di aslê xwe de ew rewş, wê ne rewşeka mantiqî a ji aliyê keseyetîyê ve bê. Wê ji aliyê civak û nirx û aqilê wê ve bê. Di wê çerçoveyê de wê rewşa mantiqê mirovî ê keseyetî, wê çendî ku wê di nava wê rewşê de wê xwe bide dîyarkirin û nîşandin jî lê wê, hertimî di rewşek serbixwe de wê di rewşek hizirkirinê de bê. Mirov, dema ku di nava wan têkilîyên civakî de dijî, ew rewşên têkilî ên civakî, çendî ku ew bersivê bidina hêst, raman û têgînên mirov ên weke xwestek, hazgirtin û wijdanê mirov û hwd, wê mirov di wê çerçoveyê de wê weke ku ew bi wê re di ahengekê de dijî bê. Minaq, di nava rewşa civakî de ku wê rewşek ku wê wijdanê mirov biêşênê, wê mirov wê herê nekê. Wê bînenê ser ziman ku ew bi wijdanî wê rast nabînenê. Li vir, têkilîya wijdan û mantiqê mirov dikarê çawa bi hevdû re dînenê? Di rewşa têgîna darazî a

wijdanî de wê aqilê mirov jî wê hebe. Ya ku mirov wê rast nabînê, wê bi aqilê mirov bê. Di vê çerçoveyê de wê di aslê xwe de wê bi mantiqê mirov ê keseyetî bê.

Di rewşa têngîna mantiqê de wê rewşên weke xwestek, hazgirtin û wijdanê mirov û hwd, wê rewşna ku mirov wan dikarê bi teybetî hilde li dest bê. Her wusa, li vir, ya ku mirov di wê de rehet a û xwe baş hîs dike, ya ku wê li mirov wê rast were dîtin bê. Di aslê xwe de wê, di vê çerçoveyê de wê ya ku mirov ji mirov re rast tê û rehetîyê dide me, wê ji aliyekî ve wê bi têngînî wê di xwe de wê rengê aqilê mantiqî jî wê bihawênê. Di vê çerçoveyê de mirov divê ku vê yekê jî bi wê re di vê çerçoveyê de bi aqilê mantiqê jî wê, şîrove bike û wê werênê ser ziman. Aqilê mantiqî, wê li vir, wê biqasî ku wê bi afirandina zanîna rast û rastbûna wê re wê alaquadar bibê, wê bi heman rengî wê bi wê re wê rengê rast hizirkirinê re jî wê alaquadar bibê. Di vê çerçoveyê de wê mantiq, wê ne tenê bi hebûna aqil û hizirkirin û zanînê re alaquadar bibê. Wê bi rengê hizirkirinê û ankû weke ku mirov car bi car di jîyanê xwe de dihênê ser ziman, wê bi rast hizirkirinê re wê weke têngîneka ku wê xwe bêtê ser ziman bê. Mantiq, li vir, wê di şewayekê de wê li rastîtiya li hevdu kirinê, aheng û her wusa lêhatîniyê, wê werênê ser ziman bê.

Têngîna mantiqê, wê piştî pêşketina aqilê felsefeyê re wê bi awayekî vekirî wê bi hiş û têngînî wê xwe bide nîşandin. Mirov, wê di vê çerçoveyê de wê êdî wê bi wê re wê kifş bike. Lê di aslê xwe de wê mantiq, ji aliyekî ve wê di hemû kirin, tevger, xûy û her wusa hizirkirinê me yên pêşî re jî wê hebe. Di vê çerçoveyê de wê ji aliyekî ve wê bi hîsan re jî wê hebe. Mirov, tiştêkî zan dike. Yanî jî wê, zaneke herê ber dilê mirov. Mirov, wê li ser wê rewê mitala bike. Wê xem bike. Ev rewşa mitale kirin, wê di temenê xwe de wê bi dualiyan wê hizirkirin û ankû ramankirin di temenê wê de wê hebe. Di aliyê pêşî de mirov li gorî rewşekê dihizirê. Ew rewş baş a û ankû nebaş a. Wê wê kifş bike. Wê encamên wê çi bikin wê kifş bike. Di vê çerçoveyê de wê weke ku wê xwediyê pêş dîtinekê bê. Wê li ser wê re wê bihizirê ku ew rewş bibê, bi başî bê û ankû bi nebaşî bê, wê çi bibê. Lê nizanê ku ew bûya û ankû nebûya. Di vê çerçoveyê de wê di mejiyê xwe de wê rewşê, wê weke ku ew li wir a, wê bijî. Di vê çerçoveyê de wê weke rewwşek hizirkirinê û ankû weke renekî hizirkirinê wê xwe bide nîşandin.

Aqilê mantiqî, di vê çerçoveyê de mirov, divê ku wê ji aliyekî ve jî wê bi rengê hizirkirinê re wê werênê ser ziman. Her wusa, piştî serdemên pêşketina felsefeyê, wê li ser rengên hizirkirinê û navaroka wê wê bi

hevdû re wê were hizirkirin. Di vê çerçoveyê de rengê wê çawa û ankû navaroka wê çawa ya. wê li ser wê re wê ew were hizirkirin. Li vir, mantiq, wê di çerçoveya hizirkirinê de wê di nava rêzikên ku ew bi jîyanî hatina kifşkirin, di çerçoveya wê de bi awayekî car bi car yekalî jî bê ku weke carna kurd wê bi dirb(**formel**), wê dihênina ser ziman, wê hebûna xwe wê bide dîyarkirin.

Di serdemên felsefeyê de wê ber çî mantiq wê zêde derkeve li pêş? Ber ku wê her rengê hizirkirinê wê bi mantiqê bê. Mantiq, wê weke şêwayekê pergali û sazûmanîya hizirkirinê bê. Wê bi wê re mirov, wê di çerçoveya heyîna jîyanê de wê xwe bigihênê aqil. Bi gotineka din, wê weke rêyeka xwe gihandina aqil jî bê. Her tişt, wê xwe bi sipêrê aqil. Wê di vê çerçoveyê de wê li ser aqil re wê bi pergali wê bê xwestin ku ew aqil were pêşxistin. Di vê çerçoveyê de wê regekî gotina felsefeyê a bi aqil re wê mantiq jî bê. Di şêwayê hizirkirinê de wê di vê çerçoveya hizirkirina felsefîkî a bi mantiqî wê li gorî destûr û zagonan bê. Di ghiştina hizirkirina razber û ankû aqilekî zelal, wê mantiq, wê di vê çerçoveyê de wê weke rêyeka aqil wê were bikarhanîn. Bi wê re jî wê, bi dîtina bi aqil di çerçoveyek sazûmanî ku ew nedûrî mantiq de û ankû e wbi mantiq a, wê jîyan, hebûn, fîzîk û her rewşên bûjenî û hwd wê werina şîrove kirin. Di vê çerçoveyê de ew tişt û ankû hebûna ku mirov ew dît û li wê nerî, wê ew hebûn, wê weke aqilekî jî wê were ser ziman. Rewşa fîzîkî, bûjenî û hebûnî a ku ew li jîyanê heya, weke aqilekê û ankû dîtineka bizanîn, hanîna wê ya li ser ziman, wê bi aqil bê. Hanîna rewşa fîzîkê, hebûn û bûjenê li ser ziman, wê di encama wê de wê zanîn bê. Yanî li vir, rewşa fîzîkî û zanîna wê, hebûn û zanîn, û ankû bûjen û zanîn û hwd, wê di vê çerçoveyê de wê were ser ziman. Aqilê tiştê, wê zanîn bê. Zanîn, wê tişte ku ew hatî dîtîn, wê ew weke wê bi aqil wê were hişkirin bê. Di vê çerçoveyê de wê, weke ku ew tiştê ku ew hatî dîtîn, ew ku di mejî de hebe bi aqilî, wê zanîna wê tiştê wê biafirê û hebe. Li vir, têkiliya tiştê û zanîna wê, wê, di vê çerçoveyê de bi hewldana xwe gihandina wê re wê wê mantiq, wê weke rêbazeka wê ya bi pergali a aqil jî bê. Nerîneka bi sazûmanî û li gorî wê tiştê ku ew rast bê, wê ew zanîn, wê weke zanîneka rast a bi mantiq bê. Di vê çerçoveyê re wê rewşa mantiqê, di aslê xwe de wê ji aliyekî ve wê, xwe weke rêbazeka ghiştina zanîne jî bê. Di vê çerçoveyê de mirov, dikarê vê yekê werênê ser ziman ku wê di dema serdemên felsefeyê de wê ghiştina zanîne, di wê de lêgerîna mantiqê û kîjan felsefe û ankû nerîn zêdetîrî bi mantiqî hatiya ser ziman û ankû di vê çerçoveyê de ew xwediyê vegotineka rûniştîya,

wê ew weke ya rast bê. Di vê çerçoveyê de wê mantiq, wê ji aliyekî ve wê rewşa aqil a ku ew hatî muhasabe kirin jî bê. Yanî, aqilê bi mantiqî, weke aqilê ku e di musabeyê de hatî derbaskirin jî mirov dikarê aqilê mantiqê werênê ser ziman. Di vê çerçoveyê de bi vir ve girêdayî û di dewama wê de mirov dikarê vê jî werênê ser ziman ku aqilê felsefîkî ê mantiqî, weke aqilê hatibê ezmûnkirin, fêrkirin û bi wê re piştrast kirin jî bê.

Di rewşa fahmkirina aqilê felsefeyê de wê rengê aqilê ku ew hatî lêpîrsînkirin jî bê. Wê bi wê re wê şêwayekên weke gûmanê û hwd, wê şêwayna felsefîkî ên aqilê ku ew dihê muhakeme kirin û ankû darizandin jî bin. Li ser wê aqilê re wê aqil, werê meşandin. Bi wê re wê, bê lêpîrsîn ku ew ka ew rast a û ankû nerast a. Di piştrastkirina aqilê felsefîkî de wê, gihiştina aqilekî bi mantiq û ku ew rast bê. Aqilê felsefîkî, di vê çerçoveyê de wê rêbazên xwe gihandina aqil, lêpîrsîna li aqil, piştrastkirin û hwd, wê weke aqilê ku ew bi felsefîkî hatibê ceribandîn û bi ezmûnkirin jî bê. Ji xwe, di vê çerçoveyê de wê mantiq, wê hertimî wê bi pêşketina aqil ku ew di çerçoveya têgîna piştrastkirinê de wê xwediyê şêwayekî piştrastkirin, sererastkirin û rastkirinê bê. Di vê çerçoveyê de wê, aqilê bi mantiqî, wê weke aqilê ku ew di jîyanê de ew ji aliyekî ve xwediyê temenekî hebûnî bê.

Li vir, ev rengê hizirkirina aqilê felsefîkî û şêwayê têgîna mantiqê, wê tenê wê aliyekî bê. Mirov ku wê li ser rengê hizirkirina bi rewşa fîzîkê û ankû wê têgîna fîzîka ku ew heyî ku mirov li wê dihizirê û hwd re wê, ew were ser ziman. Di vê çerçoveyê de wê serdema felsefeyê ku ew pêş dikeve, wê ji aliyekî ve w dawîyê li ser dema mîtolojiyê û rengê hizirkirina aqilê mîtolojîkî wê werênê. Ev jî, wê regekî hizirkirina aqilê mantiqî wê bide dîyarkirin. Li vir, bi rengê hizirkirina felsefeyê re wê dawî lê hatina ser ziman mîtolojiyê û rengê aqilê mîtolojiyê, wê di aslê xwe de wê rengê aqil felsefîkî ku ew tenê di temenê wê de wê rewşa fîzîkê, hebûn û bûjenê heya bê. Di vê çerçoveyê de wê regekî aqil ê ku mirov dikarê wê tenê di vê çerçoveyê de wê bi aqil wê werênê ser ziman bê. Li vir, em dema ku vê rewşê bi vê rengê dihênina li ser ziman, ew gotina ku me li jor hanî li ser ziman û bo kurdan dihê hanîn li ser ziman hat bîra min. Ew jî ew bû ku bo wan dihat gotin ku *"kurd, heta ku ew bi çavê serê xwe nebînê, ew pê bawer nakê."* Di vê rewşê de tişta ku mirov bi çavê şerê xwe dît, ew heya. Ew tişt, wê weke tişta ku ew mirov, dikarê wê bi vê rengê werênê li ser ziman. Tişta ku ew heya, mirov dikarê wê bi çavê serê xwe bibînê. Tişteki ku ew nîn a, mirov jî wê ew wê nebînê. Ji

xwe tišta ku ew nîn a, wê newê dîtin. Tenê, tišta ku ew hebê, wê were dîtin, ber ku ew heya.

Têgîhiştina tišta ku ew heya, wê bi vê rengê wê hin bi hin wê di şêwayekî hizirkî de wê were hanîn li ser ziman. Ew hanîna wê ya li ser ziman wê bi aqil bê. Her wusa, wê bi aqil bibînê, tefkîr bike û muhasabeya wê bike. Di vê çerçoveyê de wê ev rengê hizirkirinê wê bi xwe re wê hanîna li ser ziman wê bike. Di rengê hizirkirinê û hanîna li ser ziman de wê ew rengê rewşa fîzîkî û heyîna hebûnî ku ew heya, wê rengê xwe bidîyê de. Aqilê wê, wê weke aqilê tišta ku ew heya bê. Di vê çerçoveyê de wê ew werê hanîn li ser ziman. Di dema ku ew aqî dihat hanîn li ser ziman, di wê de rewşên fîzîkî, tişt, hebûn, bûjenîyên ku ew hena û hwd, weke rewşna fîzîkî, tişt, hebûn û bûjenîyna ku ew hena bin. Di vê çerçoveyê de wê ew rewşa felsefîkî wê bi wê rewşa xwe ya wê xortbûna xwe wê di jîyanê de wê werênê ser ziman. Di vê çerçoveyê de wê, weke felsefeyek jîyanî bê.

Di aslê xwe de ev rewşa aqilê felsefîkî wê rengê hizirkirina felsefîkî ku ew temenê wê ji hebûna ku ew li jîyane heya ku ew dibê, wê bi wê re wê xwedîyê wateyeka jîyanî bê. Bi wê re mirov, divê ku vê yekê jî werênê ser ziman ku wê rewşa felsefîkî, wê di vê çerçoveyê de wê weke rewşek fîzîkê, bi hebûnî û bi bûjenî jî bê. Di vê çerçoveyê de wê, di serdemên felsefeyê de weke felsefeya pêzawer û ya mengîwer ji hevdû vaqatîna wê, wê li vir, di aslê xwe de wê li ser têgîneka mantiqî a bi rewşa fîzîkî, hebûnî û bûjenî a ku ew li jîyanê heya û ankû nîn a re wê bibê. Li vir, ev rewşa felsefîkî, wê di vê çerçoveyê de wê, dema ku weke têgîneka mantiqî ku ew lêgerîna hebûnî û bûjenî ku ew kir temenê xwe de û weke şartê hebûnê ku ew li jîyane hebê ku danî di temenê wê de wê hingî ev cudabûna bi mengîwerî û pêzawerî wê temenê wê, werê pêşxistin. Li vir, divê ku mirov di dewama wê de vê yekê jî werênê ser ziman ku ew rewşa felsefîkî wê di vê çerçoveyê de wê pêşbikeve. Ev rewşa cûdabûnê, wê ji gelek alîyan ve wê encamên wê, wê çê bibin. Her wusa wê aliyê mengîwerî, wê têgîna xwe ya hebûnî û bûjenî wê pêşbixe û wê rewşên têgînî ku ew weke hebûnna ku ew di jîyanê de nîn in, wê wan, di çerçoveyek mantiqî de wê weke têgînna wê bike ku wan bide rûnandin. Her wusa, weke encama wê, ji olên pirr'xwûdayî û bûhûrîna olên yek-xwûdayî û hwd, wê bi olzanî, wê ev rewş xwe ji aliyê mengîwerîyê ve wê de pêşxistin. Lê li aliyê din jî pêzawerî ku ew bûjenê ku ew heya ji xwe re weke temenê derkkirina derdixê li pêş, wê bi şêwayekî felsefîkî wê gavek din wê bi pêşde wê herê wê şêwayên zanîstî

wê li ser felsefeyê re wê pêşbixe. Her wusa, aqilê ceribandinê û hwd, wê were pêşxistin. Her tişt, ku ew heya û ankû aqilekî ku ew heya, wê bi rêyn weke ceribandinê wê werê piştrast kirin. Ev jî, wê gav bi gav wê bi şêwayên weke lêkolînkirinê weke bi ceribandinê û hwd, wê piştrastkirina wê, wê were kirin. Rêbazên zanistî wê li ser hûrgilên wê re wê fêrkinê bike. Wan bi ceribênê û rastî û nerastîya wê bi ceribandinê wê bike ku ew derxe li holê. Dîyardeyên nû kifş bike û wan werênê ser ziman. Rêbazên piştrastkirinê wê felsefe hertimî li ser rêyên weke mantiqê re wê hertimî bi aqil bike, wê zanist wê bi cerbên di jîyanê de ên dervî aqil re wê bike. Felsefe wê hem dîyarde, hûrgil û nirxîtiya wê lêbikolê. Lê zanist wê tenê li ser cerbê re wê bi dîyardeyan re wê pêşbikeve. Lê wê dayika zanistê wê felsefe bê û wê hertimî jî heta ku ew zanist jî hebe û jîyan hebûna xwe bidomênê jî wê felsefe jî wê bi wê re wê hebe. Ber ku jîyan, wê hertimî xwe nûbike û jinûve wê biafirênê. Ev jî, wê hertimî temenê mijarên fahmkirinê bin hem bi hûrgilî û hem jî bi nirxî.

Li vir, em divê ku vê yekê jî bi wê re divê ku werênina li ser ziman ku wê felsefe wê bi wê re wê her wusa wê derpêşên ku ew derdixe li pêş û wan pêşniyar dike, wê cerb bi zanistî wê li ser wan re wê were kirin. Di vê çerçoveyê de wê felsefe wê bi mantiqê bike. Zanist jî wê bi cerbê wê bike. Di vê çerçoveyê de wê di rewşa felsefe û zanistê de wê, hertimî wê ji aliyekî ve wê têkiliya felsefeyê û zanistê wê ji temen ve wê bi hevdû re wê hebe. Çendî ku derpêşek, ew hebe û bi zanistî ew were piştrastkirin jî wê, felsefe temenê wê bi aqilê xwe yê mantiqî re wê bi afirênê. Di vê çerçoveyê de ew rewşa li ser derpêşkirinê re wê bi felsefeyê re wê hertimî wê bibê. Zanist jî wê, li ser wê re wê cerbên xwe wê bike.

Derpêş, wê weke têtîna hizirkî ên bi aqil bin. Wê felsefe wê bi aqilê xwe re wê bigihê wê. Rêyên gihiştina rastîya wê û ankû piştrastkirina wê, wê di felsefeyê de wê bi aqil re wê di çerçoveya muhakeme û ankû darizandinê û lêpîrsîna bi aqilî û hwd re wê bibê. Piştî jî wê, rêbazên weke gûmankirinê û hwd, wê hebin. Li ser derpêşekê gûman, wê di aslê xwe de wê rêyên zanist û felsefeyê di anîşkekê de wê bigihênê hevdû.

Di rewşa fahmkirina derpêşê de wê felsefe, wê li vir, wê çendî ku wê felsefe bi zanistê re wê pêşbikeve wê bi xwe bawerbûna wê jî wê pêşbikeve. Wê li ser wê re wê, karibê wê werênê ser ziman. Li vir, divê ku mirov vê yekê jî werênê ser ziman ku felsefe û zanist, wê hevdû di her warî de wê weke ku wê temem bikin. Lê wê ji aliyekî ve wê her aliyekî wê karibê serbixwe jî bi rê û rêbazên xwe re û pêşketina xwe re wê bijî.

Aliyê felsefikî ê bi nirxkirinê, wê hertimî wê di rewşa piştrastkirina wê de wê li rex wê, wê hebe. Bi wê re wê felsefe, wê rewşên zanistî û ankû bicerbî ku ew hatina kifşkirin jî wê di çerçoveyek bikarhanînê û rengê bikarhanînê û encamên wê yên baş û nebaş û hwd de wê li wê lêbipirsê û wê bixwezê ku ew jî van aliyan ve jî ew were ser ziman. Li wê were nerîn. Têgîna zanistî, bi vê rengê wê hertimî wê bo jîyankirina xwe wê weke rengekî wê rege felsefeyê wê ji xwe re hilibijêrê. Di vê çerçoveyê de wê felsefe, wê her hebê. Li vir, em li vir, divê ku wê, vê jî bi wê re werênina li ser ziman ku wê mantiq, wê xwe di nava rengê pêşketina felsefeya zanistê de jî wê weke rêbazekî bingihînî û hîmî wê bide parastin. Ku felsefe bi aqil dîtin, darizandin û derpêşkirin bê, wê zanist li ser wê re wê bi dîyardayên wê re wê cerbbike. Fêr û ezmûnên felsefikî wê temenê dîyardatîya zanistî û bicerbkirina wê jî bê. Di kîjan çerçoveyê û rewşê de ew lêkolînên cerbî wê werina kirin? Li vir, di derketina encamê de wê rengekî mantiqî wê xwe bi felsefeya zanistê re wê bide dîyarkirin. Li vir, ev jî, wê li ser rewşa pêşketî û ku ew heyî a hebûnî û bûjenî û hwd re wê xwe bide çêkirin. Li vir, mantiq, di aslê xwe de wê weke şêwayekî girtina li ser lingan a felsefeyê û felsefeya zanistê re jî bê. Di vê çerçoveyê de wê ew, wê xwe bide dîyarkirin. Her wusa wê di vê çerçoveyê de wê ew hebe.

Di mijara mantiqê de wê, rewşa fahmkirinê, wê çendî ku wê ji aliyê rewşên weke yên fîzîkî ve wê li ser ziman û gotinên ziman û levkirina wan re jî wê ji aliyekî ve wê xwediye wateyê jî bê, lê wê di aslê xwe de wê li ser wateyê re wê xwediye wê wateyê bê. Li vir, di levkirinê de gotin û kirde, gotin wate, wate û rewş, rewş dîtin û hwd, wê di dewamekê de wê li hevdû bikin bin. Wê hevdû bigirin bin.

Di têgîna derpêşkirina felsefikî de wê felsefe wê li ser wê re wê li ser rastbûn û nerastbûna wê re wê darizandina xwe ya aqilî wê bimeşênê. Her wusa, derpêş ku ew hat avêtin li pêş, wê ew divê ku ew were piştrastkirin. Di vê çerçoveyê de wê derpêşa ku ew were piştrastkirin, wê weke ya rast bê. Yanî bi gotineka din, ew divê ku di jîyanê de ew hebe. Hinekî jî, hebûna di jîyanê de hîmê derpêşê temenê piştrastkirina û ankû rastbûna wê wê bîafirênê. Ev rewşa têgînî a li ser rastkirinê û ankû piştrastkirinê a li ser aqil re wê di felsefeya zanistê de jî wê bandûra xwe wê bide dîyarkirin. Wê bi şêwayekê wê weke 'felsefeya zanistî' û 'felsefeya ne zanistî' û hwd, wê bi dualîteyekê de wê xwe bide dîyarkirin. Dema ku derpêşek zanistî ku ew were bi watekirin û ankû ew

were piştrastkirin û an jî ku rastkirin di jîyanê de wê ew rast bê. Di vê çerçoveyê de wê weke xatekê di nava wê de wê were kişandin.

Di vê çerçoveyê de mirov, dema ku di vê çerçoveyê de li rewşa felsefeyê dihezirê jî felsefe, weke ku ew hatibê ji holê rakirin, ew rewşekê bi xwe re dijî. Ber ku wê, felsefe ku ew tenê li ser tiştên ku ew werina piştrastkirin û ankû tenê derpêşên ku ew dikarin werina piştrastkirin ku ew werina weke felsefeyê dîtin, wê sînore felsefeyê ê tang jî wê bixîzênê. Li vir, her wusa, em li vir, divê ku vê yekê werênê ser ziman ku wê felsefe derpêşên xwe wê hinekî jî li ser hizirkirinên xwe re wê derxe li pêş.

Li vir, em divê ku vê yekê jî werênina li ser ziman ku mirov ji kîjan zanîne re wê weke zanîna zanistî ji kîjan zanîne re jî wê weke zanîna ne zanistî wê werênina li ser ziman. Li vir, em li vir, divê ku vê yekê jî werênina li ser ziman ku di rewşa darizandina bi aqil û lêpîrsîna di aqil de ku ew dibê, wê çawa ku wê temenê pêşxistina wê dîyardatiya zanistî û ankû cerbîtiya zanistî wê bi xwe re wê bi wê biafirênê, di wê çerçoveyê de wê xwe bi wate bike. Ku felsefeya zanistê di vê çerçoveyê de di nava cudakirineka weke ya bi gotinên weke 'felsefeya zanistî' û ya 'felsefeya ne zanistî' de bê, wê di serî de wê temen û sînore xwe jî wê tang bike. Wê wê di serî de wê xwe û temenê xwe yê pêşketinê a bi awayekî rast û fahmkirinaka rast wê di serî de wê ji holê ra bike. Bo vê yekê, weke aliyekî giring li vir, divê ku em di dewama wê de vê werênina li ser ziman ku mirov, divê ku di çerçoveya herikîna dîrokê de bi pêşketina bi aqil re hilde li dest. Di wê çerçoveyê de wê li vir, felsefe, wê hertimî wê li gorî pêşketinên zanistî ên weke pozîtivist ên weke bi teknîkê û hwd re wê temen û têgihiştinekê li gorî demê wê bi xwe re wê karibê wê biafirênê û wê temenê wê pêşketinê bi jîyane civakî û keseyetîya mirov re wê çê bike.

Em li vir, divê ku vê yekê jî bi wê re wê werênina li ser ziman ku wê, piştî pêşketina serdemên aqil ên bi felsefeya zanîne û ankû 'zanistî' re wê, gotinên weke 'pozîtivîzmê' û ankû 'rasyonalîzmê' wê bi têgînek mantiqî wê pêşbikevin. Di çerçoveya têgîna mantiqê a li ser têgînê, wateyê û kirdeyê re bi levkirin, levhanîn û lêhatinîyê re wê, bi têgîneka girêdayîne re wê mantiq wê pêşbikeve. Ev têgînên weke 'pozîtivîzmê' û ankû 'rasyonalîzmê' û hwd, wê di çerçoveyekê de wê bi têgînek mantiqî a ku ew li pêşketin û pêşxistina ziman a bi wate û kirdeyê re ku ew li wan hatîya dayîn xwarin re wê pêşketina xwe çêbikin. Ev jî, wê di çerçoveyek felsefeyek mantiqî a demkî de wê xwediyê wateyekê bin. Têgînên weke

‘empirîsmê’ û hwd ku wê bi têtînê wê ji aliyekî ve wê weke têtîna mantiqê wê red bikin, wê bi pêşketina xwe re wê çerçoveyek mantiqî a bi sazûmanî wê pêşbixin. Tabî kî, dema ku mirov li gorî **mantiqê klasîk** û hwd şîrove bike jî wê, ev têtînen weke yên pozitivsmê, empirismê, rasyonālîsmê û hwd jî wê, derkevina dervî sînoren wê. Her wusa, ya ku wê mantiqî bê, wê rasyonāl bê. Rasyonālî, wê hinekî jî wê rengê xwe yê wateyî wê ji gotina rastiye bigirê. Di vê çerçoveyê de wê rengê xwe di rengê hebûna hebûnen ku ew hena di jîyanê de û mirov dikarê wan bibîne, destlêbide û hîs bike û hwd re wê xwe werênê ser ziman. Ya dervî wê jî wê weke nerast û ankû ‘îrrasyonāl’ wê were dîtin û wê newê herê kirin. Li vir, divê ku mirov di nava gotina nerastîyê û ya îrrasyonlê de jî wê cudahîya ku mirov wê di serî de kifş dike, wê balê bikişênê li ser wê bê. Her wusa têtîna nerastîyê, di wateya nelêhatînê, nelevkirinê, û hwd de wê xwe bide dîyarkirin. Li vir, nerastbûn, ji aliyekî ve wê çendî ku wê nebûnê wê bi xwe re wê bi wate bike, ji aliyekî din ve bi heman rengî wê hebûnek ne di ahengê, nelevkirî, nelêhatî û hwd jî wê bi xwe re wê bi wate bike. Ev rengê gotina nerastîyê, wê di vê çerçoveyê de wê di çerçoveya hizirkirina bi sazûmanî a mantiqî de wê xwedîyê reneki fahmkirinê jî bê. Lê gotina îrrasyonelê, wê bi xwe re wê ji aliyekî ve wê bahse tiştê serfizîkê û hwd bike. Di vê çerçoveyê de wê ya rasyonālî ku ew çendî bi têtîna fizîkî ya biderfet ku mirov dikarê xwe bigihênîyê de ew dihê ser ziman, wê vajî wê îrrasyonāl jî wê weke ya ne bi derfet, ya ku mirov nikarê xwe bigihênîyê a serfizîkî û hwd re wê xwe werênê ser ziman. Di vê çerçoveyê de wê têtînek metafizîkî a ku ew mirov dikarê bi wê re bihizirê, wê bi wê re wê xwe werênê li ser ziman.

Têtîna mefazîkê, wê weke têtîneka ku ew xwedîyê derpêşên ku ew mirov nikarê wan piştrast bike bê. Di vê çerçoveyê de tiştê ku ew mirov nikarê wê piştrast bike, wê weke ya ku ew nayê rastkirin û ankû ne rast a wê were dîtin. Di vê çerçoveyê de jî ev jî wê weke têtîneka ku wê di jîyanê de wê hebûna wê nebê, wê were dîtin. Tiştê ku ew nîn a û ankû nayê piştrastkirin, weke ya dervî mantiqê jî dihê şîrovekirin. Ankû ya ku mirov di jîyanê de dikarê xwe bigihênîyê û karibê wê derk bike û wê derxê têtîhiştînê wê weke ya ku ew heya û mirov dikarê wê bi mantiqî hilde li dest bê.

Her derpêş, wê di çerçoveyek hizirî de wê weke derpêşek ku ew dikarê were piştrastkirin bê. Bi demê re ezmûnkirina wê, wê temenê wê pêvajoya wê ya ku ew were piştrast bike bê. Li vir, ev têtîna piştrastkirinê weke gotineka dîtbarî wê çendî ku wê bi awayekî mirov

dikarê ji aliyekî ve têngîna piştrastkirinê bi wê re werênina li ser ziman, bi wê re biheman rengî vajî wê jî mirov dikarê wê werênê ser ziman. Piştrastkirin, wê ne tenê bi aliyê ya rast bê. Her wusa wê bi aliyê ya nerast de jî wê xwediyê wateyekê bê. Di vê çerçoveyê de wê derpêşên felsefîkî wê bi qasî, ku wê di vê çerçoveyê de wê di pêvajoyek dûalî de wê ji hizirkirinê re wê vekirî bin, wê ev rewş bo derpêş û dîyardayên 'zanistî' jî wê wusa bê.

Li vir, di encama wê hizirkirinê û ankû pvajoya ezmûnkirinê de wê encama ku mirov gihiştîyê de wê, bi xwe re wê weke têngîneka mantiqî a 'rast' jî wê bixwe re wê bide dîyarkirin bê. Li vir, ya giring a ew ku mirov li vir bibîrbixe ku mirov ji gotina rastîyê çiqast dike. Dema ku mirov wê bahse wê dike, mirov çiqast dixwezê ku wê werênê ser ziman? Li vir, darizandina di gotina rastîyê de wê bi dîtbarî, wê li vir wê ji aliyekî ve wê li gorî rewşê bê. Gelek derpêş, bi demê re tên bi ezmûnkirin. Di dema xwe de li gorî ast û pîvana demkî dibê ku ew weke nerast werina dîtin. Lê bi demê re wê ew dikarin piştre bi demê re li gorî rengê pêşketinê demkî werin û piştrast bibin û rasttîyêkê bi demê re di çerçoveya wê de ew bi xwe re bidina nîşandin.

Di piştrastkirina derpêşê de heta ku ew derpêş bi tememî wê piştrastkirinê de ku ew, newê rastkirin wê newê nerastkirin jî. Yan jî dema ku bi piştrastkirin ku ew hat rastkirin, wê hingî ew were nerastkirin jî. Di dema nerastkirinê de wê rastkirin û bi heman rengî di rastkirinê de nerastkirin, wê weke rengê kifşkirina bi derpêşê re bin. Di rewşa ne nerastkirinê de wê rast hebe? Ku hebe, wê çaxê mirov divê ku wê demê di ne nerastkirin, ku ew rastkirinekê bi têngîna bide me, wê demê di rastkirina ku ew bi vajîya xwe re wê nerastkirinê di rewşeka ne nerastkirinê de wê di çerçoveyeka piştrastkirinê de wê bi aliyê rastkirinê ve wê bide me. Ne nerastbûn û rastbûn, ne jî rastbûn û nerastbûn, wê di rewşeka ne nerastbûnê de ku wê rastbûnê bide me, yanî wê derpêşê bi rastîyê re wê weke bide nîşandin, wê di encama wê de wê ya ku wê derkeve li holê ku re rastbûn û nerastbûn bê, wê rastîyêkê wê bi xwe re wê werênê li holê. Di vê çerçoveyê de bi piştrastkirinê re rastkirin û ankû nerastkirin, wê weke du aliyên ku wê di encama wê ezmûna piştrastkirinê de ku wê mirov bigihê herdu aliyên jî bê. Tiştê ku ew bi piştrastkirinê newê rastkirin, wê were nerastkirin. Di vê rengê de wê ew tiştê heta ku ew bi piştrastkirinê newê rastkirin, wê weke tiştê nerastkirî bê. Li vir, wê ev rewş, wê weke rewşeka ku wê bi rewşa piştrastkirinê re wê xwe bide dîyarkirin bê.

Di rewşa piştrastkirinê de wê têngînên weke rastî û nerastîyê wê weke lingna wê piştrastkirinê ê ku wê mirov bi aqilê re li ser wan derpêşan re bi wê rewşa tiştî re wê bigihiyê de bê. Minaq, di rewşên destûrên ku bo piştrastkirinê ku mirov ew kifşkirina di çerçoveya wê piştrastkirinê û gihiştê wê rastîya wê de wê, têrî mirov bike? Li vir, ew destûr û ankû rêzik, wê çendî wê karibin, wê rastîyê bikin ku wê rastîyê bidina fahmkirin bin. Yan jî ew têngîna derpêşî ku ew destûr û ankû rêzik ku wê di wê de wê weke pîvanên wê yên rastkirinê û ankû nerastkirinê bin, wê bi wê re wê ew derpêş, wê karibê were piştrastkirin? Li vir, ya ku mirov di destpêkê de wê hîs dike, wê ew destûr û rêzik, wê têrê nekin ku mirov wê di vê çerçoveyê de wê fahm bike û ankû xwe di derbarê wê derpêşê de bike ku bigihênê qanaatekê. Li vir, di çerçoveya rêgezî a mantiqî de mirov, divê ku wê jî di serî de wê bike berlpirsînê de ku ew rewşa kifşkirina rastî û nerastîyê, wê çendî li ser wê derpêşê re wê weke kifşkirina sadî sad rast bê? Minaq, ku mirov li kevokekê binerê ku ew sipî ya, li ya duyan binerê ku ew sipî û heta sad kevokê herê û wan sipî bê. Lê çi ewlakarîya wê heya ku wê kevoka sadûyekê wê sipî bê? Di vê çerçoveyê de wê ev rewş, wê ji aliyekî ve wê têngîna piştrastkirinê a bi rastî û nerastîyê re wê weke rewşek demkî wê bide nîşandin. Di vê çerçoveyê de em gûharîna fîzîkî a bi demê re jî wê li vir bibîr bixin. Ew jî, wê bi demê re wê rewşê û fîzîkê û hwd, wê weke xwe nehêlê. Yan jî, mirov dikarê bêjê ku wê ti tişt weke xwe nemênê. Wê her tişt wê bigûharê.

Li vir, têngiliya mantiq û felsefeyê, mirov dikarê li ser gotina rastîyê re wê bike berlpirsînê de. Her wusa rewşa felsefeyê wê, hertimî wê bi mantiqî wê bike ku ew werênê li ser ziman. Di vê çerçoveyê de wê bi heman rengî wê bi wê re jî wê li rex wê, her rewşa ku ew dike ku ew werênê ser ziman, wê bike ku ew di çerçoveyek mantiqî de wê bi şîroveya xwe wê werênê ser ziman. Têngîna felsefîkî, mirov dikarê ji dualiyan ve wê hilde li dest. Her wusa, tiştê ku ew heya, wê ew şîroveya wê bi dahûrî wê bibê. Bi şîrovekirinê her hûrgilên wê ku ew hena, hewldana xwe gihandina wan û fahmkirina wan, wê şîroveyek dahûrî bê. Şîroveya dahûrî, wê di vê çerçoveyê de wê di rewşeka ku ew tişt ku ew heya, wê weke wê di çerçoveyekê de wê fahm bike û wê werênê ser ziman. Lê bi wê re jî wê şîroveyên nîrxî wê li ser wê re wê werina kirin. Minaq, dema ku ez bixwezim hebûna mirovekî bi hemû aliyên wî re wê hildima li dest, wê ew mirov çawa bûbê, ji çi bûya, dahûrkirina hûndûr û derveyîya wî ya ku ew bi wê re heya û dihê dîtin, wê rastîya mirov, wê bi

xwe re wê werênê ser ziman. Lê bi wê re şîrovekirina mirov bi giringîya wî, her wusa nêzîbûna li wî û her wusa weke nirxekê hildana li dest, wê ev şîrove jî wê weke rengêkî din ê şîroveyî bê. Di vê çerçoveyê de wê ev rengê duyem ê şîroveyê, wê zêdetirî wê bi rengê kirin, tevger û xûyan re wê bihizirê. Bi wê re jî mirov, divê ku vê yekê jî werênê ser ziman, tevger, kirin û xûy bixwe, wê weke têngîneka dahûrî bê. Lê başî û nebaşîya wê tevger, kirin û xûyê nîqaşkirin, wê di vê çerçoveyê de wê rengêkî din ê wê bide nîşandin.

Li vir, di rewşa fahmkirina têngîna mantiqê de wê, li vir wê li ser ezmûnên me re bê. Weke qanaateka gelemper ku ew dihê hanîn li ser ziman ku wê têngîliya rengê hizirkirina mantiqê wê bi destûrên xwezayî ên pêwîstîni û gelemper re wê tûnebê. Li vir, divê ku mirov vê yekê werênê ser ziman ku wê, dema ku ew têngîliya wê tûnabê, wê çaxê, wê mantiq wê çi bê? Di serî de mantiq, wê bi ezmûnên mirov ên aqilî re wê xwediyê şewayekî lepirsînê bê. Li vir, divê ku mirov vê yekê wê herê bike. Di çerçoveya têngîna heyînî de wê, kifşkirinên ku ew ew dibin, wê weke çerçoveyek mantiqî jî wê li ser wan rêzik û destûrên xwezayî û hwd re wê xwe bide diyarkirin. Li vir, di aslê xwe de wê di herikîna jîyanê de wê têngîneka mantiqî wê hebe. ber vê yekê ya ku mirov dema ku rêzîkek û ankû destûreka ku ew pêşîya wê digirê û encamên wê yên xirab ku ew derdikevina li holê ku wijdanê mirov diêşênê û hwd, wê di vê çerçoveyê de mirov, wê werênê ser ziman. Mantiq, wê hinekî jî wê bi têngîneka mirov a hîssî û wijdanî a ku mirov wê dikarê herê bike re wê, di çerçoveya wê herikîna jîyanê de wê xwediyê wateyê bê. Ya ku wê ew li mirov rast were, wê ya ku wê ew weke ku ew bi mantiq jî wê were bê. Di vê çerçoveyê de di aslê xwe de, ev rewşa weke "ya ku wê ew li mirov rast were, wê ya ku wê ew weke ku ew bi mantiq jî wê were bê", wê li vir, bi têngînekê wê hebûn û nebûna li jîyanê a bi bûjenî, fîzîkî û ankû hebûnî jî wê bi xwe re wê bike berlêpirsînê de. Her tişta ku ew heya, mirov dikarê wê di çerçoveyê de wê bi mantiqê wê heyîna wê re wê hilde li dest. Lê tişta ku ew nebê, ku ew tenê bi têngînekê û ankû aqilekî ew tenê hebe, wê hingê li vir, wê ew weke rewşeka ku ew di aqil de wê hebe. Çendî ku ew di çerçoveyek bi wateyî a ku ew dihê fahmkirin de jî ku ew, were dîtin jî wê li vir, wê weke ku wê lingekî wê kêmbê. Lê bi wê re mirov divê ku vê yekê jî bi wê re wê hilde li dest ku wê mirov, wê di vê çerçoveyê de wê ew bi wê çerçoveya ku ew hizirîya û li wî rast tê re wê mantiqekê wê ava bike. Di rewşa fahmkirina felsefeyê de jî wê, rewşek bi vê rengê wê xwe bide nîşandin. Di rewşa fahmkirina felsefîkî de

mirov, wê ji rewşa hebûnê, fizîkê û a bûjenê, wê bihizirkirinê wê rastkirinê wê bike. Wê çerçoveya darêjkî a wê rewşa hebûnê, fizîkî û bûjenê wê di vê çerçoveyê de wê çerçoveya wê têngîna wan ya ku ew ji wan bi aqil hatîya girtin jî bê. Em dema ku ji wan ghiştina aqilekî weke wan, wê hingê em di mejiyê xwe de wê xwediyê têngîneka bi mantiq bê. Lê piştî ew rewşa hebûnê, fizîkî bûjenê, wê dibê ku ew bi gûharînê bê û ankû bi şewayna din ê mudahaleyî bê ew were ji holê rakirin. Wê hingê ew têngîna wan ya ku ew bi aqil ew ji wan hatîya girtin, wê di dest de wê tenê ew hebe. Wê tenê ew bimênê. Li vir, ew rengê wê hizirkirinê wê bi wê re wê, weke çerçoveyek hizirkî a ku ew hatîya bi ezmûn kirin bê. Wê ew têngiştina ku ew hebû, wê bi wê têngîna wê hizrê re wê mejiyê mirov de wê hebe. Ew girtina bihizirkî wê ew bixwe jî wê, weke fêr û ezmûnekê bê. Di vê çerçoveyê de wê di aslê xwe de wê di çerçoveya dîtbârî û şeklî(teşeyî) de wê hebe. Têngîna mantiqî, wê li ser vê têngîna dîtbârî û şeklî re wê xwe weke rûyê wê hebûnê, fizîk û bûjenê wê bide hanîn li holê. Li vir, em bi wê re wê darêjkekê, wê kifş bike.

D rewşa fahmkirina têngîna mantiqî de wê mantiq, weke çerçoveyek dîtbârî û şeklî a destûrên heyînî hemûyan wê bi xwe re wê werênê li holê û bide dîyarkirin. Mirov, di çerçoveya van destûr û rêzikan de ku mirov bihizirê, wê di vê çerçoveyê de wê bi ezmûnên mirov re wê wê regekî hizirkî ê felsefîkî wê xwe bide nîşandin. Mirov, nikarê felsefeyê tenê bi ji ya ku ew nayê zanîn ku ew were kifşkirin re wê hilde li dest. Di vê çerçoveyê de di çerçoveyek tang de hildan felsefeyê li dest, wê di serî de wê temenê kirina felsefeyê bi xwe jî wê ji holê ra bike. Yan jî wê mirov, hertimî bi mejiyê mirov re wê bi xiyalna re ku wê bike ku bi bawerî bê û ankû bi rengna din bê, wê bike ku wê bijî. Di vê çerçoveyê de mirov divê ku vê yekê jî bi wê re di serî de werênê ser ziman ku mirov dema ku bahse jîyane mirov dike, mirov weke hebûnekê li jîyanê heya. Ev hanîna jîyane mirov li ser ziman, wê ji aliyekî ve wê xwediyê regekî têngînî ê felsefîkî jî bê. Lê dema ku mirov bahse têngîna gîyane xwûdê bike, ew jî weke têngîneka metafîzîkî a ku ew nayê zanîn û her wusa li jîyanê ku ew tenê hizra wê heya û hwd, wê bi wê re hizirkirin jî wê regekî felsefîkî bê. Lê bi şertê ku ew di çerçoveyeka lêpîrsînekê de ku ew li ser were hizirkirin, wê weke felsefeyekê bê. Wekî din, wê weke têngîneka bi bawerî a ku ew nayê gûharandin û destlênayê dayîn û ankû mirov nikarê dervî wê bihizirê û hwd, wê bi vê rengê wê weke têngîneka nefelsefîkî wê bimênê. Felsefe, wê xosleta wê ya pêşî, wê bi ezmûnên xwe yên jîyanî, xwezayî û aqilî re wê bike ku ew lêbipîrsê bê. Mirov, ku felsefeyê tenê

bii hizirkirina li ya nayê zanîn û bi armanca kifşkirina wê re wê werênê ser ziman, di vê çerçoveyê de wê tenê weke aliyekî wê bê. Di aslê xwe de wê, di vê çerçoveyê de wê piştî serdemên kevnera, bi awayekî kêmkirina felsefeyê, wê sedema wê ya sereka, wê bi şewayekî têgîna lêpîrsînê ji nava hizirkirinê derxistinê re wê bibê. Ev jî, wê felsefekirinê wê ji holê ra bike. Ji holêrakirina felsefeyê, bi armanca bi dayîna 'bawerkirina li têgînekê' û bi armanca 'serdestbûnê' û hwd, wê heta roja me, wê di serdemên piştî ya kevnera de wê bibê. Tişteka ku mirov nikaribê wê lêbiprisê, mirov wê nikaribê wê bigûharênê jî. Di vê çerçoveyê de wê ev rastî, wê xwe bide dîyarkirin. Di vê rewşê de wê rewşa fahmkirina bi aqilê mirov re wê xwe bi rewşekê re wê bide dîyarkirin. Li vir, divê ku mirov vê yekê jî werênê ser ziman ku hanîna li ser ziman weke armanca felsefeyê a sereka 'kifşkirina wê ya ku ew nayê zanîn', wê di çerçoveyek metafîzîkî de wê dilgirtina felsefeyê û têgîna wê bixwe jî bê. Di vê çerçoveyê de wê ev tenê armancê ji wê re bike ku felsefe ji jîyanê were derxistin û dîrkinê bê. Ev rengê hizirkirinê, wê di aslê xwe de wê di çerçoveyekê de wê mantiqê jî wê bi hizirkirina wê ya felsefîkî û hwd re wê ji jîyanê derxê. Wê dîr bike. Mirov wê bi wê re nikaribê, wê hizirkirinê li jîyanê di çerçoveya têkiliyên bi hevdu re ên mirov û mirov, mirov û zindîyên nemirov, mirov û tiştên hebûnê ên nezindî weke sazîyan rêveberî û hwd. Her wusa, di vê çerçoveyê de wê temenê lêpîrsînê van ên bi felsefîkî wê ji holê were rakirin bi derxistina felsefeyê ji jîyanê û ankû dîrkinê wê ya ji jîyanê.

Di çerçoveya fahmkirin û kirinê de wê felsefe, wê weke rengekî fahmkirinê bê. Her têgîn, wê bi xwe re wê xwediyê çerçoveyekê bê. Di vê çerçoveyê de wê, derkkirina tiştê û ankû hebûnê abi rengê wê re wê, di çerçoveya wê çerçoveyê de wê xwediyê wateyekê bê. Mirov dema ku tişteki derk dike, wê bi hizrî ew rewşa wê ya derki a mantiqî, wê çawa were dîtin? Dema ku mirov, bi nerîneka stûr dibînê û wê dike ku fahm bike, wê her wusa, wê were dîtin ku mirov, dibînê û wê dîtina ku mirov di hilde hundûrê mejiyê xwe, wê mejiyê me wê di çerçoveyekê de wê rast bike û wê bi wê re wê çerçoveya wê ya mantiqî, wê bi afirê. Li vir, di serî de mirov, divê ku vê yekê bibêjê ku ev têgîn, wê di serî de wê rewşa mantiqî a tişta ku ew heya û bi wê çerçoveya wê re ku têgîneka mantiqî mirov dikarê wê fahm bike wê ji holê ra bike. Bi wê re jî wê, li vir ew rewşa darêjkîya heyînî a jîyanî, wê tenê weke têgîneka ku ew bi sehên me hatîya hildan nebê, lê tenê hizrek bê darêjk ku wê dîtina me bi xwe re derkkiribê, wê têgînek û rewşek wê xwe bide dîyarkirin. Li vir, di serî de

mirov vê yekê werênê ser ziman ku wê di rewşa şekl û ankû teşeyê de wê, tiştê ku ew heyî, wê ew di vê çerçoveyê de wê ezmûnekê wê bide me. Di vê çerçoveyê de mirov dikarê wê jî werênê ser ziman ku wê li vir, ew darizandina nîrxî a bi aqilê me re ku mirov wê dike, wê ew weke rewşeka ku ez bi ezmûnî heya jî bê.

Di rewşa derkkirina têngîna tiştê de wê, tişt, wê di rewşa pêşî de wê bi şekl û teşeya xwe ku ew bi wê dihê dîtin re wê were li berçav. Mirov, wê wê jî wê di vê çerçoveyê de wê, derk bike. Ew derkkirin, wê di vê çerçoveyê de wê weke rewşek heyînî a têngînî bê. Her tiştê ku mirov e derkkir, wê di mejî de wê weke têngînekê wê hebe. Mirov, têngîna tiştê bi awa, şekl û teşeya wê re wê digirê û dihilde. Ew tişt, wê gelek xosletên xwe bi wê dîtinîya xwe ya teşeyî re wê bide me bi wê têngîna me re ya jî wê. Lê li vir, divê ku mirov wê jî werênê li ser ziman ku wê hemû tişt, wê newê derkkirin ji heman tiştê û ankû hebûnê. Minaq, em kevîrekî dibînin, em bi hemû rewşên wê yên ku ew dihêna li berçav re wê, kifş dikin û wê derk dikin. Bi wê re jî em, wî kevîrî weke kevîr bi nav dikin. Têngîna teşeyî a kevîr, wê weke têngîneka ku wê ne hemû aliyên kevîr, wê di nava xwe de wê bi hawênê. Minaq, rewşa giraniyê û hwd, mirov nikarê bibêjê ku wê di nava wê şekl û teşeyê de wê ew were derkkirin. Divê ku mirov wê bi hildanê wê ezmûn bike. Bi wê re mirov, fahm dike ku ew giran a.

Di vê çerçoveyê de tiştên ku ew hena, wê ew mejiyê me wan hilde nava xwe. Wê têngîna bi mantiqkirinê a mejî jî wê di çerçoveya xosletên tiştê ên ku ew hatina derkkirin re bin. Di vê çerçoveyê de mirov divê ku wê di serî de wê werênê ser ziman.

Di rewşa derkkirina rewşê de wê mejî, tiştê ku ew dibî, çawa dibê û çawa bi encam dibê, wê hemû pêvajoyên wê bişopênê û wan fêr bibê. Her wusa, ev jî wê temenê rastîya mantiqê rewşê de bê. Mantiqê rewşê, wê bi xosletên wê yên rewşî ên fîzîkî re wê xwe bi wê re wê bide dîyarkirin. Li vir, rewşa mejî, wê di çerçoveyekê de wê bi awayekî hemû hûrgil û dîyardayên rewşê wan li gorî rastîya wan kifş dike, wê fahm dike ku wê çi li kûderê bê û çawa bê. Wê di vê çerçoveyê de wê xwediyê wê têngînê bê. Li vir, ya ku wê mejiyê me bike, wê derk bike û fêr bibê. Herwusa, wê di vê çerçoveyê de wê ew xoslet û dîyardayên rewşa fîzîkî ên wê rewşa rûdayî, wê bi wê re wê xwe bi hevdu re wê bidina dîyarkirin. Wê bi hevdu re wê, hemû hûrgilên rewşê, wê bii hevdu re wê di çerçoveya rewşê de wê hevdu temem bikin. Li vir, rewşa ku mirov wê di serî de wê hûrgil kir, wê bi wê re wê hemû rewşên wê yên navxweyî wê werina dîtin. Mantiqê rewşê wê hebûna rewşê û çerçoveya wê bê. Wê

di vê çerçoveyê de wê rastîya wê bê. Em dema ku wê çerçoveya wê bikin ku wê fahm bikin, wê hingî, wê hemû bi hevdu re bin. Em di vê çerçoveyê de dikarin rewşa mirov, wê weke minaqekê wê hildina li dest û wê werênina li ser ziman. Mirovek, wê bi hemû aliyên xwe ve wê xwe temem bike. Her aliyê mirov, wê rewşa wê ya mirovî wê temem bike. Dev, bêhvil, dest, ling, çav û hwd, wê hevdu di çerçoveya mirovî de wê temem bikin. Çav nebê, wê mirov nebînê. Ling nebê, wê nikaribê bimeşê. Dest nebê, wê nikaribê karên xwe bike. Bêhvil nebê, wê nikaribê bêhn bike. Dev nebê, wê nikaribê bixwe û vexwê û hwd. Ev rewş hemû, wê di çerçoveya hebûna mirov de wê, weke rewşên ku mirov karibê jîyane xwe bidomênê wê mihtac bin. Mantiqê rewşa mirov ê fizîkî, wê van rewşan hemûyan, wê pêwîst bibînê. Ku yek ji van rewşan nebê û ankû rewşna din ên weke van nebê, wê mirov, wê weke ku kêmbimênê. Heta ku wê, rewşên weke hebûna dil û hwd, wê nikaribê, jîyane xwe bidomênê. Mejî, nebê, wê nikaribê bihizirê û derk bike. Di vê çerçoveyê de mantiqê fizîkî ê mirovî ev rewş, weke hûrgilîyên wê na.

Di vê rewşê de mirov, divê ku vê yekê jî werênê ser ziman ku wê mirov, wê di rewşa xwe de wê jîyane xwe wê bidomênê. Ew jîyane ku e didomênê, wê weke bi hevbeşîyeka van aliyên mirov û karkirina wan re wê bibê.

Di vê rewşê de wê, rewşek mantiqî wê xwe bide dîyarkirin. Lê li vir, em vê yekê di serî de wê fahm bikin ku wê heta roja me, wê di çerçoveyek dirbî û ankû 'formelî' de wê nerînek mantiqî wê hatibê pêşxistin. Di vê çerçoveyê de wê li çareserîya pirsgirêkan wê were lêgerîn. Minaq, ku mirov bibêjê 'hemû tayrik difirin.' Li vir, di gotina 'hemû tayrik difirin' de wê têngîna firînê wê bi navê tayrikê re wê were hanîn li ser ziman. Di vê hevokê de çi û ankû kî difirê? Wê tayrik bifirin. Lê li vir, têngîna 'hemû' tayrik difirin, wê di wê de têngîna hemû ku ew hat ser ziman, wê bi wê re wê qasta hemû tayrikan wê bike. Di vê çerçoveyê de mirov, ku bihizirê, divê ku mirov wê weke pêwîstîya vê dîtina hizrî a vê gotinê hemû tayrik bifirin. Li vir, mirov nikarê bêjê ku hinek tayrik hena ku ew nafirin. Ev nerîneka dirbî ya. Her wusa, li vir, ku hinek tayrik hebin ku ew nefirin jî wê, li vir, ew weke ku ew ji nedîtî ve wê werin. Wê bahse wan newê kirin. Wê ew jî wê weke ku kirdeyek vêşarî di nava têngîna 'hemû'yan de wê cihê bigirê. Li vir, di aslê xwe de ev rewş, mirov, divê ku wê bike berlêpîrsînê de. Li vir, di aslê de wê, rewşa fahmkirina mantiqî, wê rewşeka felsefîkî û hizirkî a pirr kûr bê ku mirov nikaribê di nîrneka bi vî rengî a tang de wê dil bide girtin bê. Dema ku mirov,

derkeve dervî wê, wê weke derketina dervî mantiqê bê? Yan jî, wê êdî ew mantiq newê hasibandin bê? Em li vir, pêşî vê yekê werênina li ser ziman ku wê têngîna mantiqê wê di her kirin, tevger û xûyên mirov ên jîyanî de wê hebe. Hinekî jî wê tiştê ku mirov bi wê qanih bû û ankû qinyat pê hanî ku ew temem a, wê hingî weke ku ew di çerçoveyek mantiqî de wê were hanîn li ser ziman bê. Nerîna mantiqî, di vê çerçoveyê de wê, di çerçoveyekê de wê xwe bide hanîn li ser ziman.

Di rewşa fahmkirina bi aqil re de wê aqil, wê têngîna mantiqê, wê hinekî jî wê li vir, wê di vê çerçoveya vê rastîyê de wê weke rewşeka ku wê mejî bi ezmûn û dîtînen xwe re û bi têgihiştina xwe re wê bi xwe re wê pêşbixe bê. Wê rewş, di çerçoveya hûrgilên xwe de wê, mantiqê xwe wê bide dîyarkirin.

Em dema ku bi têngîna çerçoveyê, şeklî û ankû teşeyî û her wusa têngîna giştîya wê re wê werênina li ser ziman, divê ku mirov di her tiştê ku ew heya, bi wê hebûnîya wê re di vê ku mirov wê bi mantiqekî wê hilde li dest. Li vir, em dikarin, di çerçoveyeka dûalîtîkî de hem bi têngî û nerînek teybet mantiqê hildin li dest û hem jî bi têngî û nerînek giştî wê hildina li dest. Heta roja me, bi nerîna giştî ew hatîya li dest. Yanî weke ku mirov bi rewşa têngîna dirbê' û ankû 'formelê' re kifş dike, bi xosletên mantiqê teybet, rewşa mantiqê giştî weke ku ew hatîya hanîn li ser ziman. Dema ku mirov tiştî û hebûnê di çerçoveya mantiqekê de w hilde li dest û herê bike, wê demê divê ku mirov li vir, rewşa fahmkirina bi mantiqê re wê jî nû ve wê bi rewşek nû re wê hilde li dest. Her tişt bi xosletên xwe yên ku ew bi wê heya re wê hebe. Li vir, em dema ku têngîna mantiqê li vir bi xosletên wê re wê hildina li dest, em dikarin bi vê rengê wê hildina li dest, 'hemû jin, mê na.' Wê li vir, bo hemû jinan wê gotina mê wê were ser ziman. Lê li vir, her jin jî bi serê xwe wê xwedîyê mantiqê xwe yê teybet bê bi xosletên xwe yên teybet re. Yanî, wê weke ku çawa ku mirov nikaribê hemû zindîyan weke hevdû wan hilde li dest, wê bi heman rengî wê di heman qatagoriyê de wê hemû jinan jî weke hevdû di asta teybet de wê wusa mirov nikaribê wê hilde li dest. Tenê, rewşa giştî a weke 'hemû jin mê na' wê, weke rewşek giştî ku wê di nava xwe de wê rewşên teybet wê bi hawênê bê. Li vir, rewşa jinê û mê'bûna wê, dervî derka me di mejîyê me de ew bi derkirinê heya. Bo wê re mirov dikarê rewşên din ên ku em wan bi zêhnî derk dikin jî wan, wusa werênê ser ziman. Mejîyê me, di nava xwe de nikarê kifş bike ku wê kî jin û ankû mê bê. Lê mejî wê derk dike û wê dihênê ser ziman. Wê rewşê bi hemû aliyên wê de wê bixwezê ku wê fahm bike û wê hilde li dest.

Mantiqê kirdeyî û camîdî

Di rewşa fahmkirina têngîna mantiqê de wê, bi giringî tiştî ku mirov ew derkkir û hilda li dest, wê xwe weke tiştî ku ew bi çerçoveyê wê bide nîşandin bê. Her wusa, li vir, em divê ku vê yekê jî di serî de wê werênina li ser ziman ku wê têngîna hizirkî wê xwediyê dîrokek pirr demdirêj bê. Di hundurê vê têngîna dîrokî de wê li rastîyê lêgerîn, wê xwe weke rewşeka aqilî wê bide nîşandin. Mirov, bi aqil çawa dibînê û ankû divê ku bibînê, wê weke du têngînên ji hevdû cuda bin. Ya ku mirov çawa dibînê, di serî de wê di jîyanê de weke têngîneka ku wê xwediyê heyîna xwe ya bûjenî bê. Li vir, di vê çerçoveyê de mirov divê ku vê yekê jî werênê ser ziman ku wê dîroka mirovatiyê de wê li ser rengê hizirkirinê re wê xwe bi awayekî wê bide sererastkirin. Heta roja me, hizrên ku ew hatina li ser ziman, li vir, bi awayekî wê ew bi rast û nerastîtiya wan re wê werina li berçav girtin.

Têngîna ku mirov wê hizra xwe çawa wê werênê li ser ziman, wê xwe weke têngîneka hizirkî a ku wê di temenê wê de wê daraza kifşkar ku wê dide dîyarkirin a weke bi navê xwûdê re wê hebe. Li vir, di aslê xwe de wê di çerçoveya kirde û camîdîya fezeyê de wê hizirkirinê, ku mirov wê hilde li dest, wê bi wê re wê weke têngîneka ku wê her wusa wê xwe hertimî wê werênê li ser ziman bê. Li vir, di aslê xwe de wê wê têngîna mantiqî a kirdeyî wê li vir, wê weke rengekî ku weke ku ew hebê, di çerçoveya têngîneka fîzikî de wê bê xwediyê rengekî hanîna li ser ziman. Li vir, em dikarin li ser rewşa têngîna mantiqê bi rewşa têngîna fîzikê a bi rewşa têngîna bûyînê re li wê bihizirê. Her wusa, di rewşa bûyîna tiştî ku ew heya, wê weke têngîneka ku ew xwe weke aqilekî wê werênê li ser ziman bê.

Di felsefeyê de wê her timî wê li rewşa fahmkirina navxweyî wê were lêgerîn. Li vir, têngînên kirdeyî ku mirov wan bi gotinê re wê, dihênê li ser ziman, wê di çerçoveyekê de wê weke rewşek têngînî a ji jîyanê bê. Mirov, dema ku wateyekê dide gotinekê, wê li ser wê têngîna ku ew hatî kifşkirinre bê. Mirov li vir, dikarê vê yekê jî werênê ser ziman ku wê têngîna kirdeyî, wê weke aqile ku ew di hundûrê wê gotinê de ew heya wê xwediyê rengekî jî bê. Di gotinê de wê weke ew hebûna wê, wê li ser kirdeyê re wê xwediyê rengekî têngînî ê ku ew dihê hanîn li ser ziman bê. Mirov, gotinê bi zêhn û ankû hiş re wê weke ku wê dibînê. Di vê çerçoveyê de ew rewşa ku mirov wê di vê çerçoveyê de wê dikê ku wê werênê li ser ziman, wê weke yekê wê hebe. Di çerçoveyeka têngînî de wê

gotin, wê weke ku wê rêya me wê bi aqil re wê bide nîşandin bê. Di wê rewşê de wê têngîna ku ew hat hanîn li ser ziman ku ew weke têngîneka aqilî a destûrî bê û ankû weke rêgezna zêhnî bê, wê ji wan derhanîna têngînîyan, wê weke rewşeka ku wê bibê bê. Di dema ku mirov ji wateyê wateyekê derxe, wê ev weke biriqîneka wê wateyê jî wê xwe bide nîşandin. Lê li vir, bo ku mirov karibê di jîyanê xwe de biaqil bi pêş de herê, wê ew derhanîn, weke rastîyeka bi aqil û di çerçoveveya pêşketina wê de wê xwe bide nîşandin.

Di rewşa jîyane ku ew heya û mirov wê dijî de wê li gorî wê pêwîstîniyên wê, wê di nava xwe de wê hizirkirinên ku wê di vê çerçoveyê de wê xwe bide dîyarkirin û wê hebin. Hizirkirin, wê bi gotinan re wê bibê. Li vir, dema ku mirov gotinek hanî li ser ziman, mirov wê tenê ne hizirkirinekê wê werênê li ser ziman, wê bi wê re wê hizrekê jî wê bide dîyarkirin. Di vê çerçoveyê de wê hizir û ankû wê ew têngîna bi gotinî ku ew hatîya li ser ziman, wê di dema ku ew hat ser ziman û piştîre û pê de wê xwediyê rewşek dîyarker jî bê. Têgînê bi gotinê dema ku ew bidest kifşkirinê kir, mirov wê li vê dîyarkerîyê binerê wê êdî wê hinekî fahm bike. Gotin, wê di dewama gotinê de wê were ser ziman. Yan jî, mirov dikarê wê bi wê re werênê li ser ziman ku wê gotin wê di rastîya têngînîya xwe de wê were li ser ziman. Lê çendî ku ew di rastîya têngînîya xwe de ew hat li ser ziman jî wê gotin, li vir, wê bi wê hizirkirina bi xwe re jî wê xwediyê wê rewşê bê ku ew bi wê têngînîya xwe re wê di jîyanê de wê çerçoveyekê, wê weke ku wê bide danîn li holê. Aqil li vir, weke rewşekê wê bi wê re wê di wê hanîna li ser ziman a li ser gotinê de wê, xwediyê rewşek zanînê bê. Gotinek dema ku ew hat ser ziman, wê weke ku ew hizrek hatibê li ser ziman bê. Di vê çerçoveyê de wê bi çerçoveya ku ew di mejî de ew hatîya kifşkirin wê, gotin wê werina li ser ziman. Di hanîna li ser ziman a gotinê de wê, bi wê re wê ew çerçoveya aqilî a ku ew hatîya dîyarkirin a di mejî de wê ew were li ser ziman. Di çerçoveyekê de wê ew hatina li ser ziman, wê weke gotinna ku ew bi hevdû re di ahengekê de bin, wê xwediyê rewşekê û wateyekê bê.

Li vir, em divê ku vê yekê jî weke rewşek mantiqî a rewşê werênina li ser ziman ku wê bi hevdû re di ahenge de bûyîn û hatina li ser ziman a bi vê rengê, wê di vê rewşê de wê rastîya wê ya mantiqî wê bide dîyarkirin. Di rewşek mantiqî de wê weke ku wê hertişt wê di dewama hevdû de wê bi hevdû re di ahengekê de bê. Hevdû vala dernexistin, wê weke rastîya wê ya mantiqî bê. Li vir, di hanîna li ser ziman de wê aqil, wê weke

rewşeka têtîni a ku mirov li vir wê bi başî wê fahm bike û wê werênê li ser ziman bê. Ev rewşên bi hevdû re di ahenge de ku mirov dikarê wê bi têtînek mantiqî a kirdeyî a nexweyî re jî wê werênê li ser ziman, wê di çerçoveya wê têtîniya wê ya ku ew hatî li ser ziman de wê, xwediyê rewşek ahengî a mantiqî bê. Di rewşa mantiqê de wê, li vir, wê ev rewşa têtîniya ku mirov li ser wê re dimeşê, wê di dewama hevdû de bê. Li vir, dema ku mirov li ser têtîna gotina re dimêşê, mirov weke ku xwe nagirê dikeve hişê rewşa têtîniya kirdeyî a ku mirov wê dike ku wê lev werênê û wê bi wê re wê werênê li ser ziman. Di rewşa ku ew hatîniya li ser ziman dibê de wê mantiq, wê di rewşa wê ya ku ew xwe dide nîşandin de wê, werênê li ser ziman. Levkirin, aheng û her wusa têtîniya wê ya wateyî ku ew ne xwediyê vajîyên hevdûyîna, wê bi wê re wê were li ser ziman. Di hizirkirina mantiqê kirdeyî de weke ku mirov di têtîniya fîzîkê de wê dike ku wê bike, wê bi wê re wê di rewşa dîtîniya wê de wê, bi wê levkirinîyê re wê xwediyê wê rewşa kifşkirinîyê bê. Rewşa mantiqê camîdî ê ku wê mirov li ser wê re bimeşê, wê ji aliyekî ve wê hem temenê têtîna pêşketina mantiqê kirdeyî bê û hem jî weke bi awayekî xwediyê rexnegirîyekê jî bê.

Mirov, dema ku bi mantiqê re li fezeyê wê dihizirê, weke rewşek ji xwebûyî, bêrewş, reng, germ û ankû cemîdî û hwd a, li Cewherê wê hizirîn û bi kifşkirina wê re wê her wusa wê bê xwestin ku ew çerçoveya wê, were danîn li holê. Mirov, di vê çerçoveyê de wê dema ku wê dihênê li ser ziman, wê ji xwe jî wê tevlîkirinan wê bike. Di wê rewşê de wê rewşa aqilê kirdeyî ê weke rewşe gotinê, wê bi rewşên diyarkerîyên wê re wê levkirinekê di wê de wê bi rewşê re wê bide pêşxistin. Diyarkerîyên bitêtîni ên gotinî, wê her wusa di rewşa xwe de wê berê me bi deverekê ve wê bidê. Mirov li ser wê re wê rewşê, dike ku wê fahm bike. Li vir, di çerçoveya ku me bi wate û ankû gotinan re afirandin, wê weke çerçoveyek rewşî a ku wê ew xwe bi wê re bide hanîn li ser ziman bê. Weke her rewşa ku wê bi gotinê re wê were ser ziman, wê her gotin jî wê rewşa ku ew dihênê li ser ziman, wê xwediyê wê têtîniya bê. Di levkirinê de wê, xwediyê wê têtîna ku ew hatîya afirandin bê. Li vir, rewşa ku ew hatî afirandin, wê weke derpêşekê wê derkeve li pêş.

Di rewşa fahmkirina mantiqê de mirov, dikarê vê rewşê bi wê re werênê li ser ziman ku weke têtîneka ku ew di destpêkê de pirr baş dihê fahmkirin û mirov bi aqilê xwe re di destpêkê de bi hesanî digihênê fahme wê, lê di dewama wê de divê ku mirov wê werênê li ser ziman ku wê kûrehî, têtîniya wê ya heyînî û xwe gihandina wê, ku ew nebûya û ne

hatîya fahmkirina, wê li holê bimênê bê. Di vê çerçoveyê de ew rewşa mantiqê, dema ku mirov li ser wê dihizirê, di çerçoveya ku ew xwe bi wê re dihênê li ser ziman de wê weke têngîneka gelemper a gerdûnî wê xwe werênê li ser ziman. Di nava pêvajoyê û pêşketinên aqilî û zanistî de wê hatinên li ser ziman, wê di çerçoveya wê de wê mantiqek weke têngînek gerdûnî wê xwe wê li ser rewşa dîtbarî û awayê wê şeklî re wê bide diyarkirin. Hemû têngîn, aqil û her wusa felsefeyên ku ew dihêna ser ziman, wê çerçoveyek wan ya mantiqî wê hebe. Ew çerçoveya, wan, her wusa wê weke çerçoveyek giştî a gelemper ku wê xwediyê rewş û wateyekê bê. Ku em li ser çerçoveya giştî re wê hildina li dest, weke têngîneka bi pergala a serrû a awayekî wê yê şeklî ê dîtbarî û li berçav, wê xwe bi têngîneka gerdûnî wê bide nîşandin. Di vê çerçoveyê de wê mantiq, weke rastîya hizrî a bi wateyê re ku ew li ser hebûnîya jîyanî re ew dihê ser ziman bê. Bi wê re divê ku mirov wê jî werênê li ser ziman ku wê li vir, wê çerçoveyek rêgezî û destûrî wê bi xwe re wê bîrê li holê û wê bide diyarkirin.

Ku mirov bahse mantiqê bike, wê her wusa di roja me de wê weke ku mirov di çerçoveyek *mantiqîya hemdem* de wê ku wê li ser 'dageran' re wê hanîniya li ser ziman re wê rewşa mantiqê, wê were li ser ziman. Lê li vir, di serî de wê di rewşeka ku wê dahûrîya li ser ziman re jî wê weke rewşek hîmî a temen bê. Mirov li vir, divê ku vê jî di dewama wê de wê werênê li ser ziman ku mantiqê hemdem ku weke mantiqê dageran jî ya, wê bi wê re wê rengekî wê bide me. Minaq, mantiqê ku wê weke derpêşên pêvekî û ankû nîşankirinê na, wê bi rewşên dagerî ên weke “~”, “Λ”, “V”, “⇒”, “⇔” û hwd re wê were dîtîn. Mantiqê derpêşî ê jî hevdu cudakirina kevaneyê wê bide nîşandin ên weke (), [], { } û hwd bê. Her wusa di dewama wê de ku mirov wê werênê li ser ziman, weke derpêşên ku wê $2+3=5$ û hwd wê werênê ser ziman, wê weke derpêşek dagerî a mantiqê a aqilê hemdem ê roja me ku ew bi matematîkî dihê bikarhanîn bê.

Li vir, divê ku mirov vê yekê jî bi wê re wê werênê li ser ziman ku têngîna ziman bi rengê bi karhanîna wê re wê derkeve li pêş, bi watekirina gotina, dahûrkirina li ser gotinan re û her wusa ji nû ve bi watekirinê û hwd re wê bi rewşekê re wê xwe bide hanîn li ser ziman. Rewşa ziman û mantiqê, li vir, mirov divê ku wê bi rewşek teybet re wê hilde li dest. Her wusa, rewşa ziman, wê di rewşa pêşxistina mantiqê roja me ê hemdem de wê ziman, di wê de wê weynek giring a bi xwe re wê bileyizê. Di vê çerçoveyê de wê di aslê xwe de wê bi rengekî û şêwayekê jî wê mantiqê

aqilê zanistî ê roja me jî wê xwe bi wê re wê bide dîyarkirin û hanîn li ser ziman. Mantiqê roja me, ku wê dem bi dem wê weke *'mantiqê hemdem'* jî wê were pêname kirin, wê dahûrkirina ziman û bi karhanîna ziman di çerçoveyek hevgirtî û her wusa bi dagerên ku ew dihên kifşkirin û bikarhanîn re de wê xwediyê rengê pêşketinê bê. Em li vir, divê ku vê jî bi wê re di vê çerçoveyê de wê werênina li ser ziman ku mantiqê roja me, ku em dikarin ji aliyekî ve weke ê zimanê roja me ê felsefîkî û ankû ê rengê pêşketina wê jî wê werênina li ser ziman, wê di vê çerçoveyê de wê xwediyê wateyekê bê.

Di rewşa fahmkirina ziman de mirov, divê ku wê têgînîya mantiqî a roja me di vê çerçoveya wê de wê hilde li dest û wê bi wê re wê bike ku wê fahm bike û wê werênê li ser ziman. Minaq, di zimanê roja me de ku mirov bibêjê ku *'zêr zer a û zîv jî sipî ya'* ku mirov bi pêjimêrkê ku wê bike ku wê hasap bike, mirov wê dageran li vir bikarbênê. Li vir, pêşî her gotina ku ew bi çi rengê hatîya bi dagerkirin, wê ew were kifşkirin, piştê jî wê li ser wê re wê ew rewş, wê bi dagerên wê re wê were hasapkirin û wê nirxa wê, wê were pîvandî û kifşkirin. Di çerçoveyekê de wê mantiq, wê di çerçoveyekê de wê xwe wê bi rengê hebûnîya tiştê re wê pêş bibê û wê salix bike. Piştê jî wê, li ser wê re wê bi ziman re wê bike wê werênê li ser ziman. Lê li vir, wê kîjan zimanê wê bikarbênê, ev zimanê wêzneyê û ankû metamatîkê bê û hwd, wê zimanê xwe yê ku ew bi wê re xwe werênê li ser ziman, wê bi wê re wê werênê li ser ziman. Di rewşa kifşkirina rewşê û nirxîtiya wê de wê, ziman di vê çerçoveyê de wê çawa wê were bikarhanîn, wê bi wê re wê pêşxistin wê bi ziman re wê were pêşxistin. Her wusa zimanê axiftinê, minaq wê weke zimanekî ku mirov dema ku mirov bi wê axift, ku mirov di dema bikarhanîna gotinên xwe de ku ew karibê di çerçoveyek ahengî, rast û hevgirtî de wan gotina bikarbênê û axiftina xwe bike, wê di wê çerçoveyê de wê xwediyê rengê axiftinê ê wateyî bê. Di vê çerçoveyê de mirov divê ku wê jî bibîr bike ku teknîk û ankû teknoloji, bîolojî, wêrza, stêrzanî û hwd, bi zimanên xwe re ew pirr pêşketina. Di vê çerçoveyê de zimanekî hevgirtî ê wan, wê çawa wê were pêşxistin, wê di vê çerçoveyê de wê rengê mantiqî bi xwe re wê bide dîyarkirin. Li vir, mantiq, weke zanistekê, wê bi wê zanînê re wê bi wê çerçoveya ku ew bi ziman bê û ankû bi şewayekî din bê, wê li ser wê re wê bike wê ahengê di nava wê rewşa wê ya ku ew dihê li holê û wê bê dayîn dîyarkirin de ku ew ahengî, rastî û hevgirtinî hebe. Gotinên ku ew ji rewşê hatina girtin û ew dihên salixkirin bi mantiqî, wê di vê çerçoveyê de wê weke têgînek rewşî a

mantiqî a di vê çerçoveyê de jî bin. Rewşa têgîna mantiqê, wê weke rewşeka têgînî a ku ew bi aqil re were rastkirin bê. Mantiq, wê weke rewşek çerçoveyê a ku ew bi reng û şeklê wê re wê were dîtin, wê çerçoveya wê ya giştî bi rêgez û rêzikên wê re wê bide nîşandin.

Mantiq, wê weke rewşeka têgînî a bi çerçoveyî a li ser aqil re bê. Her wusa, rengê bi aqilîkirinê jî wê bi xwe re wê li ser awa û şeklê xwe re wê bide dîyarkirin. Di vê çerçoveyê de mirov wê çawa bihizirê û gotinên xwe wê werênê li ser ziman, wê di çerçoveyê de wê hevokek çawa hevîrtî û ku ew wateyên wê di wê de bi hevdû re ne di nakokîyê de na û hwd, wê bi wê re wê were li wê nerîn. Ji mantiqê klasîk û heta serdema mantiqê hemdem, wê di dîroka pêşketina mantiqê de wê rewşa pêşketina aqil wê were lêkolînkirin. Wê bi wê re wê bi wê re wê li ser wê re wê were lê hizirîn.

Di *mantiqê klasîk* de wê ji serdemên kevnera ve wê di çerçoveyek hizirî de wê çawa di çerçoveyek rast de wê hizra wê were hanîn li ser ziman, wê li ser wê, wê aqil wê were meşandin. Her wusa, li vir, em dema ku çerçoveya nivîsên weke 'avêsta' û hwd ku mirov li wan binerê, di vê çerçoveyê de mirov wê di nava rêzik û xatên wê de têgîneka mantiqî a ku ew bi wê hatiya nivîsandin jî mirov wê bi wê re wê kifş bike. Di aslê xwe de dîroka levhanîna gotinên û bi gotinaka din a rast axiftinê wê li serdema medîya wê herê heta serdemên hûrî û mîtanîyan. Di awayekî hizirkî de mirov li nivîsên ku wê ji serdema hûrî û mîtanîyan ku ew ji wê demê mana ku mirov li wan dinerê, mirov wê renekî pirr baş ê mantiqî wê li ser rengê aqilê wan re wê kifş bike. Ev Serdemên ku wê di wan de wê ji nûka ve wê aqilê felsefeyê wê hin bi hin wê pêşbikeve, wê di çerçoveyê de wê çawa wê bi awayekî rast wê bînin li ser ziman, wê li wê were lêgerîn. Gotina ku ew weke navê kurdan a bi rengê "kurd, heta ku ew bi çavê serê xwe nebînin wê pê bawer nekin" jî wê, weke gotineka ku wê van serdeman mabê. Ev gotin, wê weke gotineka xalkê, wê heta roja me jî wê hebûna xwe wê bide domandin.

Her wusa di vê çerçoveyê de wê di rengê pêşketina mantiqê klasîk de wê ev gotin û têgînên weke wê ên ku ew ji wan dema mana, wê di wan waran de wê têgîneka baş wê bidina me. Di dema Medîya de wê, Mirovên weke Zerdeşt, wê bi nivîsandinên xwe re wê di wan waran de wê gavna dîrokî wê bidina avêtin. Di rengê nivîsandinê de ew ahenge wê ya ku ew bi wê re dihê pêşxistin, wê di çerçoveya wê nivîsandina wê pirtûkê de wê xwediyê mantiqekê bê.

Rengê pêşketina mantiqê klasî, wê li ser wan pêşketinan re wê heta serdemên kevnera wê werênê. Piştî jî wê di serdema kevnera de wê filosofên weke Arîsto û platon wê gavek pêştir jî wê biavêjin. Di vê çerçoveyê de wê nivîsandina Arîsto û platon, mirov dikarê wê weke barkirina wê rengê pêşketina aqilî a li herêmê li wê herêma ber bahre reş jî. Di vê çerçoveyê de wê weke belavbûna wê pêşketinê jî bê. Lê li vir, di temenê wan pêşketinên hizirkî de wê bi teybetî pêşveçûnên dema hûrî û mîtanîyan û piştî ya dema medîya, bi awayekî vekirî wê di temenê wan de wê hebe. Di serdemên piştî de jî wê êdî wê bi felsefeyê re wê mantiqê wê bidest pêşketina xwe bike. Felsefe, wê bi şewayekî di rengê nivîsandin û hanîna wê ya li ser ziman û ankû kirina wê de wê, wê weke lêgerîneka li ser hizir re ku wê bi mantiqî were pêşxistin jî bê. Di çerçoveyek rast de hanîna li ser ziman a tişt, hebûn û rewşên fîzîkî a ku mirov wan dibîne û hwd, wê di vê çerçoveyê de wê bibê. Bi wê re jî wê çawa ew were levkirin û di hevgirtinekê de wê were hanîn li ser ziman, wê li wê were lêgerîn. Di felsefeyên ku wê pêşbikevin de rexneyên filosofan ên li hevdu jî wê, ji aliyekî ve wê di çerçoveyek mantiqî de bin. Her wusa, wê bi teybetî wê rexneyên wan di du mijar û ankû xalan de wê derkevina li pêş. Xal û mijara pêşî wê têgîna ku ew hatîya hanîn li ser ziman, di jîyanê de beremberê wê heya û ankû nîn a. Xal û mijara duyem jî wê li wê rengê nivîsandinê wê were nerîn ku ew çendî levkirîya, hevgirtîya û nakokî di nava herîkîna hanîna li ser ziman a nivîsê de nebin. Ev, wê weke du rewşên ku wê di serî de wê derkevina li pêş. Li ser van rengên rexneyan û hwd re wê, di rengê axiftin û nivîsandinê de wê, wê weke encamek wê mantiqek wê bi serdestî di mejîyê mirov de wê serdest bibê û pêşbikeve. Her wusa wê di vê çerçoveyê de wê aqilê mirov wê xwe perwerde bike. Piştî serdemên kevnera re wê serdemên navîn wê werin û wê serdemên navîn, wê di vê warê de wê mejiyê xwe wê, bi teybetî wê bi wê fêrbûna wê ahengê re wê bide mijulandin. Wê li ser vê mijulandinê re wê bi sedsalan wê dem derbas bibin. Di aslê xwe de wê ya ku wê temenê pêşketina serdemên nû wê biafirên jî wê ev bê. Di serdemên nû de wê, pêwîstî bi regekî hizirkirinê ku wê mantiq di wê de bi xwezayî hebe û ankû mantiq weke xwezayê wê, di dema axiftinê de ew xwe bide dîyarkirin bê. Bi gotineka din, divê ku pîrsgirêka mantiqê û fahmkirina wê û her wusa di hanîna li ser ziman de ku ew pîrsgirêk nema bê, wê di rewşekê de wê were lêgerîn. Ev rewş, wê temenekê pîr baş ê bi aqil re wê temenê serdema nû çê bike Li ser vê rengê pêşketinê re wê dema ku serdema ronasansê destpê kir, wê pêş bidest lêpîrsîna li ser wan

bineterên nivîskî ên demên bûhûrî re wê destpê bike. Wê bi wê re wê aqilekî wê werênê ser ziman. Di encama wê de wê aqilekî nû ê rexneker, wê derkeve li holê. Her wusa, ku mirov li berhemên ku wê piştî wê demê wê werina nivîsandin û werina ser ziman ku mirov, li wan bînerê, wê di serî de wê di wan de wê bi şêwayekî bi zimanekî felsefîkî ê têrmantiqî wê jinûve dahûrkin û hanîna li ser ziman wê bibê. Bi wê re jî wê, ya demên bûhûrî ku ew hebûya, wê bi zimanekî rexneker wê nêzîkatî li wê were kirin. Ev rewş, wê hemû waran de wê were kirin. Di hemû warên nivîsandinê de wê ev were kirin. Bi wê re wê zimanekî pêşketî ê bi gotinî wê derkeve li pêş.

Di aslê xwe de wê serdemên nû ên piştî ronasansê re ku wê pêşbikevin, wê pêşî wê pêwîstîniya pêşxistina zimanekî pêşketî wê bibî. Di vê warê de wê alaqaqeyek teybet wê bê dayîn li axiftin û pêşxistina ziman. Di vê çerçoveyê de ziman, wê çawa wê were pêşxistin, wê ew jî wê weke mijarekê wê xwe bide dîyarkirin. Ziman, wê weke cihanekê ku wê her tiştê ku ew dibî. Ku ew wê kifşbike, bi tîgîn bike û bi wê re xwe pêşbixe bê. Her hanîna li ser ziman, wê di vê çerçoveyê de wê weke rewşeka wê pêşketinê jî wê bi aqil wê xwe bide dîyarkirin. Têkiliya di nava gotinê û wateyê de wê bi xwe re wê derkeve li pêş. Berî têkiliya nava gotin û wateyê, wê têkiliya bêja û kirdeyê wê bi şêwayekê wê were lêpîrsîn. Di vê çerçoveyê de ew kirde, wê xwediyê tîgîneka çawa bê. Ew kirde çi ya û hwd, wê ev jî, wê weke mijarna felsefîkî ku wê derkevina li pêş bin. Rewşa lêpîrsîna kirdeyê, wê tîgîneka hizrî a felsefîkî wê bi xwe re wê di nava mejiyê mirovê ku ew dihezirê ê civakê de wê pêş bixe. Li vir, levkirina bêjeyê û kirdeyê, wê her wusa bi ahenge nava wan re wê tîgîna ku ew bi bêjeyê re dihe bidest xistin, wê şêwayekê mantiqîya zimanî jî wê derxe li holê.

Mantiq, wê weke rêya ku wê li ser wê were meşîn li rastîyê, wê di wê çerçoveyê de wê were fahmkirin. Her wusa, bi çerçoveyek mantiqî re ew çerçoveya bêjeyî û kirdeyî ku ew derdikeve li holê, wê di çerçoveyek rewşa hiş û bûjenîyê de wê di jîyanê de wê bi rengekî xwe bide nîşandin. Her wusa di jîyanê de tişt û ankû bûjen heya. Mirov li wê dihezirê û wê derk dike. Bi wê re bi dîtina wê re hişê wê weke zanîna wê, wê bi mirov re wê biafirê. Zanîna bûjenê, wê di vê rewşê de wê biriqînekê bide mejiyê me, bi wê şêwayê fahmkirina bêjeyê û kirdeyê re. Li vir, mirov, wê li vir, wê di vê çerçoveyê de wê li ser wê re wê bihezirê. Her wusa, her tiştê ku wê di jîyanê de wê bi bûjenî wê hebê, wê weke xwediyê hebûnekê wê di ahengekê de wê hebe. Ev ahengîya mantiqî a rewşa

fizîkî, wê di mejî de wê li ser aqil re wê li ser wê were lêgerîn. Di vê çerçoveyê de mirov, dema ku dîrokê ji destpêka demên pêşî wê dihênê ser ziman heta serdema me, ew di mejiyê me de wê di xatekê de wê bibê. Di wê herîkînîya hanîna li ser ziman de ku ew di dewama hevdû de bê, di nava wê hanîna li ser ziman de nakokî nebê û her wusa di rastîyekê bi ew bi hevdû ve girdayî de ew hatibê hanîn li ser ziman û hwd, wê li wê were lêgerîn. Li vir, di çerçoveya lêgerîna wê ahengîya di mejî a li ser aqil re de wê, ji aliyekî din ve wê bê mijara lêpîrsînê ku ew dema ku mirov wê ahengê bi aqil di mejiyê xwe de çê dike, ew aqil û ahenga wê çendî wê di ahengîyek jîyanî de bê(?). Di vê çerçoveyê de wê ew rewşa wê, wê were lêpîrsîn. Di mejî de wê, hanîna li ser ziman, wê weke aqilekî ku ew hatibê li ser ziman bê. Lêpîrsîna ku ew beremberê wê di jîyanê de heya û ankû nîn a, wê weke aliyekî din ê di çerçoveya têngîna bûjenê û zanînê û hwd de bê. Rewşa fahmkirina bi ziman re wê, bi rastî jî wê pirr baş wê bi aqil pêşbikeve. Aqil, çendî ku ew bi ziman re ku ew dihê hanîn li ser ziman re pêş dikeve, bi heman rengî jî wê bi wê hanîna li ser ziman a bi ziman re jî wê ziman bixwe jî wê pêşbikeve. Di vê çerçoveyê de aqil û ziman, wê xwediyê rewşek ahengî a bi hevdû re ku ew bi hevdû re bi zanîna aqil re pêş dikevin bin. Di rewşa fahmkirina aqil de wê ziman, wê gotinên wê, wê bi wateyê re wê xwe pêşbixe. Li vir, bêjê û kirde, piştî jî gotin û wate, wê her wusa wê weke temenê pêşxistina aqil û her wusa hanîna wê ya li ser ziman re jî bin. Di rewşa hanîna li ser ziman de wê ziman, wê ew di çerçoveya sazûmana ku ew bi rengên gotinên xwe re û li ser levkirina wan re ku ew dide nîşandin re wê ziman, wê rengê çerçoveyî ê mantiqî jî wê bi xwe re wê bide nîşandin.

Mijara fahmkirina kirdeyê û ankû rewşa aqil û hiş, wê li vir, wê di xate pêşketina mejî de wê temenê berdewamiyekê bê. Li ser vê berdewamiyê re wê têngînên weke dîyalektîkê' û hwd ku weke mirovên weke hegel û hwd pêş dixin wê bê pêşxistin. Dîyalektîk, bi mantiqê xwe re wê di wê çerçoveyê de wê werênê ser ziman ku mirov çawa dikarê di dewama hevdû de û bi hevdû ve girêdayî û ku ew bi hevdû re ne di nava nakokîyekê de bê. Di vê çerçoveyê de wê were dîtin ku wê rêzikên têngîna mantiqî, wê di wê çerçoveyê de wê weke ku wê navê dîyalektîkê wê li wan were lêkirin û wê ew were hanîn li ser ziman.

Li vir, têngîna mantiqî wê di van deman de wê di nava aqilekî zanistî û ankû weke ku wê were bi navkirin wê bi felsefeyek zanistî re wê were pêşxistin. Di felsefeyek bi vî rengî de wê mantiq, çawa û di ci astê de wê pêşketî bê, wê ew jî wê weke mijarekê bê. Li vir, mantiqê zanistîfîyê, wê

ew were kifşkirin. Li ser wê re wê bi têngîneka 'hemdem' wê mantiq wê were pêşxistin. Mantiq, li vir, wê bi pêşketina metamatîkê û hwd re wê bidest bikarhanîna dageran wê bike. Di aslê xwe de wê mantiqê hemdem, wê zêdetirî wê hin bi hin bi rengê pêşketina xwe re wê di vê çerçoveyê de wê dageran derxê. Her wusa, bi dageran hanîna li ser ziman, *kinkirina navan weke bi tîpekê û ankû wê weke bi dagerekê ew hanîna li ser ziman* û hwd, wê rengêkî pêşketina mantiqî a vê demê bê.

Di serdemên nû de wê di vê çerçoveyê de wê bi têngîna felsefeya zanistê re wê dîyardetî û cerbîtî wê zêdetirî wê derkeve li pêş. Her wusa, teybetîya vê têngîne wê ew bê ku wê dervî hundûrê aqil û ankû li şûna ku wê di hundûrê aqil de wê li rastîya wê wre lêgerîn, wê cerb wê werina pêşxistin. Di aslê xwe de bi têngîna dîyardetîyê cerbîtî, wê di vê çerçoveyê de wê hin bi hin wê rê û şêwayên xwe wê zêdetir û maztir bike û wê pêşbikeve. Êdî wê weke rêyeka ku wê tenê di hundûrê aqil de wê gihiştina rastîyê û kifşkirina rastîtiya wê, wê weke ku wê li şûn were hiştin. Felsefe serdemêên kevnera û piştî jî wê bi aqil û darizandina xwe ya bi aqilî re wê bi zanîna xwe re wê bike ku ew li ser fêr û ezmûnan re bigihijê encamê. Lê di serdemên nû de wê ev were gûharandin. Her wusa di serdema nû de wê di navenda 'lebratûwarê' de wê cerbi bi armmanca lêkolînkirinê û kifşkirinê wê werina kirin. Ev jî, wê bi wê re wê rengêkî din wê, were pêşxistin. Piştî wê re wê, felsefeya mantiqî ku ew bi aqil dike ku ew bigihijê rastîyê, wê weke ku wê bê xistina li xismeta wê de.

Felsefe, dema ku de ew di nava aqil de ew dike ku ew bigihijê rastîyê, wê demê wê bi çerçoveya wê ya têngînî re wê mantiq, wê weke rêyeka wê gihiştinê wê xwe bide dîyarkirin. Wê di wê çerçoveyê de wê pêşbixe weke rengêk hizirkiinê ê bi pergeli. Her wusa pergaliya mantiqî, wê di vê çerçoveyê de wê xwe bide dîyarkirin. Ew jî, wê weke çerçoveyeka ku ew bi wê re aqil hatîya pêşxistin bê. Di aslê xwe de mantiq, wê bi felsefeyê re wê nîşanaka tiştêkî pirr giring bê. Ew jî wê, ew bê ku wê bi aqilî wê hin bi hin ji rewşê, tiştê, hebûnê û fîzîkê û hwd, wê bi aqil û hişkirinê wê razberîya aqilî wê pêşbikeve. Aqil, wê di vê çerçoveyê de wê, bi wê çerçoveya ku wê girt, wê li ser wê re wê bidest hizirkirinê wê bike. Li vir, di wê hizirkirinê de ku ew şîrove û dahûrkin ku ew werina kirin ku ew rast bin, bi hevdû re di ahengekê de bin û hevgerî bin, bi hevdû ve girêdayî di dewama hevdû de bin, nakokî nebê di nava de û hwd, wê di vê çerçoveyê de wê ku ew were hanîn li ser ziman, wê di çerçoveya wê de wê, têngîna mantiqê, wê weke pêwîstîya pêşketina felsefeyê jî wê xwe bide dîyarkirin. Li vir, em dikarin aqilê bi vî rengê ê pêşketî û ankû hatî li

ser ziman, bi têngîna mantiqê û ankû pêşketina wê re wê werênina li ser ziman. Li vir, di vê çerçoveyê de û li gorî vê çerçoveyê û van rêzikan ji kîjan demê û pê de, wê bidest hanîna li ser ziman wê were kirin. Li vir, em divê ku vê yekê werênina li ser ziman ku wê ji serdemên şariştanîyê ên sûmerîyan ve û heta serdemên gûtî, qasît, hûrî û mîtannîyan û hwd jî wê di wê de wê di rengê aqilê wan û hizirkirina wan de wê mantiqek wê xwe bide diyarkirin. Di serdemên medîya û hinekî piştre, weke ku em bi pêşveçûnên weke ku wê di dema mîtannîyan de wê bi Mîtra û piştre di dema Medîya de wê bi Zerdeşt û hwd re wê, ev ast di şêwayekî nivîskî de wê xwe biawayekî pirr zêde pêşketî wê bide nîşandin. Di vê çerçoveyê de wê aqilê ku ew were hanîn li ser ziman, wê bi çerçoveya wê re wê bi awayekî dudûmenî wê xwediye têngînek mantiqî bê. Pêşî, wê çawa bi hevdu re ew gotinên ku ew hatina hanîn li ser ziman, wê bi wateya wan re wê bihevdu di ahengekê de bin û piştre wê di jîyanê de wê çawa di şêwayekê wê karibin cih bigirin û ankû wê çawa li gorî xosletên jîyanê û domanîna wê bin, wê di vê çerçoveyê de wê ew rengê hanîna li ser ziman wê, xwe bide diyarkirin.

Fahmkirina bi aqil re wê di vê çerçoveyê de wê piştre wê zêdetirî wê derkeve li pêş. Heta wê demê ku mirov hewirdora xwe dixwend, wê ji wê demê û pêde wê bi aqilê xwe bide xwendina hewirdora xwe bike. Li vir, farqe di nava vê de çi ya? Farq, ew a ku wê aqil wê derkeve li pêş û wê bi aqil dîtî, wê pêşbikeve. Her tişta ku ew di jîyanê de wê hebe, wê çawa ew hebe? Xwediye çi teybet, xoslet û hûrgilîyan a? Wê ev rewş hemû, wê ji aliyên xwe ve wê weke mijarna ku wê bi hizirkî wê li ser wan wê were hizirkirin. Her tişta ku ew bi tamî tê dîtî, ew di rewşek tamî de ya? Ew tê qatkirin û ankû nayê qatkirin? Ku were qatkirin, wê heta kûderê wê were qatkirin. Di vê çerçoveyê de wê, têngîna qatkirinê û ankû bi aqil weke ku wê were ser ziman bi hûrgilîkirinê wê were ser ziman. Di serdemên felsefeyê de wê nîqaş li ser qatbûna atomê wê werina pêşxistin. Ankû, wê atom weke mene bingihînî a herî piçûk, wê were qatkirin? Ev jî, wê weke rewşna ku wê felsefe wê serê xwe wê bi wan re wê bi wastênê bê. Felsefe, dixwezê ku ew xwe bigihênê rastiye û wê fahm bike. Di vê çerçoveyê de wê felsefe, wê li ser wê re wê bidest hanîna li ser ziman bike.

Bi demê re wê weke zimanekî aqilî, wê zimanê felsefeyê wê pêşbikeve. Wateya zimanê aqil û ankû zimanê felsefeyê çi ya? Wate ew a ku wê di çerçoveya biwatekirinê de wê, xwediye renekî bihiş û mantiqî bê. Her wusa, li vir, her gotinên ku em wê bi wate dikin, weke bêjeyan, wê di wê

de wê kirdeya wê hebe. Ew jî wateyeka bêjeyê a ku ew temenê wê bêjeyê bi hebûna xwe re wê diafirênê bê. Dema ku mirov bahse 'mirov' bike, mirov dizanê ku mirov bahse mirov dike. Lê li vir, kîjan mirov, mirov bahse wê dike? Jina, mêr a, zaroya, pîr û kal a, kî ya? Ev rewş hemû wê di navê de wê weke wateyna ku mirov dikarê li bêjeya mirov bike wê hebin. Li vir, bo ku bi hevdû re di hemwateyê de bê û bi hevdû re ne di nakokîyê de bê, mirov divê ku zindiyekî ku ew di xosletê mirov de bê, bi wê re wê bi wate bikin û bi gotina 'mirov' re wê werênina li ser ziman. Em nikarin zindiyekî weke sawalekê û ankû ajalekê û hwd, hildin û wê bi wê re bi nav bikin. Wê hingî ne li gorî wê rewşa mantiqî a di gotinê de ya bi watekirinê re bê. Bo vê yekê, wê di heman qategoriyê de wê, bijartin wê were kirin. Li vir, mirov vê yekê jî wê kifş dike, wê di çerçoveya watekirinê de wê bi mantiqî, wê rewşek qatagorîkî jî wê xwe bide dîyarkirin. Em li vir, di dewama mijarê de vê gotina 'mirov' bi hevok bikin û bêjin 'ew mirov hatîya'. Dema ku mirov got *ew mirov hatîya*, em bahse mirovekî dikê. Di wê rewşa hatinê de wê ya ku ew hatîya dibê ku ew jinek bê, dibê ku mêrek bê, dibê ku zaroyek bê û dibê ku pîr û ankû kalek bê. Lê dema ku min got 'ew jin hat', hingî ez wê bi qatagorî dikim. Sifat pêş dixim. Li ser wê re rengê kesê ku ew hatîya didima dîyarkirin. Di vê çerçoveyê de li gotina 'mirov' wateya jinekê hatîya kirin. Yan jî min li şûna wê, gotina jin bikarhanî. Ber ku ew wê di cih de û bi mantiqî bê ku ew gotin bi wê rengê cih bigûharênin. Li vir, gotina 'ew mirova jin hat', wê weke gotina ku wê bi hevdû re wê di ahengekê de wê rengê gotina mirovê wê bi ya 'jinê' re wê were ser ziman. Di vê çerçoveyê de wê ya ku ew 'hatibê' jî wê ew jin bê. Di vê çerçoveyê de wê di rewşek mantiqî de wê ev levkirin wê hebe. Li gorî vê mantiqê ku mirov wê avakirî, her wusa, wê bi qatagorî kirin, wê bi şêwayekî mantiqî wê li ser têngîna mantiqê re wê were kirin. Minaq, dema ku ez bêjin 'ew mirov şêr a' Li vir, ev gotin wê dualî bê. Di aliyê pêşî de wê şêr nemirovek bê, wê sawalek bê. Li vir, ne qatagorîkî ya. Wê li vir rewşek mantiqî jî wê li ser rewşê re wê xwe bide dîyarkirin. Ber ku mirov ne şêr a weke zindiyekê û şêr jî weke sawalekê ne mirov a, wê ew levkirin li vir di gotinê de wê nebê. Lê aliyekî din ê gotin heya. Ew jî weke renekî şibandinê wê xwe bide dîyarkirin. Dema ku min got 'ew mirov şêr a', wê weke ku ew wê mirovê di şibihênima şêrekê û bi xosletên şêr re wê dihênima ser ziman. Weke şêr bi hêz û hwd, ez wê dişibêhênim. Li ser têngîna şibandinê re wê, wê bi şêwayekî hanîna li ser ziman, wê di dîroka nivîsandin û hanîna li

ser ziman de wê serdemên mantiqê ên klasîk, wê tişî minaqên bi wê re ên ku ew hatina pêşxistin bin.

Di rewşa şibandinê de li vir, lêhatin, wê her wusa wê rengê mantiqîya wê rewşê wê bi xwe re wê werênê ser ziman. Li vir, lêhatînitî, ku ew çendî hebe, wê ew rewş wê weke rewşek bi mantiqî ku ew rast bê wê bibê.

Rewşên weke lêhatîni, qatagorîkî, levkirin, nebûna di nava nakokîyê a bi hevdû re, di dewamîya hevdû de girêdayîna bi hevdû ve û hwd, wê di vê çerçoveyê de wê xwediye wateyekê bê. Di rewşa fahmkirina têngî de wê li vir, lêhatînitî û levkirînitî, wê li wê were lêgerîn. Minaq, dema ku mirov herê malê, mirov ne di şibekeyê de dikeve hundûr. Mirov di devê dêrî re dikevê hundûr. Ya ku wê, her wusa, weke rewşek mantiqî wê di vê çerçoveyê de wê xwe bide dîyarkirin wê hebê. Ku mirov li rewşa malê bihizirê, wê her wusa rewşa hatina malê, wê di vê çerçoveyê de wê xwediye wateyekê bê. Di çerçoveya jîyane ku ew bicihbûyî de wê têngîna wê hatina malê wê pêşbikeve. Mirov, dema ku ew diçî dervê, ew wê were malê jî. Di rewşa çûyin û hatina malê de wê, aqilê malê wê bi têngîna wê re wê li mirov wê serdest bê. Lê bi wê re wê gelek sedemên din jî ên ku mirov wan bi wateyî dikarê kifş bike û hwd bê. Minaq rewşên weke sittarbûnê û hwd. Rewşên weke xwe parastinê û hwd. Rewşên weke jî derve nemayînê û hwd. Ev rewş, wê di temenê wê de bin. Wê weke hêstna ku ew li hevdû hoyandina bi hebûna malê re bin.

Di rewşa têngîna mantiqîyê de li vir, li ser wê re wê xwe hanîna li ser ziman wê bibê. Em dema ku bahse ziman dikin, em ziman çawa wê fahm bikin? Ziman, di serî de divê ku mirov wê werênê ser ziman ku ew weke têngînekê ya. Mirov dikarê ziman weke têngînekê bîaqil herê bike. Li ser wê re wê werênê li ser ziman. Di vê çerçoveyê de wê ziman, wê xwestekên mirov wê werênê li ser ziman. Wê di jîyanê de wê bersivê bide pêwîstîyên mirov ên di jîyanê de. Minaq, dema ku mirov xwest ku ew derkeve derve, wê bêtê ezê derkevîma dervê. Dema ku birçî bû, wê bêtê ez birçî me. Dema ku tîbû, wê bêtê ez tîme. Dema ku nexweş ket, wê bêtê ez nexweş im. Di vê çerçoveyê de wê, li ser rewşan re wê ziman, wê hanîniya li ser ziman wê bike. Ziman û têngî û ankû aqil, wê li vir, di şêwayekî de wê jî hevdû re bina temen, reng û rewş. Mirov, nikarê bêt ziman aqil werênê ser ziman. Bêt aqil, wê ziman jî pêşnekeve. Di çerçoveyê de wê di çerçoveyekê de wê jî navikê ve wê bi hevdû ve wê girêdayî bin. Ev rewşa girêdayîna ziman û aqil a bi hevdû ve wê, dem bi dem wê bê sedem ku wê ziman û aqil wê bihevdû re wê werênina li ser

ziman, wê bê gotin ku ziman di rastîyê de aqil û gotinên ziman, wê rastîyê na. Yanî, aqil ziman a. Bi vê rengê, wê aqil weke dîyardeyekê dervî ziman wê newê pejirendin. Ev rewş, wê di vê çerçoveyê de wê werê hanîn li ser ziman. Di rewşa ziman de wê, giringîya hanîna li ser ziman, wê bi aqil re bêgûman wê pirr zêde wê hebe. Li vir, aqil û ziman, wê di çerçoveyekê de wê hevdû bi hevdû re wê salix bikin û wê werênina li ser ziman. Di vê çerçoveyê de ziman û aqil, weke ku ew ji navikê ve bi hevdû ve girêdayî na.

Di rewşa fahmkirina aqil û ziman de wê, rewşa fahmkirina ziman, wê di derbarê têgîn û aqil û hebûna aqil de jî wê têgînekê wê bide me. Li vir, pîrsgirêka fahmkirina ziman, aqil û rewşa jîyanî a bi hebûn, bûjen û rewşên fîzîkî û hwd re ku ew diqawimin, wê weke rewşna teybet ên ku mirov divê ku wa bi teybetî hilde li dest bê. Li vir, di çerçoveya levkirinê de wê mantiq, wê li wê bigerihê ku ew levkirin, lêhatînîfî û bînakokîbûn ku ew hebê, wê bi wê re wê werê hanîn li ser ziman. Ev rewş, wê di serdemên nû de wê, bê temenê wê ku wê têgînna felsefîkî ku ew wê li ser ziman re wê di vê çerçoveyê de wê bîna pêşxistin bin. Li vir, fektora ku ew tiştên ku ew bi têgînên hatina pêşxistin ku ew bi rewş, hebûn bûjenî ku ew di jîyanê de hena û ankû nîn in, wê weke rewşeka ku wê, li ser wan re wê bê mijara nîqaşê. Di vê çerçoveyê de wê li ser levkirina wateyê a bi gotinan re wê têgînên ku ew hatina afirandin, wê di serdemên nû de wê, temenê afirandinên nû ên bi hebûnî, rewşî û rewşên fîzîkî hwd bê. Di vê çerçoveyê de mirov divê ku vê yekê jî bi wê re werênê li ser ziman ku têgîna aqil û mantiqê, wê li vir, wê bi teybetî wê bi hevdû re wê ew bi têgînekê wê werina hildan li dest.

Ev rewşa mantiq û aqil, weke dî têgînên ku wê bi hevdû re wê werina hûnandin û wê ji wan wê regekî aqil wê were pêşxistin, wê temenê pêşxistinên nû ên di jîyanê de bê. Li vir, fektora lêgerîna ku ew têgîn aqilî ku weke şartekî wê ku ew di jîyanê de bi hebûnî heya û ankû nîn a, wê weke ku ew newê lê nerîn bê. Ev rewş, wê rewşeka aqilî a afirandinê bê. Rewşa têgînîya aqilê kirinî, di vê çerçoveyê de wê di xwe de ew mantiqîya bi çerçoveyî ku wê bi xwe re afirandîya wê, wê ew vê rastîyê wê werênê ser ziman. Li vir, em divê ku vê yekê jî bi wê re bi teybetî wê werênina li ser ziman ku wê çerçoveya mantiqî, wê li vir, wê bi aqil re û bi rêzkirina gotinan a bi hevdû re wê, li wê were lêgerîn. Di roja me têgînên felsefîkî wê bi rêzkari (disiplînî) wê werina pêşxistin. Wê di wan de wê hemû di çerçoveya wê rêzkariya xwe de wê mantiqê xwe wê derxê li holê û pêşbixe. Her wusa, di serdema me ya î ro de wê mantiq, di vê

çerçoveyê de wê weke têngînekê wê xwe bi çerçoveyî wê li ser rewşa kirinan re wê bide nîşandin. Kirineka ku ew bi ermanc hatkirin, jî destpêka wê û heta dawîya wê ku ew hevgirtî bê û bi hevdû re di ahengekê de bê, wê weke kirineka bi mantiqî jî wê xwe bide nîşandin bê. Di rewşa têngîna mantiqî a roja me de rewşa hanîna li ser ziman, danîşankirin û her wusa di hevgirtîniyekê de tevger, kirin û xûy nîşandin, wê rastîya rengê mantiqê demê jî wê bide nîşandin. Li vir, divê ku mirov vê yekê jî werênê li ser ziman ku çendî ku wê pêşketin bibê û wê zêdebûna wê bibê, wê bi wê re wê li ser têngînên mantiqî re wê bi kirin, tevger, xûy, axiftin û danîşankirinê û hwd re wê pirr-dîmenîti wê derkeve li pêş. Her wusa di vê çerçoveyê de wê pirrî-dîmenîti wê di nava hevdû de wê xwe bi aqilê ku mirov wê dihênê ser ziman, tevgerên ku wan dike, kirinên ku wan pêş dixê, xûyên ku wa dide nîşandin û hwd re wê xwe bide nîşankirin. Bo vê yekê, rewşa têngîniya mantiqî a serdema me ku weke serdema zanistîtiyê jî ew dihê bi navkirin de wê, di vê çerçoveyê de wê xwediyê rewşek teybet bê.

Li vir, wê rewşa ziman û aqil, wê di serdema aqil de wê zêdetirî wê derkeve li pêş. Ber ku wê ragihandin û hanîna li ser ziman, wê zêdetir wê bibê. Her wusa, wê di vê çerçoveyê de wê di nava wê ragihandin û hanîna li ser ziman de wê li ser ziman re wê bi têngînên wateyî û kirdeyî û hwd re wê li mantiq û levkirin û lêhatîniyên bi wê re wê were lêgerîn. Li vir, wê êdî wê weke rêyeka pêşketin û pêşxistinê wê ziman, wê bi giringîya xwe re wê di ragihandin û hanîna li ser ziman de wê bê xwediyê giringîyekê. Li vir, fahmkirina bi ziman re wê hertimî li gorî demê û pêşketina asta demê a bi aqil re wê jinûve û jinûve wê were kirin û pêşxistin. Di vê çerçoveyê de mirov divê ku vê yekê jî li ser wê re û bi wê ve girêdayî werênê ser ziman ku wê hertimî şîrove û dahûrîyên nû wê werênina pêşxistin. Ew jî, wê weke aqil bê.

Di rewşa hanîna li ser ziman û ragihandinê de wê, di çerçoveyek lêhatîni û levkirinê de wê mantiqekî ku ew li ser wateyê û gotinê re wê li wê were lêgerîn. Bi wê re jî wê, rewşa ku wê ew dihê hanîn li ser ziman, bi gotinên ku wê dihê hanîn li ser ziman, armanc, xwestek û rengê hanîna li ser ziman û hwd, wê di vê çerçoveyê de wê di çerçoveyek dîtbarî de wê xwe bidina dîyarkirin. Li ser rewşên ku ew di jîyanê de hena û dibin axiftin û hanîna li ser ziman, giring bê. Di serdemek weke serdeme me de ku wê rewşa 'kapîtalî' wê serdest bê ku wê di wê de wê çawa bêdayîn herêkirin, bawerkirin û hwd, wê di vê çerçoveyê de li ser rewş, tişt, hebûn û rewşên fîzîkî û hwd de ew hanîniya li ser ziman, wê li vir bi

dîtbarîyek li berçav wê were kirin. Bi wê re wê di nava van rewşan de wê çawa ahengek, levkirin, lêhatîn û hwd, wê werê çêkirin, wê li wê were lêgerîn. Li vir, wê dema ku mirov li *pêşnasî(reklem)* yekê lê dinerê, wê di wê de wê ew berhemên ku ew dihê danaşin de wê, ew weke navend wê were girtin û wê li dora wê bi aqilekî wê ew were hanîn li ser ziman. Li vir, wê di ahengekê de ku ew dema ku mirov ew dît û ew bi hanîna li ser ziman de hat ser ziman de ku ew, di wê rewşa wê ya hanîna li ser ziman de, di wê navaroka vegotinê û hwd de bi dîtbarî ti nakokî xwe nedina dîyarkirin bin. Ya ku wê li vir, wê were lêgerîn, wê di serî de wê ev rewş bin. Ya ku wê were danîşan, wê bi tememî wê dîtbarî û li berçav bê. Di vê çerçoveyê de wê weke çerçoveyeka ku ew li berçav bê. Ew çerçoveya li berçav, ku ew çerçove di dema ku ew were derkkirin ji aliyê yên ku ew temaşa kirin ve ku ew, bi nekokî newê dîtîn, wê pirr zêde wê li ser rewşa mantiqîya çerçoveyî a dîtbarî wê were lêgerîn. Di aslê xwe de wê, ev rewş, weke rewşa ku wê pirr zêde wê aqilê mantiqê, wê di temenê wan de wê were bikarhanîn bê.

Li vir, mirov dikarê di dewama wê de vê jî werênê ser ziman ku wê rastkirina bi çerçoveya aqilî re wê mantiq, wê zêdetirî wê derkeve li pêş. Di jîyane xwe de mirov, dem bi dem ku wan kirinekê, tevgerê û ankû xûyekê dide nîşandin, wê di çerçoveyekê de wê were aqilê mirov ku mirov wê tevgerîyê bi mantiqekê bike. Minaq, dema ku mirov di nava malbatê de bê, mirov wê bi rewş, xûy û kirinîyên malbatî tevbigerihê û gav xwe biavêjê. Yekî ku ew ku ew zewicî bê û ku ew xwe weke ne zewicî bide nîşandin û ankû tevbigerihê, wê weke rewşeka derketina dervî mantiqê wê rewşê bê. Di çerçoveyê de w mantiq, wê li ser rewşa bi çerçoveyî û xûy û tevgerên wê re wê xwe bide dîyarkirin. Li vir, di rewşê de wê bikirin, tevger û xûyan re wê ew levkirin wê were lêgerîn.

Ev rewşa levkirina mantiqî û ankû weke ku mirov car bi car dibihîzê ku ew dihê hanîn li ser ziman ku 'mirov, dernekeve dervî mantiqê wê' û hwd. Derneketina dervî mantiqê wê, her wusa di çerçoveya wê rewşa ku ew bi destûrî, rêgezî û hwd ku ew hatî kifşkirin ku ew kirin û tevger were kirin û xûy bê dayîn nîşandin. Di vê rewşê de minaq, civakên weke civake kurd ên bi kevneşopî, wê di nava wan de wê kevneşopîyên bi hezaran salan wê hebin. Minaq, civake kurd wê civakek bi vî rengî a kevn a. Gelek kevneşopîyên wê ên ku ew bi wê dijîn hena. Lê ew rewş hemû jî wê, di çerçoveyekê de wê rengekî jîyanê wê bixwe re wê bidina nîşandin. Her endamê wê civakê wê di têgihiştin û bawerîya wê têgihiştinê de bê û di nava jîyane wê de bê. Dernekeve dervî wê. Dema

ku ew derket dervî wê, wê weke ku ew rêgez û destûrên wê yên ku wê sînore wê yê zêhnî ê jîyanê didina diyarkirin, wê weke ku wê were bînpêkirin bê. Di vê çerçoveyê de mirov, dikarê bêjê ku mirov rastî wan rewşan jî hatîya ku mirovên ku ew derketina dervî wê di demên wê yên kevn de wê, rastî cezakirinê û ankû wê endamên din ên civakê wê hemû têkiliyên xwe bi wan re wê bibirîyan. Ev rewşa birrîna hemû têkiliyan, wê weke cezayekî herî mazin wê biheta dîtin ba bo wan. Ev rewş, wê di çerçoveya têgîna mantiqî a wê ya civakî de wê hizrek bi çerçoveyî wê bide me. Ev hizra wê, wê di çerçoveyekê de wê, weke çerçoveyek ku wê xwe bide diyarkirin. Li vir, çerçoveya mantiqî, wê xwe wê bi wê re wê werênê hanîn li ser ziman.

Em di dema ku li wê dîroka civakê dinerîn, wê dem bi dem wê gelek zanyar û filosofên wê ên ku ew derketina bi mijarên felsefeyê û ku mantiq jî di nav de wê bi wê re alaquadar bûbin wê hebin. Wê bi wê re wê hizrên xwe re wê werênina ser ziman. Her wusa, ev rewş, wê di di serdemên berî zayînê de jî wê bibê. Gelek zaneyên ku kurd ên ku wê di xate bawerîya yazdanî de wê werin, wê li ser têgîna mantiqê wê hizrên xwe wê werênina li ser ziman. Piştî jî wê di demên ku wê aqil pêş bikeve de jî wê, zane û filosofên ku wê derkevin û wê li ser mijarên felsefeyê ên weke mantiqê hizrên xwe wê werênina li ser ziman w hebin. Zaneyên weke Bavê henîfê Dinwerî, Eliyê Êsir, Bavê Fida, Êlî herîrî, Şemseddînê Şehrezorî û hwd, wê çend ji wan filosofên kurd ên ku wan ev mijar bi teybetî hildana rojava xwe û wan li ser wê hizrên xwe hanîna li ser ziman bin. Di vê çerçoveyê de wê piştî jî wê zaneyên weke seydayî Cizîrî û hwd, wê li ser vê mijarê wê hizrên xwe wê werênina li ser ziman. Şemseddînê şehrezorî, wê li ser mantiq û mijara metafîzîkê jî wê pirtûkên wî yên ku wî di dema xwe de nivîsandina wê hebin. Her wusa, wê di vê demê de di rewşa mantiqê de wê pirr hizirkirin wê bibê. Mantiq, wê weke rêyeka ku ew bi rastîyê re li ser wê re bihizirin û meşîn wê bibînin û wê di vê çerçoveyê de wê bi wê re wê hizrên xwe wê werênina li ser ziman. Têgîna mantiqê, wê di vê çerçoveyê de wê pirr zê de wê li ser wê bihizirin. Piştî sedsale 15'în û pê de gelek filosofên kurd ên ku ew derketina wê yan bi teybetî li ser vê mijarê wê pirtûkan naqş bikin û binivîsênin û yan jî wê di nava pirtûkên xwe yên ku wan naqşkirina, wê weke mijarekê wê cih bidina mijarên mantiqê û wê li ser wê bihizirin. Di vê çerçoveyê de wê hizrên xwe wê li ser vê mijarê wê werênina li ser ziman. Ev jî wê, di temenê rengekî hizirkirinê bi wan re ku wê pirr zêde karibin bihizirin û wê hizrên xwe wê werênina ser ziman. Mijara

mantiqê, wê di vê çerçoveyê de wê weke mijareka bi çerçoveyî a bi pergali ku wê bi wê re wê hizrên xwe wê werênina li ser ziman bê. Li vir, em divê ku weke ku em ji hizrên wan zaneyên kurd ên ku ew hê jî di nava civakê de ku ew dihêna ser ziman, fahm dikin ku têngîna mantiqê, ji têngînekê zêdetirî weke renekî hizirkirin, çerçoveyekê pergali a hizirkirinê û têngîneka metodolojîkî û hwd, mirov wê kifş dike. Ev jî, bêgûman, di dema nivîsandina vê berhemê de hizrên wan zaneyên kurd ên ku me bihîstina û di hişê me de mana, wê ji me re bikina alîkar ku em li vir karibin mijarê bi kûrehîya wê re wê hildina li dest û wê werênina li ser ziman.

Li vir, em vê yekê jî divê ku wê bi teybetî binxat bikin û wê werênina ser ziman ku têngîna mantiqê li vir, wê çerçoveyekê giring a aqil bê. Em li vir, bi wê re dikarin bibêjin ku wê hevnasîna bi felsefeyê re wê were kîrin. Lê di aslê xwe de em, vê gotinê ji aliyekî ve bi vê rengê jî wê bîna ser ziman û bibêjin ku wê felsefe dema ku ew pêşket û aqil, weke renekî dîtinê pêşket û êdî bi aqil razberkîrin û hwd pêşket û pê de, wê weke pêdîvîyek têngîna rastkirina di nava aqil û ankû bi aqil re de wê mantiq bi pêşketina xwe re ya bi aqil re wê bide dîyarkirin. Di vê çerçoveyê de wê di aslê xwe de wê mantiq, wê ji aliyekî ve wê, weke encam asta pêşketina aqilê me jî bê. Di vê çerçoveyê de wê mantiq, pêşbikeve. Piştî jî wê, di her kîrin, tevger, hizir û aqilê ku ew hat ser ziman de jî wê li mantiqekî wê êdî wê were lêgerîn. Di vegotina çîrokekê de lêgerîneka wê ahengê, di vegotinekê de bi heybûna ku wê di nava gotinan de wê, nakokî wê nebê û hwd, wê renekî pêşketinê ê bi aqil bê. Her wusa, li vir, wê aqil wê, piştî wê vê rewşê wê weke rewşek aqilî wê bide dîyarkirin. Di roja me de ew nivîsandinên weke berhemên wêjeyî û hwd ku ew hena, wê dema ku ew dihên nivîsandin û serboryên ku ew di wê de dihêna ser ziman, wê li wê were heybûn ku wê di nava wê de wê nakokî nebê. Wê di vegotinê de wê gotinên ku wê hevdû vala derxin wê nebin. Di rewşekê ku wê bi ahengî were ser ziman de wê, gotinên vajî hevdû ku ew hevdû vala derxin, wê di wê de wê temenê ji holê rakirina mantiqê bê. Di nava rewşeka jîyanî de wê bi hevdû re mirov bikevina rewşa ku ew weke hevdû dihizirin û ankû ne weke hevdû dihizirin de. Ev rewşa, weke hevdû hizirîn û ne weke hevdû hizirîn, her çendî weke renekî hizirkirinê ê ne weke hevdû jî jî bê, lê em nikarin wê bi nakokîya ku ew wê karibê mantiqê wê ji holê rabike re wê werênina ser ziman. Em li vir, di vê çerçoveyê de vê yekê werênina li ser ziman ku vajîhevdûbûn, wê ne tenê newekehevdûn bê. Wê ji wê zêdetirî wê lihevnekirineka vajîyî

wê di wê de wê hebe. Ev jî wê, karibê xwe bi nakokî wê werênê ser ziman. Di rewşa nakokîyê de wê ya ku ew weke nakokîya, wê weke ya ku ew lihevnekê bê.

Nakokî, weke ya ku ew bi rewşa ku ew heya ku ew ne di lihevkirinekê de ya bê. Ew, wê di kirin, tevger û xûyan de jî wê xwe bide dîyarkirin. Her wusa, mirov tişta ku ew lihevnekê ku mirov wê dike ku mirov li wê bihizirê, bi wê re mirov rewşa têgîna vajî wê rewşê mirov wê bi wê ya levnekê re wê kifş bike. Dema ku ez li deverekê rûniştîbim û ne li mal bim, wê demê bi min re ji male min bira û yan jî xwûkek min bi min re bê. Ku xwûşk û ankû birayê min bixwezê ku em bi hevdû re herina malê û ez di wê demê de vajî wê xwestekê di serê xwe de xwedîyê hizrekê û têgînekê bim, wê ew hizra min, wê bi ya wê xwûşk û ankû birayê min re wê levnekê. Ev lihevnekirineka ku wê xwe wê di nava hizra me de wê bi me re wê bide li der bê. Di vê rewşê de bi wê hizre çûyîna malê a xwûşk û birayê min û ya di serê min de ku ez bi wê naxwezim ku ez herim malê, wê bi hevdû re di nava nakokîyekê de bê. Li vir, wê di rewşa mantiqê hizra çûyîna malê a xwûşk û birayên de wê, hizra min ya nexwestina çûyîna malê, wê bi lihevnekirinekê re wê di nava nakokîyê de bê. Wê li vir mantiqê wê hizrê wê li hevdû nekê.

Mantiq, wê hertimî wê li rewşa li hevdû hatinê wê bigerihê. Yanî, bi gotineka din, wê li rewşa lêhatinê, levkirinê û bi hevdû re nebûna nakokîyê wê li wê bihizirê. Di vê çerçoveyê de wê rewşa hanîna li ser ziman, wê werênê ser ziman. Di rewşa hanîna li ser ziman de wê, di dewama wê de wê li wê jî wê were lêgerîn ku ew bi hevdû re di ahengekê de bi hevdû ve girêdayî bê. Rewşa têgîna mantiqê, di vê çerçoveyê de weke rewşek teybet a ku mirov wê li ser rewşa kirin, tevger û xûyan re jî wê dikarê wê werênê li ser ziman. Lê di encamê de wê weke rewşeka hizirkirinê a di çerçoveyek levkirî a bi rewşê û ankû ku wê di nava xwe de bi gotinên ku ew bi wê werina ser ziman re jî ku ew xwedîyê levkirinekê bê. Di vê çerçoveyê de wê rastîya wê, wê xwedîyê wateyekê bê.

Li vir, li ser rewşa felsefê re meşandina mantiqê û bi wê re rewşa hewldana kifşkirina rastiyê wê, weke rewşek ku mirov wê li ser bisekinê bê. Zanînen felsefeyê xwe dispêrênin aqil, wê bi mantiqî rastî û nerastîya wan were kifşkirin. Bi mantiqî wê werina bi ezmûn û fêrkirin. Di vê çerçoveyê de wê mantiq, wê weke rengêkî darizandinî a bi sazûmanî a bi aqil re bê. Her wusa, mirov aqil dimeşênê li ser têgînekê ku ew rasta û ankû ne rast a..

Dema ku mirov dike ku mantiqê di çerçoveya têgîna felsefeyê de wê hilde li dest, wê hingî têgîna mantiqê wê weke têgîneka metodolojîkî wê bi çerçoveyî û giştîya rêzik, rêhez û destûrên tevgerîn û hizirkirinê û hwd re wê xwe bide dîyarkirin. Em li vir, vê yekê, di serî de divê ku werênina li ser ziman ku piştî ku wê felsefe pêşbikeve û pê de wê, êdî wê li ser aqil re wê dîtin, darizandin û kifşkirin wê bibê. Di vê çerçoveyê de wê di çerçoveyekê de ku wê daraza mirov w karibê wê herê bike, wê di vê çerçoveyê de wê li wê bê hizirîn. Mantiq, li vir, di çerçoveyek rast de w bike ku wê ya rast wê kifş bike.

Li vir, dema ku em bahse felsefeyê bikin, em divê ku bahse ezmûnên xwe bikin. Her wusa di vê çerçoveyê de wê bi aqil meşandinê de gihiştina aqil, wê bi wê re wê weke kirina felsefeyê jî wê xwe bide nîşandin bê. Li vir, di dema meşandina aqil de mirov li gorî çi pîvanê dihezirê, çawa dihezirê, destpêk û dewama mirov çawa ya, wê ew jî wê weke aliyna ku wê di hîm de li wan were nerîn bê. Di aqil de wê, dema ku ew were ser ziman wê hingî ew di çerçoveyekê de wê ew di dewama hevdû de bê. Li vir, di çerçoveyekê de wê, bigihijê hevdû. Ev jî, weke pîvanake aqilê mirov bê. Di hildana aqilê xwe de mirov, minaq, dema ku li darekê û ankû peleka wê nerîn û ji wê gihişt aqil û ankû hişê darê û ankû pelê, mirov wê nikaribê di temenê wê aqil û hişê de wê hebûna darê û ankû pelê înkâr bikê. Mirov wan divê ku bi hevdû re di ahengekê de wê hilde li dest. Li vir, dîyalektîkek wê xwe bide dîyarkirin. Dar û ankû pel, ber ku ew hebû, min ew dît, ber ku min ew dîtin jî ew aqil û hişê wan bi min re çêbû. Di vê çerçoveyê de wê di çerçoveyekê de wê di dewama hevdû de wê bi hevdû re wê were ser ziman. Di vê rewşê de wê rewşa aqil wê, weke encamê jî bê, di asta dawî de.

Di çerçoveye berdewamîya mantiqî de wê, hertişt wê bi hevdû ve girêdayî bê. Minaq ku mirov ji şivanekî bi pirsê wê vê pirsê bide me. Ku awr hebê wê baran bibarê, ku baran barî wê bi wê êdî wê ard şil bibê, ku ard şilbû, wê şîn bibê û wê şîhanî derkeve, ku şînahî derket wê sawalên me ên weke çêlek û hwd wê bixwûn û wê di encama wê de wê êdî ew çêlek jî wê şîr bidin, şîr wê ji çêlekê were hildan û bê kirin mast û ankû panîr û piştî mirov wê karibê wê bixwê. Her wusa, wê di vê çerçoveyê de wê di çerçoveyek mantiqî de wê her tişt wê weke ku xwe wê di temenê wê de wê sedema wê, wê hebe. Li vir, weke weke encamê ya ku mirov li vir w kifş dike, wê ew bê ku wê her tişt, wê di çerçove û ankû dîngûya sedem û encamê de wê xwe bi şêwayekî mantiqî wê bide dîyarkirin. Li vir, ku mirov bi şêwayekî mantiqî li wê binerê, mirov wê

vê yekê jî wê bi wê re wê werênê ser ziman ku wê ti tişt, wê bi serê xwe wê nebê. Her tişt, wê di temenê de wê sedem, pêvajoyên wê yên bûyîn û çêbûnê û hwd wê hebin. Ti tişt jixwere ku mirov wê dibînê, hema wilo nebûya. Yanî jî, mirov vê jî bibêjê ku mirov dema ku dihizirê û bibêjê 'bibê!' wê tişt wê nebin. Yanî, li vir, afsûnek bi vî rengî nîn a ku wê, di vê çerçoveyê de wê jixwere hertiştê wê bi belesebep bide afirandin. Li vir, têngîna mantiqî, vê çerçoveya têngîna sedem û encamê, wê weke têngîneka çerçoveyî a rêzikî wê di çerçoveya hizirkirinê de wê di dema hizirkirinê de wê bikarbênê. Bi aqil meşandinê de wê her tiştê ku ew heya û ankû ew li berçav dihê dîtîn, wê ew bi sedemekê re wê were hanîn li ser ziman. Mirov, carna di jîyanê xwe de ku rastî tiştêkî tê û mirov nizanê ku ew kêrî çi tê, yê ku ew li wir a dizanê û ankû ew tişt ku ew ku di destê mirovekî din de bê, mirov wê di wê kêlikê de wê bixwezê ku wê bipirsê ku ew tişt kêrî çi tê. Li vir, ew hebûna tiştê, wê li wir, wê bi wê fêrbûna ku ew tişt kêrî çi tê, wê hizrekê wê bi xwe re wê di serê me de wê bide çê kirin. Mirov wê, êdî wê fêrî wê bibê ku ew tişt û ankû amûr, kêrî çi tê û ew çawa û bi çi şêwayê dihê bikarhanîn jî. Ev wê weke fêrna wê di wê demê de wê werina bidest xistin bin. Ev fêr, wê weke fêreka ku mirov wê, wê di wê demê de ku me, ew bidest xistibê bê. Di rewşa weke wê de wê, ew tişt, wê her timî di vê çerçoveyê de tişt û ankû hebûn, wê biqasî ku wê bi xwe re wê fêrekê wê bide me, wê bi heman rengî wê ew fêr jî wê karibê tiştêkî bide me. Li vir, têkiliya di nava tişt û fêrê de wê weke têkiliyeka hebûnî a mantiqî bê.

Sedem, wê weke têngînekê wê xwe bi me re wê bide çêkirin. Minaq, dema ku mirov fêrî tiştêkî bû ku ew kêrî çi tê, wê hingî wê di serê mirov de wê ew têngîn çi bibê ku ew kêrî çi tê. Mirovekî ku ew bixwezê ku ew bibe xwediye xabetekê, wê pêşî wê fêr bibê. Dema ku mirov fêrî şandinîyê bû, wê hingî wê bi wê re wê bidest hizirkirina wê bike ku wê çandinîya xwe wê çawa bike. Wê bi wê re wê, ew fêre xwe mazin bike. Li vir, razberkirina wê têngînê, di serî de ew weke hizrekê di serî de ku ew heya, wê tenê wê weke hizrekê wê hebe. Lê li vir, divê ku mirov vê yekê jî werênê ser ziman kirinê û ankû pîretîk, wê hertimî xwediye rewşek cuda bê. Mirovekî ku ew di serî xwe de xwediye zanina bijîşkîtiyê bê û ku ew ne xwediye kirinê û pîretîka wê bê, wê li wir, wê nizanibê ku ew di kirinê de wê çi bike. Li vir, pêşî ew bijîşk, divê ku fêrî wê bibê ku ew zanîna xwe di kirinê de bikarbênê bê. Yanî wê pîretîze bike. Dema ku wê nekê, wê ew zanîna wî, tenê weke zanînekê bêfêr wê bimênê. Li vir, di vê rewşê de rewşa têkiliya zanînê û fêrê, wê di kirinê de wê rewşek û

têkiliyek wan ya cuda û teybet wê hebe. Çendê ku mirov zanîna xwe ji kirinê bi ezmûn û fêrkirinê bidest dixe jî wê, fêr û kirin wê li vir wê di rewşek kirinî de levkirina wan, wê hertimî wê pirsgirêkê wê karibê bijî.

Tiştê ku mirov wê dizanê, ev jî wê were wê wateyê ku mirov wê di zanînê de wê dizanê. Yanî mirov, wê di kirnîyê de nizanê. Zanîna bi kirinê re wê ji ya bi zanebûnê re wê li vir wê di çerçoveya heyîna wan de wê cudabûnek wê di nava wan de wê bi wan re wê hebê. Di vê çerçoveyê de wê, wê hertimî di nava kurdan de wê hebûna zanînê wê bi rewşa kirinê a di jîyanê de re wê bikina berlpirsînê de. Gotinaka wan ya weke ya 'yê ku gelekî xwendîya baş dizanê û ankû 'yê ku pirr dîtîya ew baş dizanê.' Wê ev weke pirsêka wê li ser zanîn û kirinê re wê were pirsîn. Di vê çerçoveyê de wê ji hevdu vaqatandina kirin û zanînê, wê di rewşekê de wê, weke rewşeka li ser fêrbûnekê re bê. Di aslê xwe de wê, li vir ew zanîna ku mirov wê bi wê re wê pirsgirêka kirinîyê û ankû pîretîkê wê bijî, wê weke zanîneka bêkirinî wê xwe bide dîyarkirin. Li vir, ew zanîn, wê tenê wê weke têgihekê û ankû weke zanînekê wê hebe.

Li vir, di rewşa fahmkirina wê zanînê de wê, kirinîya wê zanînê wê pêwîst bê ku mirov wê bi wê zanînê re wê fêr bibê. Ya ku wê ew wê zanînê bike weke fêrek jîyanî ku mirov wê bikarbênê di jîyanê de jî wê ev bê. Li vir, têkiliya zanînê û kirinîyê a di jîyanê de wê, hertimî wê weke rewşeka ku mirov divê ku wê bike balê bikişênê li ser wê û wê fahm bike bê. Her wusa, her zanîn wê weke rewşekê ku ew hatî bihişkirin, wê di vê çerçoveyê de wê weke fêrekê bê. Lê ew rewşa kirinî û ankû pîretîzekirina wê zanînê, wê êdî wê ew wê zanînê wê bike weke zanîneka bifêr a di jîyanê de. Di vê çerçoveyê de zanîn, weke aqil, pirsgirêka wê ya kirinê û ankû ya pîretîkê, wê di jîyanê de wê xwe bide dîyarkirin. Zanîna ku ew weke hiş û ankû aqilekî ku ew ji jîyanê hatîya girtin, wê ji aliyekî din ve wê weke têgîneka aqilekî a ku ew ji jîyanê dûr jî wê xwediyê rengê wateyî ê bi xwe re bê. Her çend ku mirov bibêjê ku 'zanîn ji jîyanê ya' jî lê wê, ev rewş bi rewşa aqil re wê dema ku ew aqil bêt kirinî û ankû pîretîkî ma, wê hingê wê weke têgînek û ankû zanînek ku ew ji fêra kirinî dûr wê bimênê. Li vir, di rewşa kirinîya jîyanî de wê zanîn, wê di rewşekê de wê xwediyê çerçoveyekê kirinî a bi xwe re bi mantiqî a jîyanî bê. Li vir, pirsgirêka wê zanînê, wê ne tenê wê weke kirinî û ankû pîretîzekirina wê ya di jîyanê de bê. Ew zanîn weke zanîneka ku ew ji rewşek jîyanî a dema bûhûrî ku ew hatîya girtin, di wê demê de ku ew dihê kirinê de û ankû tê pîretîzekirin, di wê demê de mirov dikeve wê hîse de ku mirov li gorî wê zanînê rewşek pîretîkî ji nû

ve wê diafirênê di wê dema jîyanê a nû de. Rewşa kirina zanînê, wê di vê çerçoveyê de wê weke rewşek teybet wê xwe bide dîyarkirin. Rewşa zanînê û kirinîya wê û ankû pîretîze kirina wê, wê di çerçoveyeka wê zanînê de bê. Mirov li vir, du zanînan dênê berhevdû, minaq, du mirovên ku ew bizanîn bûna. Yek ji wan di derbarê cohtkariyê de bi zane bûya. Û yê din jî ew, di derbarê bijîşkîyê de bizane bûya. Li vir, ku mirov herduya jî cihê wan bigûharênê û ji yê bijîşk re bêjê 'tû here cohtkariyê re bike' û ji yê cohtkar re jî bêjê ku 'tu jî here bijîşkîyê bike', wê herdu jî wê nikaribin, wê levkirina wê xabetê û ankû pîretîkê bi zanîna xwe re wê pêş bixin. Wê bi mantiqî jî wê weke du rewşên ku wê li hevdu nayên wê were dîtin. Di rewşa zanîna yê bijîşk de wê dema ku ew çû cohtkariyê wê di kirina wê de wê nikaribê wê bi zanîna xwe re bike weke hevdû. Bi heman rengî wê cohtkar jî wê nikaribê wê bi wê zanîna xwe ya cohtkariyê bijîşkîyê bike. Ber ku wê rewşên kirinî û ankû pîretîkî wê weke rewşna ku wê bi zanîna wan re wê levnekê bê. Ya ku wê lev bike, wê ya bi mantiqî bê. Ya bi mantiqî jî wê di vê rewşê de wê çi bê? Wê ya mantiqî wê ew bê ku mirovê bi zanîna bijîşkîyê ew herê bijîşkîyê bike û yê bi zanîna cohtkariyê re ew herê cohtkariyê bike. Di vê çerçoveyê de wê, levkirineka zanînê û kirinê a li hevdu tê a mantiqî wê bê pêşxistin di nava rewşa zanîn û kirina herdu mirovan de.

Zanîn û kirin, wê li vir, weke du rewşên ku mirov wan hem bi hevdu re dike ku wan werênê ser ziman û hem jî her yekê bi serê xwe wan werênê li ser ziman. Fêr û zanîn, di hevyekîyekê de wê hebûna aqil wê werênina li holê. Zanîn û kirin jî wê, di vê çerçoveyê de wê xwediyê rengêkî ku mirov li ser wê bisekinê bê.

Di rewşa zanînê de ew têkiliya di nava fêr û zanînê de ku mirov wê dênê, wê bi wê re wê di nava zanîn û kirinê de jî wê were danîn. Li vir, mantiqê zanînê wê bi hebûna wê re wê di kirinê de wê xwe wê bide nîşandin. Li vir, mirov dema ku wê zanînê hilde li dest, wê di çerçoveyekê de wê bi darêjk, têngîna bêjeyî û kirdeyî û ankû weke ku mirov dikarê li ser aqil re bike bi gotin û wateyê re mirov dikarê wê werênê li ser ziman.

Di vê rewşê de wê zanîn, li gorî mantiqê wê yê ji jîyanê wê weke fêrek ji jîyanê bê. Mirov, wê bi dîtin, bihîstin û hwd re wê li ser bîyên xwe re wê bigirê û ankû bidest bixe. Di vê çerçoveyê de wê zanîn, wê hebe. Her zanîna ku ew hat bidest xistin, wê ji kirinê wê were bidest xistin. Ev jî, wê weke aliyekî wê yê din bê. Ji ew zanîna ku ji kirinê hatî bdest xistin, piştê ji kirinê ew zanîna ku ew hatî hildan, kirina wê ya li

kirinê û ankû pîretîkê de wê, di çerçoveyekê de wê weke rengêkî rewşa zanîn û kirinê wê bide nîşandin.

Li vir, me rewşa bijîşk û cohtkar li jor bahse wê kir. Her wusa, ew bijîşk, dema ku ew wê zanînê bidest dixê, ew bi fêrbûna xwe re wê bidest dixê. Lê dema ku ew wê zanînê dike ku wê bike pîretîkê de wê ew, li ser wê fêrbûna xwe re wê ew wê kirina pîretîkê û ankû kirinê wê bike. Di vê çerçoveyê de ew rewşa kirina pîretîkê, wê li vir, wê weke têgîneka ku ew bi aqilî heya û ew weke wê di jîyanê de wê rewşek wê were pêşxistin. Di rewşa bijîşkîyê û ya mantiqê de wê weke têkiliyek nava wan de nebê, wê rewşek xwe bide dîyarkirin. Lê mirov, dema ku bihizirê, her hizra ku ew hatî bidest xistin weke zanînê, her kirina ku ew dihe kirin bi tevger kirinê û hwd re mirov, dikarê xwe bigihênê têgînek mantiqî. Mantiq, wê dikirin û rewşa hizirkirina mirov a bi hevdû re di ahengekê de bê. Di nava rewşeka ku ew were dermankirin de jî wê, dema ku ew rewşa birînê ku ew di laş de heya ku ew li gorî rewşa wê û bi wê re di ahengekê de di çerçoveyek rast de nêzîkatî li wê newê kirin û dermankirin bi awayekî rastî newê kirin, wê ew birîn baş nebê. Dema ku serê mirov biêşê, mirov wê dermanê zikêşê ne hilde, mirov wê dermanê serêşê wê hilde. Di vê çerçoveyê de di nava kirin û rewşê de ew ahenge ku ew dihe çêkin, wê çerçoveyek mantiqî wê bi xwe re wê bide çêkirin.

Di vê çerçoveyê de mijara zanîn û pîretîkê û ankû kirinê, weke mijaraka ku mirov divê ku wê hûr û kûr wê hilde li dest bê. Di vê çerçoveyê de ew rewşa zanînê û kirinê a di jîyanê de wê bi hevdû re çawa di rewşek ahengî de wê bibê, ew wê çerçoveyek w ya rast a mantiqî jî wê bi xwe re wê bide nîşandin bê. Rewşa gihiştina zanînê, wê ji wê rewşa kirinîya jîyanê bê. Dema ku mirov di deverêkê de di rêyekê de meşî û lingê mirov li kevîrêkî hiltapilî û mirov ket ardê û deverê mirov êşîya, mirov wê vê rewşê bi wê êşê re weke fêrêkê di mejiyê xwe de wê bigirê. Dema ku mirov hat wê deverê, wê ew rewşa ku mirov berê bi wê ketinê û êşbûnê re jîyankirî wê were bîra mirov. Di wê rewşê de mejiyê mirov wê rewşa xwe-parastinê a laş wê bike dewrê de. Mirov wê bi awayekî di mejiyê xwe de wê pirr zêde şîyar û çavvekirî bibê. Bo ku mirov heman rewşê dúbare wê neji, wê mirov wê pirr zêde heyîder û baldar bê. Wê gava xwe pirr zêde wê bi heyîderîyekê wê biavêjê. Ev rewşa fêrê a ku me wê pêşî berê wê rewşê bi ketin û êşbûnê bidest xistîya di vê rewşê de wê van rewşan hemûyan wê bi me re wê bide çêkirin. Mirov jî wê, di çerçoveya xwesteka xwe ya ku wê dúbare neji de wê, di wê demê de wê şîyar û heyîder bê.

Li vir, ew rewş, wê weke rewşeka ku mirov wê dikarê baş bi çerçoveyekê re wê bi wê zanîne re wê hilde li dest bê. Di vê rewşê de wê, ev zanîna ku me bi wê rewşa ketinê û êşbûnê bidest xistîya wê di mejî de wê xwediyê wê afirandinê û fêrbûna ji xwe bixwe jî bê ku ew dema ku mirov wê dûbare bikeve wê heman êşê wê bi mirov wê çê bike. Ev jî, wê weke tênginekê wê bi mirov re wê biafirê. Ev, wê weke fêrekê bê.

Mejî, li vir, di girtinê de wê rewşê weke xwe wê bigirê. Her wusa, li vir mirov wê zanîne wê çawa bike kirinê de wê, mejî wê li gorî rewşa xwe jîyankirinê, parastin û dûbare ne jîyankirina wê rewşa xirab, wê tênginê bide me.

Li vir, em vê yekê dikarin vê jî ji wê bi vê mantiqê xwe re wê fahm bikin. Mirov, wê têngîna ne xwestina dubare jîyankirinê wê li ser rewşa jîyankirina pêşî re wê xwe bi aqilê xwe re wê bi daraza xwe re wê bigihênîyê de Mejî, wê li vir darazekê wê bike û wê çerçoveyekê mantiqî de wê kifş bike ku mirov dema ku ew dûbare bikeve, wê heman êşê wê bijî. Di vê çerçoveyê de wê li ser wê zanîne re wê ew hizirkirin wê bi me re wê çê bibê ku mirov nekeve û wê êûê jîn nekê wê çetir bê. Di vê çerçoveyê de wê, bo ku ew dûbare newê jînkirin jî wê mirov, wê weke bergirên xwe wê di mejiyê xwe de wê bigirê. Di vê çerçoveyê de wê, ji wê rewşa ling aliqînê û ketinê, wê fêrê derxe ku ew lingê xwe bi hey biavêjê û nehêlê ku ew lingê wî bi aliqî û ew bikeve. Di vê çerçoveyê de wê dema ku ew hat dehma kevirên ku ew mihtemel ling li wan bialiqê, wê li wan şîyar bê. Mejî, wê li ser wan dîtînen kevir û ankû tiştekî din re wê, weke ku wê şîyarkirinan wê bide çêkirin. Wê di vê çerçoveyê de wê heta ku wê ji rewşa berê a ketinê, wê vejînkirina rewşê li berçav a ketinê ku ew çawa ya û ku mirov ket wê çî jî mirov were, wê bi têngînê wê li berçavê mirov wê bike ku were dîtîn. Di vê çerçoveyê de wê mirov jî wê li ser wê re gava xwe wê bi şûn ve biavêjê. Yan jî, ku mirov bi mejiyê xwe re û ankû bi aqilê xwe re ew qanaat pê hanî ku mirov di wir ve herê, wê ewder telûke bê, wê heta ku wê nexwezê ku ew di wir ve herê. Wê rêya xwe di deverê din ve wê bide birin.

Li vir, daraza mirovî wê bikeve dewrê de. Mirov wê li ser wê re wê aqil bimeşênê. Wê di çerçoveyekê hevgirtî de wê, di mejiyê xwe de wê bi pêşnûma bike. Wê çerçoveyekê wê bide çêkirin. Li ser wê çerçoveyê de wê êdî wê kirinê bike. Yan jî wê gava biavêjê. Kirin, wê li çî bê û çawa bê û bi çî ermancê bê, wê ew di nava wê de wê weke kirdeyna vêşarî wê hebin.

Kirin, wê di vê çerçoveyê de wê weke rewşeka ku mirov wê bi wê û li ser wê re wê xwediye hişekî bê. Mirov wê, bihizirê ku mirov wê çima wê kirinê wê bike. Ew kirin, bi çi armancê ew dihê kirin. Ankû ew dema ku ew hat kirin, wê bi çi armancê wê were kirin. Wê li ser wê re wê mirov, wê di mejiyê xwe de wê aqil bimeşênê. Wê daraz bike. Ew daraza mirov, wê di vê çerçoveyê de wê li ser wê kirinê re wê, bi sedem, armanc û encama wê re wê kirinê mihasabe bike. Ew kirin, bi çi sedemê bike, wê çi ermanca wê wê hebe û wê di encamê de wê çi bibê û hwd, wê weke rewşna ku wê mirov wê li ser wê re wê bihizirê bê. Ev rewş, wê di çerçoveyekê de wê rewşa kirinê û têgîna mantiqê wê di çerçoveyekê de wê bi hevdû re wê bike ew werina hûnandin. Mantiq, wê li ser kirinê re wê weke têgîneka darazî jî wê bi rengê wê re wê xwe bide nîşandin. Lê ew têgîna darazî a mantiqî wê di rewşa pêkhanîna kirinê û ankû dana pêkhanînê de wê, xwediye wateyekê jî bê. Di vê çerçoveyê de wê kirin, li vir, dema ku ew berî ku ew were kirin, wê mirov li sedem, armanc û encamên wê, wê di mejiyê xwe de wê bihizirê. Ev hizirkirin tenê bi serê xwe jî wê rengê mantiqî ê bi hizirkirina wê kirinê re bê. Kirin, piştî ku ew hat kirin, ew encama ku ew derket li holê, wê çendî ew bi wê encama ku wê di destpêka wê kirinê de ku ew hatiya hizirkirin re wê weke wê bê? Li vir, kirin, wê di rewşa bûyîna xwe de wê xwediye xoslet, teybetî û pêvajoya xwe ya pêşketinê bê. Wê bi wê re wê ew kirin wê bibê. Di çerçoveyeka kirinê û encamê de ku mirov dihizirê, li gorî rewşek mantiqî, ku mirov wê hizir dike, ew kirin ew encama ku ew hatiya hizirkirin ku wê ew di encama wê kirinê de wê bibê, divîyabû ku ew derketiba li holê. Lê li vir, hem rengê derketina encamê û hem jî ew encama dawîya dawî ku ew derket li holê, wê weke encamek ku em bi tememî nikarin bi xoslet, teybetî û hûrgilîyên wê re wê weke encama ku ew di pêşî de hatî hizirkirin wê werênina ser ziman. Di rewşek mantiqî de ew encama ku ew pêşî bi wê kirinê re hatî hizirkirin ku wê bibê û encama ku piştî ku ew kirin bû ku ew derketîya li holê, dibê ku ew di rengê ew hinek şibînên wan li hevdû û ankû ên nêzî hevdû jî hebin. Lê wê di xoslet, teybetî û hûrgilîyan de wê, ew rewşa cûda wê hebe. Di vê çerçoveyê de wê demê, mirov dikarê derpêşê di derbarê encamê de wê bide pêş û bibêjê. Lê ya ku wê navaroka wê derpêşê wê dagirê, wê ew pêvajoyên bûyînê, xoslet, teybet û encama dawî a ku ew piştî kirinê ku ew bûya bê.

Têgîna mantiqî, wê weke çerçoveyekê wê xwe wê di her rewşê de wê weke rengê pêşveçûn, pêşketin û her wusa rengê rewşa wê, wê xwe bide

nîşandin. Li vir, têngîna mantiqî, di destpêkê de mirov, dema ku li wê dihizirê, mirov wê weke rewşekê bi wê rengê aqilê ku mirov wê ji jîyanê digirê re wê kifş dike. Lê li vir, ew aqilê ku me ji rewşê, tiştê, hebûn û rewşa fîzîkî û hwd girt jî wê weke aqilekî ku ew bi çerçoveyî wê hebe. Li vir, ew rengê weke hizirkirina me û ankû weke wê hişê wê rewş û ankû hebûnê ku me ji wê girtîya, wê çendî wê bi wê re wê were ser ziman. Li vir, di vê çerçoveyê de ji me û mejiyê me, çi tevlîbûn li wê bûya? Ev jî wê, weke pirs û rewşa ku mirov dikarê wan di vê çerçoveyê de hilde li dest bê.

Li vir, mirov li vir, di dema derkkirina wê de vê jî bi wê re wê werênê ser ziman ku ew derkkirina mirov a ji tiştê û hebûna a rastarast wê bi rewşî wê bibê. Ev derkkirin, wê weke derkek ku mirov wê ji hebûnê di hilde bê. Mirov, wê bi aliyekî wê karibê bi wê derkê wê rewşê û tiştê wê werênê li ser ziman. Bi tememî vegotina wê tiştê bi wê derka ku ew hatîya kirin, wê nebê. Minaq, tiştêka weke tîrêja rojê ku mirov wê dibînê, mirov wê der dike, mirov wê bi rengên ku wê dibînê re wê der dike. Di rewşekê de wê, ew tîrêj bi rengê konsentra me re wê bi awayekî wê hebe û wê xwe bide dîyarkirin. Lê dema ku me, cihê xwe gûharand, dibê ku ew reng jî bi awayekî bigûharin, rewşa wan bigûharê û ankû ji wan rangan ku ew tên dîtîn kêmbûn û ankû zêdebûn bibê. Ev wê rewşekê bê. Lê li vir, ew derka me ya wê rewşê, wê weke têngîneka me ya ku ew bihişî hatîya kirin bê. Ew weke hişekê wê hebe. Li vir, ew reng, wê hebûna wan, weke ku mirov wan dibînê bi çav, wê di nava wê têngîna derkkirî de wê hebin? Li vir, bi gotinî û ankû hişî wê weke ku ew weke xoslet wê werina ser ziman. Lê li vir, ew rewş, wê xwe bi renegekî wê bide dîyarkirin ku ew reng bi wê zindîtîya xwe re wê tenê bi wê rewşa heyî re wê hebe.

Li vir, em dikarin, vê jî wê werênîna li ser ziman ku weke renegekî vegotina klasîk a mantiqî ku wê di nava kurdan de wê were vegotin ku mirov derkkirinê xelat bike, wê ew ne ji sehên me bê. Wê ji dîtina tiştê ku ew bi aliyekî xwe dide derkkirin bê. Her tişt, wê dema ku mirov wê dibînê, mirov dikarê bêjê ku mirov wê bi hemû alî, xoslet, teybetî û hûrgilîyên re wê derk dike? Na, mirov nikarê vê yekê bibêjê. Ya ku mirov wê dibînê, wê weke ya serrû a ku ew li berçav ku ew dihê dîtîn bê. Mirov wê dibînê. Ev tişt a ku mirov wê care pêşî derkkir û me ji aliyekî ve ew derkkir, wê bi wê aliyê xwe yê ku ew hatî derkkirin re wê hebê. Lê li vir, di care duyem de ku mirov li wê heman rewşê nerî, wê ew nerîna derkkirî a ku me pêşî yanî berê wê nerî ku me ji wê derkkirî wê di mejî de wê

weke hişekî wê hebe. Ew wê karibê, temenê wê bê ku mirov wê di care duyem de wê baştir derk bike? Li vir, ya ku wê temenê baştir derkkirinê bê, wê dîtina bi tiştê re bê. Her wusa li vir, rewşa mejî û şîyarîya wê jî wê, di nava wê rewşê de wê weke beşek ji wê bê. Di rewşa derkkirinê de wê ew çerçoveya wê ya li berçav, wê were derkkirin. Lê navaroka wê, ya ku mirov wê bi çav nabînê, wê ev jî, wê ew dervî wê rewşa derkê wê bimênê. Di rewşekê de dema ku mirov ew hemû derkkirin û piştê di rewşek din de ku mirov heta rewşek din de û heman tişt dúbare dît û li wê nerî, wê hingî, ew derkkirina me ya pêşî ku me di derbarê heman tiştê de ew kirî, wê li vir wê bikeve bîra me de û wê di wê hatina bîra me de wê, bê bîra me ku ew navaroka wê çawa ya û xwediye çi reng, xoslet, teybetî û hûrgilîyan a. Li vir, ya ku em li vir, di aslê xwe de di rewşa duyem de wê weke derkkirinê ku em wê dikin, çendî ku di asta pêşî a nerîne me ya care duyem de ku wê, weke hinek şibîn, wê bi hevdû re wê di mejîyê me de wê bi afirin û wê bi dîtina bibin jî lê wê, wê di asta giştî de wê bîrkirinê me yê bi wê rewşê ên berê jî wê, xwe werênina li holê û wê di vê çerçoveyê de wê di çerçoveyek tevlihev de wê, ew derkkirina duyemîn wê bibê. Yanî, bi gotineka din, wê derka care duyem a piştê wê, ne derkeka safî û zelal a wê tiştê bê. Wê di nava wê de wê weke fêrên me yê berê wê ên derkkirî jî wê hebin.

Li vir, em dikarin ji vê aliyê ve jî mirov mijarê hilde li dest. Tişt û ankû hebûna ku me weke ya derkkirî me hilde li dest, ew hebûn, çerçoveyek wê ya bi dîmen û dîtina a di mejîyê me de wê hebe. Em li ser wê re xwediye nerînekê na. Lê li vir, ev jî heya ku wê di nava wê çerçoveya bi dîtina û dîmen a di mejîyê me de jî wê hinek hûrgilîyên wê yê ku ew jî aliyê mejîyê me bixwe ve wê, ne hatibibîna hişkirin wê hebin. Li vir, ev derdikeve li holê, ku wê derkkirin wê bibê û piştê jî wê hişkirin li ser wê re wê pêşbikeve. Di vê çerçoveyê de hişkirin, wê dema ku ew çerçoveya tiştê û ankû hebûnê a ku ew hatî dîtina û bi dîmen kirin di mejî de wê, li ser wê re hinekî hiş wê çê bibê. Lê dema ku me li tiştê din meyîzend, mirov wê wê jî derk bike û ji wê derkkirina xwe jî wê hinek xosletna wê bihiş bike. Li vir, ev xosletên ku me bihişkirina, ku hinek xosletên ku di wê derka me ya pêşî de ku ew bişibîhina w hebin, wê di wê rewşê de wê xwe bidina li bîra me û wê bi şîyarîyeka di mejî de a li ser wê derkê re wê ew werina bîra me. Di vê çerçoveyê de wê ew xosletê bi hişbûyî, wê di wê derka berê de ku ew bihiş nebûya û ew di mejîyê me de heya, wê ew rewş û ankû xoslet wê bi xwe re wê ew wê jî bi hiş bike. Di vê çerçoveyê de wê di rewşekê de wê ew derkkirin, wê li

ser xosletan re wê têkiliyekekê di vê çerçoveyê de wê di mejî de wê bihevdu re wê dênin. Mejî, wê di vê çerçoveyê de wê di rewşek teybet de wê, li ser wan têkilî û xosletên bi hişbûyî re wê têgihîştinekê wê bi xwe re wê çê bike. Ew têgihîştin, wê ji wê derkê wê bibê. Ev jî, wê wê weke fêreka bi hişbûyî bê.

Em li vir, vê jî bibêjin ku mirov, dema ku di nava sûkê de çû bi taksîyekê bilez di nava sûkê de û ku di bûhûrê, mirov wê di wê dema bûhûrînê de wê li hewirdora xwe wê binerê wê gelek tiştan û zindiyên wê bi hevdu re û di nava hevdu de wê bibînê. Ev dîtîna hemû jî wê, di mejî de wê di çerçoveyek dîmenî û dîtînî de wê werina qaydkirin û derkkirin. Di wê çerçoveya derkkirî de wê, çiqasî ji wê bi hiş wê bi mirov re wê di wê kêlîkê de wê hebe? Li vir, wê derkê jî di hundûrê mejî de mirov wê, dikarê li duyan beş bikê. Beşa pêşî a ku ew bi derkkirinê re ku ew hatîya bihişkirin bê. Beşa duyem jî a ku ew hatîya derkkirin, lê ew hê nehatîya bihişkirin bê. Lê ew jî wê, di mejî de wê hebê. Gelek rewşên ku wê di mejî de wê biafirin û ankû wê bi çerçoveyên ku wê mejî bi wê ew wê ji wê derkê têkê navde û wê bi afirênê, wê bi wê rewşê re wê hinekî din jî wê li ser xosletan re wê hişkirin wê pêşbikeve. Lê rewşa hişkirinê, wê weke rewşeka pirr alî bê. Her xosletê ku me ew weke ku ew bihişkirîya, wê ji gelek aliyên din ve jî wê mejî wê di nava xwe de wê bihiş bike. Mejî, wê wan xosletan hem wê ji gelek aliyên ve wê bihiş bike û hem jî wê bi rewşên din ên ku ew diafirin û ankû tîna derkkirin re wê li ser wan xosletên wê yên ku ew dihên derkkirin û piştî jî dihên bihişkirin re wê ew hişkirin were pêşxistin. Di vê çerçoveyê de mirov, dikarê vê yekê jî di wê çerçoveyê de wê werênê li ser ziman ku wê pêvajoya bihişkirinê wê di mejî de jî wê di vê çerçoveyê de wê weke pêvajoyek pirralî bê. Hişkirin, wê, piştî derkkirinê, wê di vê çerçoveyê de wê weke rewşekê wê pêşbikeve. Ev jî, wê di nava mejî de wê bi rewşên têkiliyî ên nava mejî ên navxweyî û hwd re wê bi têkiliyên fîzyolojîkî û bîolojîkî û hwd re wê ew bibê. Li vir, di wê rewşa derkkirinê de wê, mejî wê weke ku wê kirdeya xwe ya bûjenî wê di xwe de wê çê bike. Derka mejî, wê ji wê re wê weke rewşek bûjenî bê. Di vê çerçoveyê de wê mejî, wê ew wê rewşa bûjenî, wê di xwe de wê bi rengê ku wê derkkirîya, wê mejî wê di xwe de wê bihiş bike. Her wusa wê li ser wê re wê di xwe de wê afirandinê wê di nava xwe de wê bike. Rewşa kirdeyê a ku ew weke rewşek bûjenî a mejîyî xwe dide diyarkirin, wê di vê çerçoveyê de wê weke pêpeloka pêşî a bi hişkirinê jî bê. Li vir, wê di mejî de wê ew were bi gotinkirin. Yanî jî wê ew were bi navkirin. Û yan jî, dibê ku ew tişt û ankû hebûn, navekî

wê yê ku ew berê li wê tiştê û ankû hebûnê hatibê kirinê wê hebe. Ev navkirin jî wê, di aslê xwe de wê di mejî de wê weke şêwayekî wê ew wê rewşa bûjenî a di mejî de wê ji wê re wê bê weke xwe sipêrekê.

Her rewşên hişkirî ên ku mirov dikarê wan bi bûjenî bihizirê ku ew di mejî de bin û ankû ne di mejî de bin, wê weke rewşna ku wê bi heyîn, hebûn û navaroka xwe re wê xwediyê mantiqekê xwe jî bê. Her tişt a ku ew heya, wê mantiqê, wê li ser wê rewşa wê ya hebûnê re wê hebe. Minaq kurd weke civakekê hena. Wê çaxê, mantiqê kurd û ankû ê yê civake kurd bi çerçoveya wê re mirov dikarê li wê bihizirê di vê çerçoveyê de.

Di rewşa fahmkirina mantiqê de wê têgîna hizirkirinê wê di vê çerçoveyê de wê bi rewşên xwe yên weke derkkirinê, hişkirinê û hwd re wê xwediyê temenekê bê. Li vir, ev rewş hemû, wê di mejî de wê xwediyê rewşeka ku mirov wan dikarê bi çerçoveyî wan hilde li dest bê. Di rewşa fahmkirinê de wê mejî bi çi rewşê wê bihizirê, ev rewşên hizirkirinê ên ku ew li gorî wan dibê, wê weke rêgezna bingihînê wê di çerçoveyek mantiqî de wê xwediyê temenê bê. Li ser rewş û dîyardeyekê re ku mirov dihizirê, mirov wê xwediyê çerçoveyek bi wê heyîna dîyardayî û hwd re bê. Tişt a ku ew heya, w karibê bi wê heyîna xwe re çerçoveya hizirkirina me bi xwe re û bi wê heyîna xwe ya ku ew heya re wê bide dîyarkirin. Ev wê, weke rewşeka ku mirov ji aliyê derveyî ve dihizirê bê. Yanê, bi gotineka din, ji aliyê tiştê, hebûnê, bûjenê û ankû rewşên fîzîkî ên ku ew hena ve mirov dikarê wê werênê ser ziman. Mantiqê vê jî wê weke mantiqê rewşa fîzîkî a ji wê hatî girtin bê.

Lê li vir, dema ku mirov di mejiyê xwe de wê dike ku çerçoveyekê bi pêşnûmeyî çêbike û li ser wê bihizirê. Wê hingî, hinek pîvan, rêgez û hwd, wê ji mirov re wê pêwîstî bi wê hebin ku mirov bi wê re bihizirê. Di vê çerçoveyê de wê, mirov wê pêwîstî bi têgîneka mantiqî jî wê di mejiyê xwe de wê, bibînê. Li vir, ez divê ku vê yekê werênima ser ziman ku ew rewşa zimanî a ku mirov wê bi gotinan li dûv hevdû wan rêz dike û wan di ahengekê de wan bi hev ve dike û dihênê ser ziman, wê di vê çerçoveyê de wê karibê, mantiqekê bide me? Yanî jî, li vir, dema ku mirov bihizirê bi hizirkirinê re wê, têgîna hebûnê, wê weke şartê mantiqî wê di wê de wê hebe? Di rewşa *mantiqê klasîk* û hizirkirina wê de wê, têgîna hebûnê bi heyîna wê re wê weke rêzikek mantiqî wê hebe. Lê di serdema me de wê bi pêşketinên weke teknîkê û hwd re wê ev rewş, wê di wê de wê gelek gûharîn wê bibin. Hebûna ku ew heya, li berçav û dest li wê dide dayîn, wê li vir, wê weke rewşek rêgezî a mantiqê klasîk, wê

bimênê. Lê bi wê re jî minaq, mirov dema ku li gorî mantiqê roja me ê hemdem ku mirov wê dihizirê, wê li ser dager û her wusa rewşên têtîna re wê bimeşê. Minaq, hebûna nîşanayekê û ankû 'sînyalekê' ku mirov wê hilde li dest, mirov wê wê nikarê bidest bigirê, dest lê bide û wê hilde li dest. Ev rewş, wê bi wê re wê nebê. Her wusa, wê rengê wê jî wê newê dîtî. Lê mirov wê dikarê weke heyînek ku wê ji van xosletan dûr wê hebe, mirov dikarê wê werênê ser ziman. Sînyal, wê weke nîşanayekê wê xwediyê wê rewşa heyîna bê. Li vir, divê ku mirov vê yekê jî werênê ser ziman ku têtîna mantiqî a roja me ku wê li ser dager û nîşanayekan re wê bimeşê, wê di vê çerçoveyê de wê çerçoveyekê wê mantiqî wê bitêkilîyên xwe yên bi wê rengê re wê biafirênê. Li vir, ew nîşanayekê û ankû ew dager jî ku mirov, wê hebûna wê hilde li dest, wê bi têtînekê, sedem û armançekê wê were hildan li dest. Di vê çerçoveyê de wê ew jî weke rewşekê wê xwe bide dîyarkirin. Li vir, ev rewşên ku ew hena, wê xwediyê rewşa teybet ên ku mirov wan bi teybetî hilde li dest bê. Di roja me de wê zanist ku wê weke felsefeya zanistê jî wê were hanîn li ser ziman, wê hebe. Ew jî, wê weke *felsefeya zanistê* wê li ser dîyardatîyê û cerbîtîyê re wê xwe pêşbixe. Di vê çerçoveyê de wê felsefeya zanistê, wê di çerçoveyê de wê gelek rewşên rêzkar(disiplîn)î wê bi wê re wê hebin. Ev rewşên ku em dikarin wan di vê çerçoveyê de wan hildana li dest, wê weke rewşa teybet ên mantiqî jî bin. Li vir, em dema ku bahse dîyardatîyê û ankû cerbê dîkin, em bahse tiştêkî ku ew li jîyanê heya û ankû rewşek ku ew heyî li jîyaê bi rêve dibê, dîkin. Di vê çerçoveyê de ew rewşa ku ew heyî, wê weke rewşek jîyanî a bi hebûnê wê hebe. Rewşa ku ew heya, mirov divê ku wê bi çerçoveya wê re wê hilde li dest. Ew weke tiştêkî wê karibê were dîtî. Çendî ku ew piçûk û ankû mazin bê, wê bi hebûnekê, wê ew hebê. Wê ew karibê bi hebûnê were dîtî û ankû ew hebûna wê ku ew heya, were piştrastkirin. Di vê çerçoveyê de mirov nikarê wê tenê weke têtînekê tenê wê werênê ser ziman. Ew weke heyînekê heya û ew bi wê re dihê ser ziman.

Li vir, em vê yekê jî wê bi wê re wê hildana li dest ku wê têtîna mantiqê li vir, wê bi wê çerçoveyê re wê hebe. Mantiq, wê çerçoveya hizirkirina aqilê felsefeyê wê bide dîyarkirin. Her wusa, wê rewşên felsefîkî, wê ku ew werina nîqaşkirin, wê bi daraza mantiqî wê li wan werê hizirkirin. Di çerçoveyê mantiqî de ku ew bi aqilî xwediyê bersîvekê bin, wê ew weke rewşeka wan ya li ser aqil ku re hatina piştrastkirin jî bê. Minaq, mirov darekê bi hebûna wê û pel û çiqilên wê re wê bi çavên xwe dibî. Ev wê pêşî wê weke derpêşekê bê. Lê dema

ku ez, wê dibînin, destlê didim û wê dikarim derk bikim, ew weke tişteki heyî ez dikarim wê herê bikim. Bi wê re wê daraza min, wê ji min re wê bide dîyarkirin ku ew dar heya. Ew, mantiqê min jî wê, herê dike. Di vê çerçoveyê de mantiqê min ew ber ku ew heya, ew weke tişteki ku ew heyî ew herê kirîya.

Di vê çerçoveyê de ez divê ku vê yekê jî bi wê re wê werênima ser ziman ku mantiq, wê di vê çerçoveyê de wê weke daraza me bê. Her wusa, li vir, ya ku mirov wê bi darazî dikarê wê bibînê, herê bike û ankû wê piştrast bike, ew bi mantiqî heya. Yan jî, mirov dikarê wê bi mantiqî wê herê bike. Di vê çerçoveyê de wê daraza mirov, wê hinekî jî wê bi mantiqê mirov bibê. Yan jî, wê mantiqê mirov û meşandina mantiqê, wê weke meşandina darazê jî bê.

Li vir, daraz û mantiq, wê hevdû bi nerîna mirov re wê bide dîyarkirin. Mirov, bi wê daraza xwe re wê hizra xwe diafirênê û dihênê ser ziman. Hizra ku mirov ew hanî li ser ziman, wê di çerçoveyek mantiqî de wê xwediyê rastîyekê bê. Ji rastîyekê bê. Û ankû wê bi rastîyekê bê. Ew, di vê çerçoveyê de wê temenê xwe yê heyînî û ankû ê mantiqî wê ji wê rastîya rastîyê wê bigirê.

Li gorî daraza mirov a mantiqî, wê tişta ku mirov dikarê wê derk bike, wê ew hebe. Ankû, ber ku ew heya, ez dikarim wê derk bikim. Wê hildima nava mejiyê xwe. Li wê bihizirim. Tişta ku ew heya, wê ew xwe bi me bide fahmkirin jî. Di vê çerçoveyê de wê mantiqek wê xwe bi wê re wê bide dîyarkirin û meşandin.

Bi mantiqî ku mirov wê bihizirê, tişta ku wê hebe, ew tişta ku mirov dikarê wê bi mantiqî li wê bihizirê û wê derk bike. Ew tişteki û ankû hebûn heya û rast a. Tişta rast bi mantiqî ya. Ya ne rast ew ne bi mantiqî ya. Li vir, tişteki ku ew nebê, wê bi mantiqî jî wê ew newê piştrastkirin ku ew heya. Li vir, mantiq, wê bê xwediyê têgînekê ku ew hebûna heyî, xwe bi wê re ew xwe dihênê ser ziman. Yanî, ew hebûna ku ew heyî wê bê mantiq bixwe jî. Di vê çerçoveyê de mirov dikarê di dewama wê de wê jî werênê ser ziman ku wê ya rastî weke ya heyî wê weke ya mantiqî jî bê. Di vê çerçoveyê de mirov dikarê wê hilde li dest. Hebûn, wê temenê mantiqê wê bi çerçoveya xwe ya hebûnî a ku ew heyî re wê bi afirênê. Mantiq jî wê weke rastîya wê ya ku ew heyî a têgînî wê xwe di mejî de wê bi têgînek çerçoveyî wê bide nîşandin. Rewşa mantiqê, di vê çerçoveyê de wê bi tiştê, hebûnê, bûjenê û rewşa fîzîkî û hwd re wê ew xwediyê têgînek heyînî bê.

Di rewşa hizirkirinê de wê, di vê çerçoveyê de wê hebûn û li gorî w hizirkirinê jî bê mantiq. Her wusa di vê çerçoveyê de mirov, ku wê li ser rewşekê bihizirê, wê bike ku wê rewşê bi tiştê rast wê werênê li ser ziman. Dema ku mirov nikaribê ew bifirê û ew bibêjê ez dikarim bifirim. Yekî din wê derkeve hemberî wî û wê ji wî re bibêjê 'aqil heya û mantiq heya, ka tê çawa bifirê.' Di vê rewşê de wê li ser xosletan re wê werê hizirîn. Mirov, wê ne xwedyê xosletên firînê bê. Lê ku mirov bêjê ku 'ez nikarim bifirim' wê, mirovekî din ê li hemberî wî sekinîya, wê derkeve û wê bêjê 'rast a, mantiqî ya.' Ber ku ew jî wusa dihizirê û ew jî mirov a û ew nikarê bihizirê. Li vir, di rewşek şibandinê de wê di têngîna wekhevîyê de wê li wê hevyekeyê wê were lêgerîn. Li vir, tiştê ku wê ji mirov re bi mantiqî wê were, wê weke tiştê rast ku ewbûya û ankû heya wê, xwedyê xoslet û teybetî bê. Mirov, wê karibê wê bii aqilê xwe li wê bihizirê û wê derk bike. Tiştê ku mirov, wê di çerçoveya aqil de ku mirov li wê dihizirê û wê dikarê bi aqil derk bike, wê ji aliyekî ve wê weke tiştê ku ew heyî wê aqilê mirov wê herê bike. Lê li vir, tiştê ku ew heya, wê weke tiştê ku ew bi mantiqî bê. Aqilê mirov dikarê gelek tiştên ku ew bi mantiqî li mirov nayên wê wan bihizirê. Di vê çerçoveyê de aqilê mirov, wê di vê çerçoveyê de wê rêgezên weke rastîyê, hevyekeyê, hebûnê û ku mirov bi çavê xwe dikarê wê bibînê, destlê bide û hwd, wê bide kifşkirin. Her wusa, her hizra ku wê were çêkirin di mejî de û ankû wê were hildan li mejî, wê mejî li piştrastkirina wan wê li wê binerê. Mantiq, wê di vê çerçoveyê de w di nava aqil de wê rêyek rastkirinê û ankû piştrastkirinê a di hundurê aqil de jî bê. Ev xosleta bi rengê piştrastkirinê a ku wê bi mantiqî di hundurê aqil û ankû felsefeyê de wê bi wê were cerbîkirin û ankû rastkirin, wê di nava felsefeya zanistîyê de wê bi rengê cerbê re wê xwe bi mantiqekê wê bide rûnandin.

Zanist û mantiq

Di roja me de wê gelek zanist wê pêşbîkevin. Î ro, jîyan weke ku ew bi aqil hatîya rastkirin û ankû dihê rastkirin. Her wusa her tişt, wê di nava wê de wê li gorî wê têngîna zanistîyê wê li wê, wê were hizirkirin. Hizirkirina li jîyanê, wê di vê çerçoveyê de bê. Di roja me de wê di vê çerçoveyê re rengên hizirkirinê ên bi dahûrkirinê û piştê bi şîrovekirinê û hwd, wê pêşbîkevin. Li vir, aqil, wê bi gelek awayan wê derkeve li pêş. Bi wê re wê felsefe, ew rê û rêbazên wê yên piştrastkirinê û hwd, wê hemû jî wê di dema nû de wê weke ku ew werina rûniştinandin bi sazîyî û wê li ser wan re wê xabat wê werina pêşxistin.

Zanîn, ku ew di kurdî de wê were wateya tiştê ku ew hatîya hişkirin a, wê ew aqilê ku ew hatî hişkirin, wê çawa bê, wê li ser wê re wê were hizirkirin. Li vir, têtîna zanînê, wê ji aliyekî ve wê bi têtînen wê yên nava wê ku ew bi wê re dihêna ser ziman, wê bi wê re wê xwediyê rengêkî lêpîrsînê bê. Di roja me de wê bi zanînê re wê ziman, wê zêdeyî bi pêşketina wê re wê derkeve li pêş. Di aslê xwe de wê ziman, wê weke rengêkî din ê pêşxistina aqil jî bê. Di vê çerçoveyê de hanîna li ser ziman û bi rengên hizirkirinê re wê, ew bê pêşxistin. Di vê çerçoveyê de her rengên hizirkirinê wê di serî de wê zimanê wê, wê bi gotin û wateyê re wê werina pêşxistin. Minaq, di roja me de wê, zanistên weke derûnîyê, civaknasîyê, dadê, fîzîkê, bîolojîyê û hwd, wê pêşbikevin. Wê bi wan re jî wê ev gelek beşên din ên zanistî wê li rex wan wê hin bi hin wê pêşbikevin.

Her wusa, ev zanist û hemû wê jî wê di çerçoveyekê de wê xwediyê têtîna ku mirov bi wan dikarê wan werênê ser ziman bê. Her wusa li vir, mirov di dewama wê de wê werênê ser ziman ku wê bi sadan beşên zanistê wê bi zimanê xwe re wê pêşbikevin. Wê navaroka wan wê were hanîn li ser ziman. Wê ferhenga wan wê were pêşxistin.

Zanît û mantiq, wê di vê çerçoveyê de wê xwediyê têtîliyêk çawa a bihevdu ve bê? Li vir, di aslê xwe di destpêka vê beşê de pîrsîna vê pîrsê, wê di cih de bê. Li vir, em vê yekê, di serî de wê werênina li ser ziman ku wê têtîna mantiqê, wê weke têtîneka aqilê felsefîkî wê were dîtin. Her wusa, di dema ku di nava felsefeyê de mirov mijar bi daraza xwe û nerîna xwe re ew dihildan li dest û muhasabeya wan fikir bi aqil, wê di vê çerçoveyê de wê weke metodekê wê mantiq wê were hanîn li ziman. Di dema nû a ku em î ro bi gotina zanistê re wê dihênina li ser ziman jî wê li şûna ku wê di hundûrê aqil de wê mijara safî û zelal bikin û wê bîna piştrast kirin, wê lebratûwar wê werênina vekirin û wê di wan de wê li ser dîyardayan re wê cerb bi rewşên fîzîkî re wê werina kirin. Di vê çerçoveyê de wê cerb wê bo çi wê werina kirin? Bo çi were piştrastkirin û ankû rastîya wê were dîtin, wê ew were cerb werina kirin? Li vir, mirov, divê ku vê yekê jî wê werênê li ser ziman ku mijarên ku wê bi felsefîkî wê werina hildan li dest û di çerçoveyek mantiqî de wê werina piştrastkirin, wê li ser wan jî bi bi dîyardayî wê cerb wê werina kirin. Di vê çerçoveyê de wê piştrastkirina wan wê were derxistin li holê. Lê li vir, wê bi wê rewşa li ser dîyardayîyên felsefîkî re kirina cerbê, wê vê nîqaşê jî wê bide destpêkirin ku wê aqilê mirov, wê sînore wê yê darazî, wê bi mantiqî wê têtî neke ku mirov bi wê xwe temenî bigihênê li rastîyê. Li

vir, wê têngîna dîyardatiyê ku ew bi cerbî ew dihên piştrastkirin, wê bi xwe re wê vê jî wê weke têngînekê wê di mejiyê mirov de wê bide destpêkirin. Li vir, mirov divê ku vê yekê jî wê hilde li dest ku wê mantiq, wê çawa wê têrê nekê ku mirov bi wê xwe bigihênê rastiye. Ya ku wê têrê nekê wê mantiqê me bê û ankû wê aqil me bê? Li vir, em divê ku vê pirsê bike. Ber ku wê li vir, wê di serî de wê rewşa aqil, wê li vir, wê xwe bi awayekî bi vî rengî wê bide dîyarkirin.

Li vir, divê ku mirov rewşa aqil jî di vê çerçoveyê de wê hilde li dest. Mantiq, wê weke rê û rêbazeka bi aqil, wê hertimî ew heta ku ew aqil hebe, wê xwe bi wê re wê bide domandin dibê. Lê hertimî jî wê mantiq, wê li ser wê asta aqilê mirov û zanîna mirov re wê xwe ji nû ve wê weke biast bike û wê bi xwe re wê bîrê ser ziman.

Dema ku mirov bahse 'zanistê' bike, mirov bahse zanînê û ceribandina wê ku ew dihê kirin dibê. Bi wê re jî wê pêşketina weke li ser teknîkê û hwd re wê xwe bi wê re wê werênê li ser ziman bê. Di vê serdema ku em di wê de dijîn, wê di serî de wê teknik û hwd, wê derkeve li ser pêş. Aqil, wê bi gelek şêwayên dîzaynkirinê û hwd wê derkeve li pêş. Li vir, dema ku mirov bahse dîzaynkirinê dike, wê di cih de di çerçoveya têngîna aqilî de wê 'geometrî' wê were bîra me. Di vê çerçoveyê de wê, bi aqil re modelên çerçoveyî wê bi aqil wê werina pêşxistin. Di vê çerçoveyê de wê aqil, wê zêdetirî di nava wê de wê çûnûhatin û pêşxistin wê derkeve li pêş. Xîyalkirin, dîzayn(geometrî), afrînerî û hwd, wê bi cûr bi cûr modelên ku ew li ser aqil re ew dihên pêşxistin re wê pêşbikevin û ankû wê werina pêşxistin. Di rewşên weke awadanîyê de wê, têngînen weke ku wê aqil di çerçoveya pêşxistina modelan de ku wê were bikarhanîn bi wê re wê, di vê demê de wê derkeve li pêş.

Wê her tişt wê di nava rewşa aqil de wê derkeve li pêş. Li ser teknîkê re jî wê pêşxistinên têngîn wê derkevina li pêş. Li vir, di serdemek ku wê zanîn weke felsefeyê wê were hildan li dest de wê, bi regekî mantiqî ku wê 'reş û sipî', 'heya û nîn a' û hwd re wê ji wê werê bûhûrandin. Dema ku mirov bahse mantiqê hemdem bike, di serî de mirov divê ku van rewş û ankû zanistên li ser aqil re ku wê werina pêşxistin, hemûyan jî bi mantiqî li berçav bigirê. Têngîna matamatîkê, ku wê dageran wê bikarbênê, wê di vê çerçoveyê de wê weke regekî mantiqî ê teybet wê derxe li pêş. Derpêşên ku wê bîrê kirin, divê ku mirov ji bîrnekê ku derpêş dikarin werina piştrastkirin jî û werina xelat kirin jî. Wê bi wê re, wê zanist, wê di serî de wê di wê îdîayê de bê ku wê ya ku ne zanistî bê wê dogmatîkî bê, wê were pênase kirin. Li vir, dema ku rewş ev bê, wê

çaxê wê ya 'zanistî' û ya 'nezanistî' wê hebe. Zanîna ku ew bi derpêşî ew hatîya cerbkirin û di wê cerbkirinê de ew hatîya piştrastkirin, wê weke zanîna bi zanistî bê. Lê zanîna ku ew ne hatîya cerbkirin û piştrastkirin bi cerbkirinê re wê, weke zanîna ne bi zanîst, wê were ser ziman. Li vir, di aslê xwe de wê rastîya bi gotina 'zanistê' û ankû ya 'nerastîtîyê' ku ew wê di vê dema serdema ku weke serdema aqil de wê weke regekî bipîvanî wê were ser ziman, em divê ku wê jî bi teybetî li ser wê bisekin in. Li vir, em bi zanistîtîyê re çi divê ku wê fahm bikin? ` Û ankû bi nerastîtîyê re çi divê ku mirov wê fahm bike? Weke ku me hinekî li jor jî hanî li ser ziman zanîna cerbkirî û bi wê re piştrastkirî wê weke zanîna zanistî wê were ser ziman. Li vir, ev zanin, wê di çerçoveya gotina cerbê de wê, weke zanîneka ku ew hatîya pêşxistin bê. Zanîna felsefeyê, wê weke zanîneka ku ew wê bi daraza mantiqî wê, ew were piştrastkirin bê. Di zanîna felsefikî de wê, her tişt, di mejî de wê bi darazkirinê re wê, were pêşxistin. Li vir, mirov li vir, divê ku vê pîrsê jî bike. Mirov, bi aqilê re dikarê bigihijê têgîneka zanistî? Bêgûman, wê bersive me, wê ji vê re wê herênê bê. Em divê ku wê, herê bikin ku em dikarin bi aqilê xwe bigihîna wê. Wê çaxê, rewşa cerbkirinê mirov li vir, wê çawa wê werênê ser ziman? Wê jî, divê ku mirov wê, bi wê wê hebûna zanînê re wê di çerçoveyek pêşxistineka bi afirandinê de ku wê ew were bikarhanîn de wê werênê ser ziman. Li vir, dema ku mirov, hizirî û hanî li ser ziman ku mirov telefonek dest çê bike, wê çaxê, ew bi zanînê jî ew hatîya li ser ziman. Ji aliyê zanînê ve jî weke ku em têrzanînê na. Lê li vir, wê ew zanîn, wê çawa wê bê wergerandina li wê tiştê, wê li vir, wê cerb, wê rêya wê ya bi kirinê a pêşxistinê bê. Yanî, bi gotineka din wê têgîna zanistê, li vir, wê di çerçoveyeka ji çerçoveya aqil, derhanîna tiştê bi rengê afirandinê û ankû çêkirinê û hwd, wê li vir, wê bi çerçoveyek cerbî wê bibê. Di vê çerçoveyê de bikêrhanîna zanînê jî mirov, dikarê wê werênê ser ziman. Têgîna zanistê, ew zanîna ku me bi aqilê felefeyê ji tiştê girtîya weke hiş, ew wê çawa wê were wergerandin li tiştê û wê bi wê re wê afirandin wê were pêşxistin, wê di vê çerçoveyê de wê navê pêvajoyeka bi çêkerî a çêkirinê a li ser aqil re bê. Di vê çerçoveyê de ji aqil sûdgirtinê, wê weke rêyeka wê ya jîyanî bê. Li vir, di afirandinê de wê, têgînên weke xwestek û pêwîstî û pêdîvî û hwd, wê weke têgînên ku wê çerçoveya wê afirandinê bi jîyanê re wê bi reng bikin bin. Mirov, her tiştê xwe çê dike. Di çêkirinê de jî wê zanîn û hiş wê pêwîst bê. Di çêkirina xwarinê de bê, di çêkirina amûreka weke taksîyekê û ankû balafirekê bê. Di pêşxistina naqşeyek(projeyek)a bi awadanî(mîmarî) û

hwd bê, wê bi wê re wê pêşxistin û dîzayn(geometrî)kirina wê, weke ku mirov ji dil dixwezê wê were pêşxistin. Di vê çerçoveyê de wê bi şêwayekê wê aqil, wê di xismeta mirov a wê afirandinê de bê. Di rewşa afirandinê de wê aqil, di vê çerçoveyê de wê temen bê. Hiş, wê temen bê. Di dema felsefeya zanînê de wê, pergala û sazûmana wê rewşê wê bi zanistî wê were afirandin û wê bi wê re wê mirov wê bi çêkerî û afrînerîyên ku ew dike bi aqilê xwe re wê, jîyane xwe wê biadilênê. Wê bahse wê çêkerîyê û ankû afrînerîyê, wê were kirin. Ev jî wê, bi wê re wê temenê hanîna li ser ziman a bi aqilê me re bê. Mîrov, wê çêkerîya ku ew bi aqil çêkirîya, wê weke tiştekê wê bike temenê hizirkirina xwe de. Li vir, wê êdî wê li ser wê re wê felsefeyê jî wê bike. Di vê çerçoveyê de wê kirina felsefeyê, wê di dema zanistê de wê li ser afirandinê bi aqil re bê. Wê aqil, wê bi wê re wê werê hanîn li ser ziman. Di rewşa fahmkirinê de wê, di vê çerçoveyê de wê, ji her demê zêdetirî wê pêwîstîyeka fahmkirinê a bi zaniyarî wê hebe. Salixkirina gotina, fahmkirina wateyê, dîtina bi kirdeyê û hwd re wê di vê çerçoveyê de wê temenê wê afirandinê wê ji gelek aliyên ve wê biafirênin. Em li vir, divê ku vê yekê jî wê werênina ser ziman ku wê şînorê di wê fahmkirina li ser salixkirina gotina, fahmkirina wateyê, dîtina bi kirdeyê û hwd re wê nebê. Û çendî ku mirov bi aqilê xwe re ew di wê de kûr bû jî wê, ew bi wê re wê temenê çêkerîya bi aqilî jî wê bi xwe re wê zêdetir bike û wê pêşbixe. Li vir, wê aqil, wê hertimî wê bi xwe re wê, temenê afirandinê bê. Lê bi tenê bûna xwediye zanînê wê têra wê çêkirîyê û afirandinê jî wê nekê. Divê ku em bi aqilê xwe wê aqilê wê çêkerîyê jî bi çerçoveyî wê pêşbixin û wê di jîyanê de wê werênina li ser ziman. Ev jî, wê di vê çerçoveyê de wê mantiq, wê di xwe de wê bi rengê pêşxistina çerçoveyên weke modelan û hwd re wê ji aliyekî ve wê temenê wê karibê bi afirênê. *Mantiqê afirandinê* jî mirov dikare wê, bi nav bike û wê werênê li ser ziman. Zanîn, dema ku ew bû û pê de wê, bi wê çerçoveya xwe re wê xwediye rewşek mantiqî a li ser kirde û wateyê re bê. Çerçoveya darêjkî a kirdeyî, wê li vir wê ew jî wê di vê çerçoveyê de wê temenê fahmkirinekê bê. Lê li vir, ku em bahse wateyê bikin, em bahse zanînê dikin. Her wusa zanîn, wê bi rengê hanîna li ser ziman re wê were dîtin. Ew zanîn, wê bi wê çerçoveya xwe re wê xwediye wê rewşa têgîhî a bi xwe re bê. zanîn, ku em wê weke bûjena wê ya kirdeyî wê werênina ser ziman gotina ziman, wê di vê çerçoveyê de ew zanîn ku ew çendî weke zanîneka ku em li wê hizirîna jî wê, bi piştî bi gotin û bi zimanbûna re wê ew di çerçoveyek gotinî û wateyî û ankû bi rengê bêjeyî û kirdeyî û hwd de wê, xwe wê

werênê li ser ziman. Di vê çerçoveyê de wê her zanîna me ya ku me ew hanî li ser ziman, wê di vê çerçoveyê de wê xwediyê rengêkî din ê zanînê ê bi xwe re bê ku em divê ku wê kifş bikin û wê werênina li ser ziman. Zanîn, bi gotinbûna wê re wê bê weke rewşek heyînî a ku ew bi wê re ew êdî wê hebê jî. Di vê çerçoveyê de wê zanîn, wê bi rengê wê gotinê re wê xwediyê wateyekê bê. Lê bi heyîna bêjeyî re wê ew gotin jî wê xwediyê kirdeyekê bê. Ev jî wê, di temenê dewama hizirkirinê a li ser wê zanînê re de wê bibê. Em li vir, vê rewşa zanînê ku em wê dihênina li ser ziman, weke aqilekî kirinî û ankû pîretîkî wê xwediyê wê şewayekê wateyî bê. Li vir, ev çerçoveya zanînê, wê bi rewşa pêşxistina xwe re wê xwediyê wateyê bê. Di vê çerçoveyê de wê her hizirkirin û ankû çerçoveyên hizrî ên weke bi modelî ku mirov wê dihênê li ser ziman, wê weke derpêşna felsefîkî ên bi felsefeya zanînê re bin. Wê li ser wê re wê lêkolîn bi dîyardeyî û cerbî wê were kirin. Wê di vê çerçoveyê de wê ew tişt, wê weke ku wê bê wergerandin li rewşek fîzîkî û ankû tişteki. Hizra beşkirina atomê, pêşî bi mirovan re çêbû, piştî ew hizir, di navenda lebratûwarê de wê were ceribandin. Piştî wê di encama wê de wê ceribandîna de wê ew beşkirina wê, wê were pêşxistin. Pêşî, têngîna kişînaardê, hat pêşxistin, piştî wê ceribandîna wê, wê li ser wê têngîna re wê were pêşxistin. Rewşeka bûjenî ku mirov jî wê sûdbigirê û di destpêkê de wê kişînaardê wê werênê ser ziman wê nebê. Piştî jî wê bi hizirkirina wê re wê cerbkirina wê, wê were pêşxistin. Wê ew were pêşxistin. Di vê çerçoveyê de wê piştî jî wê li ser wê re wê rewşên wê û emû û ankû tiştên ku wê bi wê rewşê re wê werina bikarhanîn, wê werina pêşxistin. Li vir, təkiliya nava aqil û kirinîyê û ankû pîretîkê, wê di çerçoveyekê de wê bi hevdu re wê çawa wê were pêşxistin, wê ew jî wê xwe bide dîyarkirin. Têngîna kirinîyê û ankû pîretîkê, wê rewşa ku wê mirov weke ku ew dihizirê wê çawa di kirinê û ankû pîretîkê de wê di jîyanê de wê pêşbixe, wê di vê çerçoveyê de wê temenê wê bi têngîna wê bîafîrênê. **Ya** zanistî, ew a ku ew bi dîyardeyên wê re ku ew hatîya bicerbkirin bê. Di vê çerçoveyê de wê ew were hanîn li ser ziman.

Li vir, mantiq, wê di nava aqilê roja me de wê bi rewşên aqilî ên ku wê ew çawa were hanîn li ser ziman re jî wê bi şewayekê wê xwe bide dîyarkirin. Mijara ziman, wê li vir, wê xwe weke mijarek giring bingihînê wê bide dîyarkirin. Her têngîna û ankû gotin weke têngînekê, wê karibê weke modelekê jî were pêşxistin. Her wusa bi wê re jî wê, rewşa mantiqî a li ser ziman re ya giranîyê, weke ku mirov çawa wê di roja me de wê bi rewşên zimanî ên giranîyê ên weke 'û', 'an jî', û hwd re ku mirov dikarê

wê werênê ser ziman, wê şêwayekî mantiqî ê li ser ziman re ku ew yê giraniyê bê. Rewşa têgîna mantiqê, wê di vê çerçoveyê de wê di çerçoveya gotinên weke 'modelê' û hwd de wê, zêdetirî bi çerçoveyî û li ser aqil re wê xwe bide nîşandin.

Li vir, em dema ku bahse ziman û roja me bikin, her wusa bi lêkolînên weke ên li ser ziman re ên weke li ser gotinê û kokên wê, bêje û kirde, dengzanî û hwd, wê di vê çerçoveyê de wê di çerçoveyê mantiqî ku ew dikarin bi hevdu re werina pêşxistin û bikarhanîn de wê were bikarhanîn.

Rewşa mantiq, wê piştî pêşketinên weke bi tenikê û li wê bikarhanînê re wê di rewşa mantiqê de jî wê pêşveçûnên mazin wê bi xwe re wê werênê li holê. Mantiq, dema ku ew li teknikê û pêşketina wê dihê bikarhanîn ku ew weke *mantiqê nezalal* jî dihê binavkirin wê were pêşxistin. Di rewşek *mantiqî a ne zelal* de wê di koma wê de ku ew endamek ji koma xwe zêdetir wê karibê bibê endamên gelek komên din jî. Her wusa, ew rewşa bikarhanîna rewşa mantiqê a li teknikê û bi wê re modelên weke yên bi matematikê ku ew dihên pêşxistin re wê ev di çerçoveyeka bi mantiqê bûhûrînîya ji rewşê li rewşê û hwd, wê di vê çerçoveyê de wê bi wê re wê were hanîn li ser ziman. Li vir, di rewşa fahmkirina bûhûrîna rewşê li rewşê, wê weke rewşeka ku wê tişta ku ew heya bi regekê ew dikarê di regekî din de jî ew xwe bide nîşandin bê. Mirov li vir, divê ku vê rewşê jî bi wê re wê weke ya ku ew xwe ya, wê weke ya din jî jî bê. Li vir, ya rewşa ne zelal, wê di aslê xwe de wê weke rewşeka ku ew di çerçoveya xwe danîşandinê bê.

Di rewşa derkkirinê de wê aqil, wê rewşa ku ew dibînê, bi wê re wê derk dike. Wê bi rengê wê yê ku ew bi wê re dihê dîtin de wê derk dike. Lê ev wê tenê wê weke aliyekî bê. Li vir, di aslê xwe de mirov li vir dikarê weke hizrekê, mirov bahse kirdeya wê bike.

Rewşên zimanî ku mirov wê di vê çerçoveyê de wê dihilde li dest, wê weke rewşek têgînî a bi aqil re bê. Li vir, ya ku wê dide dîyarkirin, wê di aslê xwe de wê xwesteka mirov a ku ew di xwe de weke ku ew bi biryar a, wê ew hebe.

Di rewşa derkirinê de wê aqil, wê ji ya ku ew dibînê zêdetirî wê derk bike. Li vir, em vê yekê jî bi wê re li vir dúbare wê werênina li ser ziman ku wê weke ku me hinekî li jor jî hanî li ser ziman, wê ew rewşa derkirî ku ew çendî weke aqilekî ew di mejiyê me de ew cih bigirê jî wê, ew di wê de wê aliyên ku ew hatina hişkirin wê hebin û yên ku ew ne hatina hişkirin wê hebin. Ev rewş, wê di rewşa rengê hişê mirov de jî wê, xwediyê regekî bê. Çendî ku ew hişkirina ku ew di derbarê derkê de ku

ew bûya ku wê li wê zêde bibê, wê di vê çerçoveyê de wê gûharîn jî wê di mejî de wê bi wê hişê re wê bibê. Her rewşa hişî a pêşketî wê demkî û kêlikî bê. Ev jî, wê bi wê re wê rastîya gûharînê wê werênê li holê û wê bide nîşandin.

Di rewşa aqil de wê, aqilê me, di çerçoveya ku ew weke ku em bi dîzaynkirinê (geometrîyê), metamatîkî, fîzîkê û hwd re wê dibînê, ew rewşa mantiqî a bi dageran jî wê timî wê weke rewşek ku ew bi tevgerbê wê xwediyê rewşekê bê. Ev rengê rewşa derkkirin û ya bi hiş re ku wê di destpêkê de wê hinekî hiş hebe û wê piştî re ku wê ew hiş zêde bibê û wê di wê rewşê de wê rewşa zanîna me jî wê bi pêşketina wê hişê re wê bigûharê û pêşbikeve, wê rewşa têgîna mantiqî a bi wan dageran re jî wê di vê çerçoveyê de bê.

Li vir, rewşa têgîna mantiqî a li ser rewşa matamatîkê re jî ku ew di dema ku di koma xwe de weke xwe û bi hemû endamên xwe re wê hebe, ku ew rewşa bûhûrînê û ankû kopîkirina wê rewşa komê, li wê ku wê bike du kom, wê endamên herdû koman wê weke hevdû bê. Lê di wê rewşê de wê dema ku wê endamên komekê bi bûhûrîna li ya din, wê timî wê gûharîn wê di komê de wê bibê. Di vê çerçoveyê de wê ew rewşa negûhar, wê di rewşek dayimî a gûhar de bê. Di vê çerçoveyê de jî wê timî wê kom wê gûharîn wê di wê de wê çê bibê. Wê weke xwe nemênê. Têkiliya nava koman, wê di vê çerçoveyê de wê hertimî wê gûharîner bê.

Mirov, dikarê vê rewşê, her wusa di rewşa têgîna dayîna biryarê û ankû girtina biryarê de jî wê werênê ser ziman. Di rewşa biryardayînê de wê pêvajoyek bi têgînî di aqil de wê hebe. Ew jî wê, bi demê re wê ne di rewşek negûhar de bê. Wê rewşa bîryarê, wê hertimî wê di rewşek gûharînê de bê. Ev jî, wê di rewşa mantiqê û aqil de wê hertimî ew hişê derkê ku ew zêde dibê ew gûharînîya ku ew bi hiş re dibê, wê hinekî jî wê di temenê vê rewşê de jî bê. Têgîna mantiqê, di vê çerçoveyê de wê di dema felsefeya zanînê de wê xwe bi şêwayekî di vê çerçoveyê de wê bide pêşxistin. Li vir, rewşa gûharînê, pêşxistina modelan weke derpêşan û hwd, wê di vê çerçoveyê de wê weke rewşeka ku mirov li vir li ser wê bisekinê bê. Li vir, rewşa aqilê razber ku ew wê xwe bide pêşxistin, wê weke rewşeka ku em dikarin li ser ziman re jî wê hildana li dest bê. Di vê çerçoveyê de ew rewşên aqilê razber, mirov, li vir bi wê re hebûna ziman, bi rewşên wê yên rêzimanî ên weke salixkirin li ser wate, gotin, kirde, bêje, dengzanî, watezanî, kirdezanî û hwd re wê, divê ku mirov wê werênina li ser ziman. Ziman, di serdema felsefeya zanînê de wê weke temenekî giring wê hebe. Di vê çerçoveyê de jî ew rewşa fahmkirinê a li

ser ziman wê, ziman weke temenekî giring ku wê pêş dixê, ku ew jî çendî ku xwediyê rewşekê ku ew bi wê dihê pêşxistin bê, wê temenê wê zanînê û hwd jî wê bi wê re wê were pêşxistin. Li vir, gotin, wate, kirde, bêje, rastîfî(realîsm), rasyonîsm, razberî, şîmsetî û hwd, wê hinek rewşên ku wê di vê çerçoveyê de wê bi felsefeya zanînê re wê di çerçoveya têgînek mantiqî û modelî û hwd de wê werina li wan nerîn û pêşxistin bin. Di vê çerçoveyê de salixkirin, birêxistinkirina têgihiştinê û afirandina modelê û hwd, wê di çerçoveya pêşxistinê têgînî ên bi felsefeya zanînê a roja me re ku wê xwe bidina nîşandin jî bin. Her tişt, wê li ser ziman û têgînê re wê bi felsefeya zanînê re wê bimeşê. Felsefeya zanînê wê temenê wê bi wan re wê pêşbikeve û xwe pêşbixe di nava jîyanê de bi aqil re. Di vê çerçoveyê de mirov, divê ku vê yekê jî bi wê re wê werênê ser ziman ku têkiliyên mantiqî, rewşên bi modelî û hwd wê pêşketina wan wê derkeve li pêş. Her salixkirin, wê di rewşên nû de wê temenê salixkirinê nû ên bi xwe re û bi rewşê re jî bê. Di vê çerçoveyê de mirov, divê ku vê yekê jî bi wê re wê werênê ser ziman ku mirov wê wê rewşa salixkirinê, wê di serdema me de wê wê hertimî wê weke rewşek ku wê di rojava aqilê mirov de bê lê binerê. Li ser têgînê re wê her rewşa salixkirî û ankû her salixkirin, wê weke ku wê di xwe de wê dualî bê. Çendî ku ew salixkirî bê, wê di xwe de wê weke aliyekî nesalixkirî jî wê bi hawênê û ankû bi parêzê. Ev jî wê, temenê wê rewşa ya wê bê ku wê ew rewşa nesalixkirîniya di hundûrê ya salixkirî de dijî bê. Rewşa salixkirî, wê di vê çerçoveyê de wê bi kifşnekirîyên di xwe de wê, jî aliyekî ve jî wê weke nesalixkirî jî bê. Li vir, şîrove û rewşên ku mirov wan di parzinandina mantiqê de derbas dike, wê bi xwe re wê di vê çerçoveyê de wê weke têgîna ku wê ew têgîn di rewşên nû de wê jî nû ve jî wê werina salixkirin bin. Di vê çerçoveyê de mirov, dikarê vê jî bi wê re wê werênê ser ziman ku wê ya salixkirî di xwe de ya nesalixkirî û ya nesalixkirî jî wê di xwe de wê temenê salixkirî wê bi wê parzinandina mantiqî re wê hertimî wê bi hevdû re wê dxwe bide dîyarkirin. Li vir, em vê yekê jî wê werênina li ser ziman ku wê, ya ku ew tê zanîn weke zanînê, wê çendî ku ew dihê zanîn, wê di vê çerçoveyê de wê di serê mirov de wê bi xwe re wê pirsan li ser rewşan re wê çêbike. Li vir wê, rewşa salixkirinê û pêşxistina wê, wê li ser têgînê re bê. Têgîna mantiqê, wê di vê çerçoveyê de wê, di nava rengê wê pêşxistinê de wê, xwe hertimî wê weke rewşek rêgezî a aqil û pêşxistina aqil a bi aqilê mirov re wê biparêzê. Rewşa têgîna mantiqê hemdem wê di vê çerçoveyê de wê bi rewşa gotin, wate, kirde, bêje, dager û modelan û hwd re wê xwe weke rewşek teybet wê

bide nîşandin. Bêgûman, wê di vê rewşê û her rewşên hanîna li ser ziman ên weke wê de wê, salixkirinên li ser wateyê, gotin, kirde, bêjeyê û hwd re wê, giring bin. Wê ji aliyekî ve wê temenê wê hanîna li ser ziman jî wê bi xwe re wê zêdetirî berfireh wê biafirênin. Di vê çerçoveyê de mirov, divê ku vê yekê jî wê, werênê ser ziman ku salixkirina wateyê û her wusa weke ya kirdeyê, wê temenê wê ji wê derhanîna bi wateyî û kirdeyî a ji gotinên nû jî bê. Wate û kirde, wê weke rewşna modelî, wê xwediyê rewşên têgînî ên li ser aqil re bin. Di vê çerçoveyê de wê weke temenê pêşketina bi aqil jî wê, felsefeyên ziman û hwd, wê pirr zêde wê li ser rengên aqil û hwd re wê derkevina li pêş. Wê werina pêşxistin. Di çerçoveyek rast û mantiqî de wê, pêşxistina wan, wê li vir, wê temenê wê jî bê ku wê ew li ser aqil re wê pêşxistin û meşîn bê.

Di rewşa pêşxistina têgînê de wê her wusa, wê rewşên modelî û hwd, weke kirde, wate û hwd, wê bi temenê xwe yên li ser têgihiştin û salixkirinan re wê biafirênin. Li vir, têkiliya di nava gotinan û her wusa ya ku mirov wê bi wê êdî wê wan bi hevdû ve bike rewşên gotinî ên weke nava gotinên ên weke 'û' û bi wê re ên di nava têgînan û ankû hevokan jî ên weke 'an jî' û 'ankû' û hwd jî wê, li vir wê aliyekî wan yê mantiqî wê xwe di vê çerçoveyê de wê bi fahmkirina ziman re wê bide dîyarkirin. Li vir, di dema bi hevdû ve kirina du têgînan, li rastî û ahengê lêgerîn a bi wate û kirdeyê, û her wusa ew rewşa ku ew bi demê û kêlikê de ku ew bi rê ve diçe jî, wê di vê çerçoveyê de wê weke aliyekî giring bê. Mirov, dema ku hevokekê ava bike û ku di wê hevokê de kemesî bi têgînî hebin, wê ew kemesî wê li sr rengê hevokê re wê biawayekî vekirî wê xwe bidina dîyarkirin. Di rewşa ne levkirina gotinan a di hevokê de wê, di vê çerçoveyê de wê bi rewşa têgîna zimanî û ankû aqilê zimanî re wê mihtacê fahmkirina felsefikî a li ser ziman re bin. Di serdemên felsefeyê ên kevn yên kevnara de wê, di çerçoveya ahengê de wê di wê levkirina hevokê de wê, bi heyekê li ser wê bi ponijin û wê ew wê werênina li ser ziman. Hinek zanin, wê di vê çerçoveyê de jî wê, bihizirin 'ku mirov, dema ku zimanê mirov bi gotinên wê re mirov, levkirinê çêkir, wê ew levkirin wê bixwe wê aqil bê. Wê kifşkirina bi aqil re bê.' Hizir û têgînên bi vî rengî ên ku wê hebûna aqil di ziman de wê bibînin, wê temenê wê jî bin ku wê bi awayekî hûr û kûr li ser ziman bê sekin in. Di vê rewşa sekinîna li ser ziman wê çawa baştirîn wê were hanîn li ser ziman û wê xorttir wê wre hanîn li ser ziman, wê bi wê aqilê re wê li ser wê bê sekin in.

Li vir, mirov divê ku vê pirsê ji nûve di dema felsefeya zaninê de wê bike. Ya ku wê di aqil mirov xort bike, wê serwerîya bi ziman nebê? Li vir, ku ev bê, wê çaxê, li vir, rêyeka çûyîna li aqil, wê di ziman re wê derbas bibê. Derpêşên ku mirov wan bi gotinan re wan pêş dixê weke têtînan, wê piştê wê bi derbaskirina wan têtînan di parzinandina mantiqê re wê yan wê werina rastkirin û yan jî wê werina xelatkirin. Li vir, ne rastbûna derpêşêkê, wê hertimî wê rewşî û wê li gorî demê û aqilê wê bê. Di serî de mirov divê ku vê yekê jî wê, bi wê re wê werênê ser ziman. Bo vê yekê, di dema piştê jî ku ew rengê têtînê gûharî, wê temenê wê derpêşê ji nû ve piştrastkirinê yan rastkirin û yan jî xelatkirinê wê bi wê re wê hebe.

Di rewşa têtîna ziman de wê derpêş, wê bi gotinan re wê werina derxistin li pêş. Li vir, rewşa têtîniya zimanî, wê hertimî wê weke qadaka ku wê hertimî bi demê û pêşveçûnên nû re wê, temenê xwe pêşxistinê jî wê bi wan re wê ji xwe re û bi xwe re wê biafirênê. Di vê çerçoveyê de wê rewşên pêşketinên nû, wê ziman, wê weke rewşeka têtînê wê di vê çerçoveyê de wê hilde li dest? Li vir, berdewamiya pêşketinê wê çawa hebê û wê ew were dîtin û fahmkirin? Ev jî, wê di aslê xwe de wê bi têtînên me re wê xwe bide dîyarkirin. Her wusa, di serdemên felsefeyê de me, bi aqilê felsefîkî li ser rêbazê mantiqî re wê darazê, lêpîrsînê û hanîna li ser ziman wê bike. Ya ku bi mantiqî ji mirov re ew tê, wê weke ya 'rast' jî ba. Lê di serdema nû de wê ew rewşên felsefîkî wê weriina bi cerbkirin. Wê weke dîyardeyan wê ew werina kirin berlêpîrsînên cerbî bê. Di vê çerçoveyê de wê mantiqê cerbkirinê wê li vir wê ew jî wê xwe di çerçoveyekê de wê di rengekê darazkirinê de wê bide nîşandin. Ya ku mirov, ew piştrastkir bi cerbî, wê weke tiştêkî hebûnî a ku ew dervî mantiq û aqilê me jî wê ew hebe bê. Di vê çerçoveyê de wê mantiq, wê li ser rewşa hebûnî a bûjenî re wê xwediyê rewşeka aqilî a bi çerçoveyî bê. Di vê çerçoveyê de wê rêxistinîyeka nû a bi mantiqî bi gelek şêwayan wê were pêşxistin. Pêşxistinên weke beşên zanistê û hwd, wê di vê çerçoveyê de wê têtîneka baş di vê derbarê de wê bidina me. Her wusa, zanînen kosmolojî û ankû kosmogonîyê û hwd ku ew rewşa fezeyê bi têtîn û gotin dîkin û wê lêkolîn dîkin û bi wê re cerban li ser wê re pêş dixin, wê temenê pêşketinên ku wê pêşxistina balafirên, çûyîna fezeyê, kifşkirina kîşînaardê û hwd, wê bi xwe re wê weke pêşketinên ku ew hatina kifşkirin wê derxe li holê. Ev rewşên ku ew ne hatina pêşxistin in. Ev rewşên ku ew hatina derxistin li holê na. Ev rewşê, di wê dema ku me ew ne dizanî jî ew hebûn. Yanî, li vir, em

nikarin bi vî rengî bihizirin ku deme ku me ew rewş ne dizanîn ew tûna bûn û piştî me ew êdî zanîn êdî ew hena. Ev di serî de wê weke rengekî aqil meşandinê ê xelat bê. Di rewşek bi vî rengî wê bûyînê ji hizirkirina xwe û pê de wê nebînê, wê weke têgîneka ku mirov xwe li bayê wê berdê wê, pêşîya kifşkirin û derixistinên li holê ên bi vî rengî ên bi kifşkirinî wê bigirê bê.

Di rewşa kifşkirinê de wê, li vir, wê temenê wê, wê pêşî wê weke derpêşan wê bi felsefîkî û piştî bi zanistê wê were pêşxistin. Piştî wê li ser piştrastkirina wan re wê aqil wê were meşandin. Rewşa kifşkirina kişîna ardê, piştî ku mirovan ew bi cerban piştrastkir û pê de wê, bidest şandina amûran li fezeyê bikin. Her wusa di vê çerçoveyê de wê, her cerb, wê bi xwe re wê gûharînekê wê li ser piştrastkirina xwe ya ku wê çêkir wê di jîyane mirovde wê bi xwe re wê werênê. Rewşa fahmkirina cerbkinê, weke rewşeka têgînî a bûjenîkî mirov, dikarê wê di vê çerçoveyê de wê hilde li dest. Ji aliyê mantiqî ve wê rewşa ku wê ew were çerbkirin, wê hebûna wê, wê ew bi wê re wê were kifşkirin. Ev rengê kifşkirinê ê bi gotina kifşkirinê re ku me di hevokê berî ve de ew hanî ser ziman jî wê, bi rengê derxistina li holê a rastîya wê ya derpêşê bi rewşa wê ya fîzîkî a di jîyanê de ku wê çawa wê hebe û wê were dîtin bê. Di vê çerçoveyê de wê di aslê xwe de wê her rewş, wê di vê çerçoveyê de wê bi aqilî û rewşa fîzîkî, wê di felsefeya dema hemdem de wê bi têgîna zanistê re wê di nava hevdû re wê derbas bibê. Rewşa fîzîkî, aqilê rewşa fîzîkî û fîzîka rewşê û hwd, wê di vê çerçoveyê de wê di çerçoveyeka sêkoşeyî de wê bi têgînî wê xwe bi wê cerbê wê re wê bi hevdû re wê bi salixkirinekê wê bidina dîyarkirin. Di rewşa rewşa fîzîkî de wê cerbkinê wê, ku ew bi wê hat cerbkirin û ew hat piştrastkirin bi cerbê, wê di vê çerçoveyê de wê pêşxistina wê rewşê di jîyanê de wê weke rewşek zanistî a felsefîkî jî wê xwe bide dîyarkirin bê.

Li vir, divê ku mirov vê yekê jî wê, werênê ser ziman ku wê, tiştê ku ew weke derpêşekê ya ku ew hat bi cerbkirin û wê kêrî çî were û çawa were bikarhanîn û hwd jî wê, bi wê re wê weke mijarên ku mirov mirov dikarê çerçoveya mantiqê de wê kifş bike û wê hilde li dest bê. Li vir, ev rewşên ku em dikarin weke rewşên zanistî jî wan, hildina li dest, wê ji aliyekî ve wê di temenê wê pêşxistina wê de wê felsefe wê hebe. Li aliyê din jî wê bi navê zanistîtiyê wê ew cerbkirin û pêşxistina wê, wê ew hebe. Di vê çerçoveyê de wê felsefe, di çerçoveya wê hebûna wê rewş, tiştê, hebûn û rewşa fîzîkî de wê hem di temenê wê de wê hebê û hem jî piştî wê çawa ew were bikarhanîn, wê di çerçoveyek têgînî û aqilî de wê

xwe bi re wê bike wê werênê ser ziman. Di rewşa wê pêşxistinê de wê çawa di jîyanê de wê bandûrê bike. Her wusa wê li ser bandûra mirov wê xwediyê çi rengê bandûrê bê. Di rewşa bikarhanînê de wê, rewşên ku mirov wê bi wê re herênî(pozitiv) û ankû nêrênî(negatîv) şîrove bike, wê çi bin û çawa wê xwediyê encamê bin, wê di serî de bi aqilekî dahûrî û şîrove(darazî)yî wê, ew jî wê bi xwe re wê pêşbixe.

Mirov, weke zindiyekî ku ew têkiliya wî bi hemû beşên jîyanê re heya. Bo vê yekê, wê her hizirkirin bi aqilê mirov re wê, xwe bide biriqîn li qadên jîyanê ên ku mirov dikarê xwe bigihênê wan û ankû ew digihê wan. Wê bi wê re wê bi pêşketina teknîkê re wê aqil jî wê di wê rewşa xwe ya serdest a bi berdewamî û bûhûrînerîyê re de wê, temenê pêşketinê wê biafirênê. Teknîk, piştî ku ew pêşket û pê de wê, di her qadê û warê de wê bikeve jîyane mirov wê bandûra wê bi sehêtkirina jîyane mirov re wê pêşbikeve. Teknîk û ankû teknoloji, wê, weke kifşkirinên ku wê encama aqil ên bi pêşketina wê re bin. Pêşxistinên weke tv'yan, kompitûran, înternet, pêşxistina bernemeyên tv, kompitûr û înternetê, pêşxistina dîsketan û dîsketên xêvkinê, pêşxistina kamarayan, amûrên çûnûhatinê weke taksiyan û rohnîyên weke yên 'kesk, sor û zer' ên aliyan nîşankirinê û hwd, wê hinek ji wan pêşketinên bi teknîk û teknolojiyê re ên ku ew di jîyane me de dibin û pêş dikevin bin. Ev jî wê, di encama aqil û kifşkirinên bi pêşketinê re ku wê bi aqil werin û bibin bin. Wê ev pêşketinên ku ew dibin ên bi vî rengî, wê xwe li ser çerçoveyên mantiqî ku em dikarin weke *mantiqê kifşkirinê* jî wê werênina ser ziman û wê bidine dîyarkirin.

Di vê rewşê de mirov, divê ku vê yekê jî wê, bi wê re wê fahm bike ku wê her tişt, wê di çerçoveya hebûna xwe de wê xwediyê bandûrekê bê di jîyanê de. Mirov, xwediyê jîyanek bi keseyetî û civakî ya. Li vir, ev rewşên ku mirov wan dikarê wan şîrove bike, wê di vê çerçoveyê de wê ji wê rewşê û bandûrîya wê re wê vekirî bê. Bi wê re jî wê rewşa derûnî û ya rewîstê di vê çerçoveyê de bi aqilê serdema nû re mirov dikarê weke du têgînin ku mirov wan nêzî hevdû şîrove bike û wan bîrê li ser ziman bê. Di vê rewşê de wê derûnîya mirov, wê di rewşên bandûrîyê de wê xwediyê rewşeka ku wê hertimî wê ji wê re wê vekirî bê. Bi derûnî, wê çi bandûrê wê hebin, wê ew jî wê ji aliyekî ve wê li ser wê re wê werina lêpirsîn. Li vir, rewşên derûnî ên li hevdû hoyandî û li rewşên ku ew pêş dikevin ku wê li wan bi rewşa hoyandinê re wê pêşbikeve û hwd, wê di vê çerçoveyê de wê, ew jî wê weke rewşna ku mirov dikarê wan bi wê re wan fahm bike.

Di rewşa pêşxistina tişteki de wê, li vir, bêgûman wê rewşa hêrênî û nêrênî ên ku wê bi bandûra wê bibin wê hebin. Ev jî wê, rewşên ku wê jîyane mirov, bi bandûr bikin bin. Dema ku mirov ji vê aliyê bandûriya baş û nebaş ve li mijarê bînerê, wê bi wê re wê têngîna darazî a rewîstî wê xwe di cih de di mejiyê de wê bivejênê û wê werênê li bîra me. Di vê rewşê de jî wê, li vir, ya baş çi ya û ya nebaş çi ya, wê ew ji hevdû bi wê re wê werina ji hevdû vaqatandin. Di rewşa kirina ya nebaş de wê bi têngîna rewîstî, nebaş dîtina wê, wê weke rewşeka xweza bê. Li vir, rewîst, wê weke rêgezê wê başiyê û nebaşiyê wê di çerçoveya wê rewşa hêrikîna jîyane mirov de wê hilde li dest bê. Di vê çerçoveyê de wê ew wê, di wê çerçoveyê de wê kirina wê û nekirina wê, wê rast û ankû nerast bibîne. Li vir, têngîna rewîstê, wê weke siperteyekê wê li pêşîya mirov wê dênê û wê bide nîşankirin ku 'ya nebaş, ne rast a ku ew were kirin.' Mirov, vê gotinê bi vê rengê jî wê bixwênê, weke ya nerast, nebaş a ku mirov wê bikê. Divê ku mirov xwe ji wê dûr bide girtin. Pêşîya bûyîna wê bigirê ku ew nebê. Têngîna bûyîna encamên nebaş ku wê bibin ji pêş de, kifşkirina wê û hê ku ew nebûyî, pêşîya wê bûyîna wê girtinê jî wê, li vir, têngîna rewîstî wê xwe re wê weke siperteyekê wê bibîne û wê werênê ser ziman. Di rewşa fahmkirina rewşa rewîstê de wê, li vir di serî de rengê jîyane mirov, rêgez û rêzikên ku mirov bi rast û nerast dîtîne re ku mirov li gorî wan dijî û hwd jî wê, di vê çerçoveyê de wê weke têngîna ku mirov dikarê w hilde li dest bê. Weke têngîneka rewîstî, wê nîrxê demî a ku wê li gorî wê bi pîvanî tevwerelêgerîn, wê çi bê? Di serî de mirov dema ku î ro li roja me û li asta pêşketina û nîrxên wê yên ku wê di temenê darazîya wê bin ku mirov li wan dinê, wê gotinên weke 'mafê mirovan', 'azadîya derbirînê', 'hêjatîya mirov', 'parastina jîyanê bi nîrxên wê re' û hwd, wê weke nîrxê demî ên ku wê li gorî wan gav wê werê avêtin bê. Li vir, di serdemeka ku wê bi vê rengê wê rengê rêgez, destûr û rêzikên wê yên jîyanî ên hêrênî û gerdûnî wê werina kifşkirin de wê, pêşveçûnên zanistî wê di wê de wê hertimî wê xwediyê reng û temenekî bii bandûrî ên kifşkirinê jî bin. Di vê çerçoveyê de mirov, dema ku bihizirê, di serî de di vê çerçoveyê de di ahengekê de bi jîyane civakî re wê, hizirandinê bi çerçoveyek mantiqî re wê bike. Mantiqê serdema me, di vê çerçoveyê de wê bi têngîna serdemê re wê xwediyê rengê wateyê û hanîna li ser ziman bê.

Di rewşa mantiqê de wê, di roja me de wê mantiqê aqilî, têngî, wateyî, kirdeyî û gotinî û hwd, wê bi hevdû re di ahengekê de wê werina fahmkirin. Ev jî, wê bi hevdû re wê di wê çerçoveya jîyanî de wê wê hem

weke temenekî pêşketinê bîaqil û jîyanê re bê û hem jî wê temenekî wê fahmkirina van rewş û pêşveçûnên di jîyanê de bê. Di serî de di rewşek bi vê rengê re mirov, divê ku her pêşketina ku wê kifşkir, ku ew ket jîyanê de bi pêvajoyên wê yên jîyankirina bi wê re wê, bi jîyane xwe re wê biceribênê û encam û fêran ji wê derxê. Ev jî wê, temenê aso û ezmûnên nû ên di w çerçoveya felsefîkî û û têgîna zanistî de jî bê. Li vir, pêvajoyên jîyankirin ên bi pêşketinekê û ankû kifşkirinekê re wê biqasî hebûna wê kifşê, wê di jîyanê de wê giringîya wê hebe. Ew pêvajoyên jîyanî wê di serî de wê di jîyanê de wê li ser aqil û hizirkirinê re wê dewama wê bi xwe re wê werênê. Li vir, mantiqê pêvajoya jîyankirinê ê bi pêşketinê re wê di vê çerçoveyê de wê bi dewama wê re wê xwediyê wateyekê bê.

Di aslê xwe de li vir ku mirov bahse asoya têgîna zaninê û ankû weke ku di roja me de dihê ser ziman a 'zanistê' wê bike, di serî de li vir, divê ku mirov li ser van pêvajoyên jîyankirinê re baş bîponijê û wan fahm bike. Di vê çerçoveyê de wê, di aslê xwe de wê berê jîyanê û pêşketinê bi hebûna wê jîyanê û mirov re wê bi kûve wê bê û bi kûve wê biçê, wê ew jî wê bi wê re wê xwediyê dîyarîyeka bi xwe re bê. Li vir, em dema ku bi wê re wê aliyê ku mirovatî bi jîyanê re diçê, wê di serî de bi pêşketin, kifşkirin û hwd re wan pêvajoyên jîyankirinê di dewama hevdû de wan hildina li dest. Her wusa, di aslê xwe de wê, hertimî ya pêşî weke têgîn û ankû kifşa pêşî wê giring û mazin bê. Lê di dewama wê de wê hertimî wê êdî wê dibê ku kifşên ji wê ya pêşî mazitir jî wê werina kirin û kifşkirin, lê wê ew di dewama wê herîkîna jîyanî a bi pêvajoya jîyankirinê a berdewamî de bê. Li vir, di serî de divê ku mirov vê yekê bi wê re wê werênê li ser ziman. Bi awayekî rast xwendina wan pêvajoyan û ji wan derxistina encamên rast, wê biqasî wan kifşên mazin ên ku wê werina kirin wê giring bin bo jîyanê.

Li vir, di vê çerçoveyê de wê cihê mantiqê wê kûder bê? Di serî de wê di wê kifşê û pêşxistina wê û pêvajoyên wê yên jîyankirinê ên piştre ku wê bidin de wê ew(mantiq), wê xwediyê rengê pêşketinê ê wê pêşveçûnê bê. Çerçoveya wê pêşketinê bi pêvajoyên wê re wê, di vê çerçoveyê de wê, ew bi xwe re wê, ew wê bide dîyarkirin. Li vir, mantiq, wê di aslê xwe de wê çerçoveya giştî a wê pêvajoyê a bi wê mantiqê wê kifşkirinê ve a girêdayî jî bê. Di herîkîna di dewama wê de û her wusa di çerçoveyek ahengî de pêdeçûyîna di jîyanê de re wê ev rewş wê xwe bi têgîna mantiqê re wê bide dîyarkirin. Rewşa fahmkirina pêşketinên jîyanî, wê di vê çerçoveyê de wê weke rewşek mantiqî jî bê.

Li vir, mirov di dewama wê de vê yekê jî wê werênê li ser ziman ku wê pêşketina di jîyanê de û pêveçûnên bi aqil û hwd, wê di vê çerçoveyê de wê çawa hevdû bi afirênin û wê pêşketinê di nava hevdû de wê çê bikin, mirov li ser pêşveçûnên jîyanê re bi awayekî bi dilperî mirov wê li ser têgînên bi vê rengê ên weke mantiqê û hwd re wê dişopênê û ankû wê dihênê li ser ziman. Di rewşa fahmkirina rastîya herîkîna di jîyanê de wê di vê çerçoveyê de wê pêşveçûnên jîyanî wê ji aiyekî ve wê, bi xwe re wê bidina dîyarkirin. Ji aliyekî ve ev rengê pêşketinê û ankû pêşveçûnên li ser kifşkirinên zanîtî û hwd re ku wê bi pêvajoyî wê bibin, wê weke renekê pêşketinê ên weke artarnatîf jî bê ji pêşveçûnên weke yên rejimên demkî ên xwediye helwestna totalîter û hwd re jî bê. Li vir, zanist, wê çawa wê xwe ji aliyekî ve wê bike weke rewşek artarnatîf jî, wê di vê çerçoveyê de wê xwe bide dîyarkirin. Li vir, xelatîya fahmkirina wê ku wê hinek rejim wê pêşxistina zanistekê û ankû aqilekî mazin di desthilatdariyek xort û bihêz de ku ew dibînin, wê di aslê xwe de wê ev rewşên pêşveçûnî ên jîyanî ên bii zanînê û felsefeya zanînê re wê ji wê re jî wê weke artarnatîfek zanistî a bi navê wê jî bê. Pêvaçûnên bi aqil, wê heta roja me, wê çerçoveyê de wê xwediye kifşkirinekê bin. Lê di roja me de wê bi felsefeya zanînê û hwd jî wê, hin bi hin wê di vê çerçoveyê de wê weke xwediye renekê pêşketinê a bi jîyanê re jî bê. Her wusa ew pêşketinên zanistî bo domandina wan û pêşxistina wan, wê di serî de wê rastîyek civakî a ku ew bi wê re di ahengekê de ya, wê derkeve li holê. Li vir, ev pirs a ku ew di roja me de ew dihê kirin û dihê gotin ku zanist civakê bi rêve dibê û ankû civak wê pêş dixê û bi rêve dibê jî, wê weke pirsîneka dûalî bê. Li vir, di rewşa fahmkirina vê de jî wê civak û zanist, wê bi hevdû re li hevdû serdest bibin. Lê di serî de temenê serdestbûna civakê jî wê, bi pêşketina felsefeyê, zanînê û hwd re wê hebe ku ew karibê di wê pêşbazîya bi zanistê re de wê ahengê û serdestîyê di dest de wê bihawênê. Zanîn, wê hertimî wê di pêvajoyeka ku ew pêş dikeve de bê. Wê şînorê wê nebê. Wê li vir, wê hertimî wê aqilê mirov, wê li ser xwestek, tevger, kirin û xûyên mirov re jî wê bi wê têgîna afirandinê a bi çêkerî wê bihizirê. Ev jî wê aliyekî din ê ku wê, temenê wê afirandinê wê bi xwe re wê biafirênê bê. Aqil û mirov û ankû aqil û keseyet, wê di vê çerçoveyê de wê bi hevdû re wê bi hevnasîna biaqilzanî re wê bi hevdû re wê temenê wê biafirênin.

[illegible]